george sand

Amintiri din Berry
Doamnele verzi

junimea

GEORGE SAND

AMINTIRI DIN BERRY
DOAMNELE VERZI

Coperta : RADU AILIESEI CONSTANTIN

© George Sand — *Les dames vertes*, Dernières pages, Paris, Lévy, 1875.

ISBN 973-37-0025-8

GEORGE SAND

AMINTIRI DIN BERRY
DOAMNELE VERZI

În românește de
IULIA MARIA RACLARU

Editura Junimea
1989

CUPRINS

AMINTIRI DIN BERRY

Obiceiuri și moravuri 5
Viziunile nopții în cîmpie . . 25
Tapiseriile castelului Boussac . . 56
Pe malurile Creusei 63
Gargilesse 67

DOAMNELE VERZI

Cele trei pîini 72
Apariție la castelul D'Ionis . . 87
Procesul 101
Nemuritoarea 117
Duelul 145
În lumină 158

Postfață 174

Redactor : DOINA FLOREA
Tehnoredactor : MIHAI BUJDEI

Apărut 1989. Format 70×100/32. Coli tipo 5,50
Bun de tipar la 05.05.1989
Editura Junimea, str. Cuza Vodă nr. 29
IAȘI — ROMÂNIA

Tipărit la Întreprinderea poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49
sub comanda nr. 280

AMINTIRI DIN BERRY

OBICEIURI ȘI MORAVURI

Mi s-a făcut onoarea, sau poate din prietenie mi s-a spus adesea (căci numai prietenia poate găsi astfel de comparații) că am fost Walter Scott al ținutului Berry. Mi-ar fi plăcut să fiu Walter Scott, nu are importanță al cărei localități anume! Aș consimți să fie aceasta Quimper-Corentin, numai să merit paralela pe jumătate. Dar nu e vina ținutului Berry, dacă nu și-a găsit un Walter Scott al său... Orice provincie, explorată cu grijă sau revelată observației printr-o lungă obișnuință, oferă în mod cert subiecte ample cronicarului, pictorului, romancierului, arheologului. Nu există peisaj atît de umil, tîrgușor atît de ignorat, populație atît de liniștită, încît artistul să nu descopere ceea ce scapă privirii trecătorului indiferent sau nepăsător.

Berry nu este dăruit cu o natură strălucitoare. Nici peisajul, nici locuitorul nu atrag atenția prin latura pitorească, printr-un caracter tranșant. Este patria calmului și a lucidității. Oameni și plante, totul este liniștit, răbdător, totul se coace încet. Nu căutați aici nici mari efecte, nici mari pasiuni. Nu veți găsi drame nici în lucruri, nici în ființe. Nu sînt aici nici stînci enorme, nici cascade zgomotoase, nici păduri întunecate, nici peșteri mis-

terioase... iar hoți, cu atît mai puțin! Dar sînt lucrători liniștiți, ciobănițe visătoare, mari cîmpii pustii, unde nimic nu întrerupe, zi sau noapte, cîntecul monoton al insectelor, orașe în care obiceiurile sînt aceleași în timp, drumuri în care, după apusul soarelui, nu veți întîlni nici un suflet, pășuni unde animalele trăiesc în aer liber jumătate din an, o limbă corectă și veche, în sfîrșit, un ansamblu serios, trist sau vesel, după natura terenului, dar niciodată dispus către marile emoții sau către vii impresii exterioare. Puțin gust și, mai ales, în multe locuri, o mare repulsie pentru progres. Prudența este pretutindeni caracterul distinctiv al țăranului. În Berry, prudența devine neîncredere.

Ținutul Berry oferă, în cele două regiuni ale sale, contraste destul de evidente, fără a ieși totuși din caracterul general. Există, ca în toate ținuturile întinse, lande, pămînturi fertile, locuri împădurite, spații descoperite și goale: de aici apar diferențe în tipurile de locuitori, în gusturile lor, în obiceiuri. Nu voi face o descriere completă a lor, aceasta nefiind de competența mea și îndepărtîndu-mă de subiectul meu, care este de a reda un fel de tip general, care rezumă, cred, destul de bine, caracterul ansamblului.

Acest rezumat al culorii esențiale a provinciei Berry îl simt perfect în colțul retras unde locuiesc și din care aproape că nu mai ies, în toate văile și întinderile joase pe care le numesc Valea Neagră și care formează geografic, într-adevăr, o mare vale pe o suprafață de vreo patruzeci de leghe pătrate.

Această vale, aproape în întregime fertilă și atingînd Marche și Bourbon către sud, reprezintă

punctul cel mai retras al provinciei și cel mai central al Franței. Tendințele sale staționare, vechimea obiceiurilor sale și conservarea vechiului său limbaj se explică prin această situație. Drumurile sînt aici o invenție foarte modernă ; nu sînt mai mult de douăzeci de ani de cînd transporturile și călătoriile se fac cu ușurință și nu se poate spune că se fac cu promptitudine. Nimic nu atrage pe străin la noi ; vecinul nu prea vine nici el ; nici o linie de comunicație nu traversează cătunele și tîrgurile noastre, nici o legătură cu oamenii de departe. Un ținut astfel situat e suficient lui însuși cînd e productiv și curat. Micul burghez își imaginează că micul său orășel este cel mai frumos din univers, țăranul e sigur că în nici o altă parte sub cer nu se coace un cîmp mai bine cultivat decît al său. De aici imobilitatea tuturor lucrurilor. Vechile superstiții, prejudecățile încăpățînate, absența industriei, misterul antic, munca grea și plină de eforturi a boilor mari ; lipsa de bunăstare de care nimeni nu e conștient, pentru că nimeni nu o cunoaște ; o anume mîndrie în același timp grandioasă și stupidă, un mare fond de egoism și din toate acestea — anume virtuți și o anume poezie care au dispărut sau au fost înlocuite în alte locuri.

Munca pămîntului absoarbe pretutindeni pe locuitorii satelor. Ea e continuă, lungă și obositoare. În Valea Neagră se ară însă cu brazde înguste și adînci, cu niște boi puternici și un plug fără roți, același din timpurile romanilor. Se seceră încă grîul cu secera, muncă foarte grea pentru om și foarte obositoare pentru fermier. Pășunile naturale sînt minunate, dar insuficiente pentru hrana animalelor și, în consecință, pentru refacerea pămîntului. Imposibil să faci pe un cultivator din Berry

să înțeleagă că o mai mică suprafață de teren însămînțat cu grîu ar aduce o recoltă triplă dacă ar fi abundent gunoit sau că acest pămînt sărăcit și epuizat ar trebui transformat în pășuni artificiale un timp. „Să pui trifoi și lucernă acolo unde poate crește grîul", v-ar răspunde, „ar fi mare păcat!". El crede că Dumnezeu i-a dat acest pămînt bun pentru a nu semăna niciodată decît grîu, pentru el aceasta e sămînța sacră; a lăsa să crească altceva ar fi o profanare pentru care cerul l-ar pedepsi făcîndu-i ogorul sterp.

Țăranul din Valea Neagră e în general îndesat și scund pînă la vîrsta de douăzeci de ani. El crește tîrziu și nu este complet dezvoltat decît după vîrsta recrutării. Se însoară de tînăr și este bătrîn pentru însurătoare, chiar foarte bătrîn, la treizeci de ani. Este înalt și slab, pînă cînd a atins maturitatea și rămîne slab, drept și puternic pînă la o vîrstă foarte avansată. Nu rareori vezi muncind un om de optzeci de ani și la șaizeci de ani un țăran este mai puternic și mai rezistent la efort decît un tînăr. Au puține infirmități și nu se tem decît de trecerea de la cald la rece. Ei numesc aceasta înghețarea sîngelui („sînge-îngheață"). De aceea se tem de transpirație și nimeni nu are dreptul să spună unui lucrător să meargă mai repede decît vrea el. Poate să meargă oricît de încet, numai să nu se oprească. Nimeni nu-i poate cere „să se înfierbînte". „Vreți să mă faceți să mă înfierbînt?" ar spune. Dacă ar face-o, ar putea să moară din aceasta.

Are dreptate. Noi, obișnuiții leneviei fizice, avem o mare nevoie de mișcare accidentală, bruscă, iar transpirația ar salva pe omul orașelor, al cărui sînge îngheață în muncă sedentară. Țăranul, obișnuit să suporte fierbințeala soarelui, e slăbit,

surmenat, sfîrșit, imediat ce transpiră. Este o stare de excepție la care nu trebuie expus. S-ar alege în mod sigur cu o congestie pulmonară sau reumatism acut, și această din urmă boală este la el de o încăpățînare de necrezut. Ea rezistă la aproape toate remediile care acționează asupra noastră.

Țăranul de la noi, avînd obiceiuri sănătoase în general, trăind în aer liber, muncind cu calm și nelipsindu-se aproape niciodată de vinul său acrișor și ușor pe care-l bea fără apă, ar trăi în cele mai bune condiții dacă ar mînca puțină carne zilnic. Dar el, care furnizează vite grase piețelor Poissy, nu consumă carne decît în zilele de sărbătoare. Mulți nu mănîncă niciodată. Supa sa cu unt, subțire, pîinea de orz prea grea, legumele sînt o hrană insuficientă, iar bolile se datorează toate epuizării. După cosit și seceriș, dacă se îmbolnăvește de friguri, zace luni întregi. Și atunci, pentru cel care nu are decît brațele sale, vine cu pași mari mizeria.

Femeile nu lucrează la cîmp. Copiii sînt bine îngrijiți ; dar gospodăria e la strîmtoare cînd capul familiei e în pat, sau palid și slăbit în pragul casei. Pînă la căsătorie, fetele sînt păstorițe sau servante în ferme sau la oraș. După ce au o familie, ele nu părăsesc casa, fac supa, torc, tricotează sau repară veșmintele. Toate acestea se fac atît de încet, încît mult timp se pierde în zadar și e regretabilă absența unei industrii locale, care le-ar ocupa și le-ar îmbogăți puțin, fără a le îndepărta de la ocupațiile lor domestice.

Pînă la căsătorie, fetele sînt destul de dichisite și cochete ; chiar cele mai sărace știu să se înfrumusețeze în zilele de sărbătoare. Ele sînt în același timp blînde și modeste, iar acolo unde burghezul nu a ajuns încă, comportarea este curată

și patriarhală. Dar burghezul este dușmanul acestor virtuți rustice. E trist de spus, dar proprietarul, cel care este numit *stăpînul*, seduce cu puțină cheltuială și impune dezonorarea în familii folosind interesul și frica.

Căsătoria este singura sărbătoare mare în viața unei țărănci. Mai există încă acea generoasă mîndrie care constă în a oferi și consuma hrana pe un an în cele trei zile ale nunții. Ceremoniile deosebite ale acestei solemnități sînt totuși pe cale de a se pierde. Am văzut sfîrșindu-se pe aceea a *darurilor*, care avea loc în ajunul căsătoriei și care avea un caracter particular, local. Am întîlnit-o în cîteva locuri, ca și pe aceea a *verzei*, care are loc a doua zi a nunții. Aceasta fiind încă practicată, cred că trebuie să mă opresc puțin asupra ei.

În ziua amintită, nuntașii părăsesc casa nunții, împreună cu tinerii căsătoriți și muzica ; toți pleacă cu alai să smulgă din grădină cea mai frumoasă varză ce se poate găsi. Această operație durează cel puțin o oră. Căsătoriții mai „vechi" formează un consiliu în jurul legumelor supuse discuțiilor care preced alegerea definitivă : ei își trec, de la un naș la altul, o imensă pereche de ochelari grotești, își țin discursuri lungi, comentează, se consultă, își spun la ureche vorbe misterioase, se țin de bărbie sau se scarpină în cap ca pentru a medita ; joacă un fel de comedie la care participă cine are spirit și experiență dintre rudele mai în vîrstă și invitații de la nuntă.

În sfîrșit, alegerea s-a făcut. Se aduc frînghii care se leagă de „piciorul" verzei în toate sensurile. Un pretins geometru sau necromant (este același lucru în concepția asistenței) aduce un fel de compas, o riglă, o nivelă și desenează nu știu ce planuri cabalistice în jurul plantei consacrate.

Puștile și pistoalele dau semnalul. Viola scîrție. cimpoiul behăie ; fiecare trage coarda din partea sa și, după multe ezitări și eforturi simulate, varza e scoasă din pămînt și pusă într-un coș mare cu flori, panglici, banderole și fructe. Totul e așezat pe o lectică pe care patru oameni viguroși o ridică și o poartă spre domiciliul conjugal.

Atunci apare deodată un cuplu „înfricoșător", bizar, însoțit de lătrăturile cîinilor speriați și de strigătele copiilor. Sînt doi băieți, din care unul e îmbrăcat în femeie, grădinarul și grădinăreasa. Soțul e cel mai murdar dintre amîndoi. Se consideră că viciul l-a ticăloșit ; femeia e nenorocită din cauza soțului. Ei ar trebui să păzească și să se ocupe de cultura verzei sacre.

Soțul poartă diferite nume, fiecare cu sensul său. Este numit „păiosul", pentru că e adesea coafat cu o perucă de paie și își umflă corpul cu co coașe de paie ; „zdrențărosul", pentru că este acoperit de zdrențe și cîrpe ; în sfîrșit, „păgînul", ceea ce e foarte semnificativ. El sosește cu fața mînjită de transpirație și de drojdie de vin, adesea încoronat cu ramuri de viță de vie ca un satir antic, sau acoperit cu o mască grotescă. O cană ciobită sau un sabot ramolit spînzurat la cingătoare îi servește să ceară de pomană vin. Nimeni nu-l refuză și el se preface a bea peste măsură, apoi răspîndește vinul pe pămînt, ca semn de beție, la fiecare pas. Cade, se tăvălește în noroi, afectînd beția cea mai rușinoasă. Biata lui soție aleargă după el, îl ridică, strigă după ajutor, își smulge părul de cîrpă care iese în șuvițe țepoase de sub boneta mizerabilă, se plînge de ticăloșia soțului, îi face reproșuri patetice.

Astfel este rolul grădinăresei și lamentările ei durează cît toată comedia. Căci e o adevărată co-

medie liberă, improvizată, jucată în aer liber, pe drum, alimentată de toate incidentele întîmplătoare și la care toată lumea ia parte, nuntași și trecători, ocupînd o mare parte a zilei. Tema e invariabilă, dar se brodează enorm pe această temă și aici trebuie să vedem instinctul mimic, elocvența cumpătării, spiritul replicii prompte, prezența de spirit a țăranilor noștri.

Rolul grădinăresei este de obicei încredințat unui bărbat slăbuț, imberb și cu tenul proaspăt, care știe să dea veridicitate personajului său și să joace desperarea burlescă cu destulă naturalețe pentru ca lumea să fie întristată și înveselită în același timp, ca de un fapt real.

După ce nenorocirea femeii este constatată prin atîtea plîngeri, tinerii de la nuntă îi propun să lase pe bețivul ei de soț și să se bucure cu ei. Ei îi oferă brațul și o iau cu ei. Ea se abandonează, se înveselește, începe să alerge cînd cu unul, cînd cu altul, luînd un aer nerușinat și de dezmăț. Aici e o moralitate. Conduita rea a soțului provoacă același lucru la soție.

„Păgînul" se trezește atunci din beție. Caută din ochi pe soție, se înarmează cu o funie și un baston și aleargă după ea. Toți îl fac să alerge, soția e trecută de la unul la altul, se încearcă să se distragă atenția gelosului. Cînd, în sfîrșit, el ajunge la infidelă și vrea să o bată, toată lumea se interpune. „N-o bate, nu vă bateți niciodată femeia!" este formula care se repetă mereu în aceste scene.

Există aici o învățătură naivă, grosieră, care vine din evul mediu, dar care face întotdeauna impresie asupra asistenței. „Păgînul" înfricoșează și dezgustă pe tinerele fete pe care le urmărește și se preface că vrea să le sărute. E o comedie de

moravuri în starea cea mai elementară, dar și cea mai frapantă.

Dar de ce acest personaj respingător trebuie, primul, să pună mîna pe varza din coșul împodobit ? Această varză este emblema fecundității matrimoniale, dar acest beţiv, acest vicios, acest păgîn, ce reprezintă el ? Fără îndoială, este aici un mister anterior creștinismului, tradiția unei bacanale antice. Poate că acest grădinar reprezintă pe zeul grădinilor în persoană, căruia antichitatea îi închina un cult serios sub forme obscene. Trecînd prin creștinismul primitiv, această reprezentare a devenit un fel de „mister", „povestire cu tîlc" sau „moralitate" („învățătură") — ce erau jucate la toate sărbătorile.

Oricare ar fi originea obiceiului, varza este purtată la locuința mirilor și „plantată" de către păgîn sus pe acoperiș. După ce e udată cu vin, este lăsată acolo pînă cînd o ia vreo furtună ; dar uneori rămîne mult timp sus, astfel încît, după cum înverzește sau se usucă, lumea poate să-și facă unele păreri despre fecunditatea sau sterilitatea sortită familiei.

După acest ceremonial se dansează și se mănîncă din nou pînă noaptea. Dansul este peste tot antica „legătură", în patru, șase sau opt. E o mișcare ușoară la femei, accentuată la bărbați, foarte monotonă, mereu înainte și înapoi, întretăiată de un fel de pas de cadril. Aproape imposibil de dansat, dacă nu ești născut sau transplantat de mult timp în Berry. Dificultatea, de care nu-ți dai seama întîi, vine de la nepăsarea lăutarilor, care îți fură, după placul lor, o jumătate de măsură ; atunci trebuie să reiei pasul în aer pentru a reintra în măsură. Țăranii fac aceasta din instinct și fără a se deruta vreodată.

Cimpoiul este un instrument barbar foarte interesant. Privat de jumătăți de ton, neavînd decît

gama majoră, ar fi un obstacol invincibil în mîinile unui muzician. Dar muzicantul inculț, cimpoiesul din Berry (format întotdeauna în Bourbon) știe să tragă un folos deosebit din această lipsă a instrumentului său. El cîntă tot ce aude, major sau minor, nimic nu-l încurcă. Rezultă de aici aberații muzicale care chinuie urechile, dar care adesea impun respect și admirație prin abilitatea, originalitatea, frumusețea modulațiilor sau interpretărilor. Te întrebi atunci dacă această violare îndrăzneață a regulilor nu e chiar o violare fericită a obișnuințelor și dacă muzica, precum limba, nu are ceva în afară și în plus față de ceea ce noi am inventat și consacrat deja.

După nuntă, dans și sărbătoare vine și ultima solemnitate : moartea, înmormîntarea. Veți întîlni, pe un drum pietros, mărginit de tufișuri sinistre și goale iarna, într-o zi de ger limpede și friguroasă, un car țărănesc tras de patru boi tineri de-abia atunci puși la jug. E carul mortuar al țăranului. Fiii săi conduc atelajul, cu biciul ridicat și pălăria în mînă. De fiecare parte a carului merg femeile, acoperite, în semn de doliu, cu pelerinele lor mari, albastre, cu capișonul pe cap. Ele duc lumînări. La prima încrucișare de drumuri, se opresc pentru a așeza la picioarele crucii mari care marchează întîlnirea acestor patru căi, o cruce mică tăiată grosolan dintr-o bucată de lemn. La fiecare intersecție, aceeași ceremonie. Acest însemn depus lîngă simbolul iertării creștinești e omagiul adus de mort care face ultimul său drum prin cîmpie pentru a ajunge la iertarea supremă. Prin aceasta el va intra în rugăciunile trecătorilor. Nu există cruce la încrucișări de drumuri care să nu fie înconjurată de aceste mici cruci de la înmormîntări. Ele rămîn acolo pînă ce cad la pămînt sau pînă cînd

turmele, mai puțin respectuoase decît copiii care se joacă în jur fără a le atinge, le dărîmă tropăind peste ele. Cînd cortegiul de înmormîntare ajunge la intersecții se aprind lumînările, se îngenunchează, se psalmodiază o rugăciune, se aruncă apă sfințită pe sicriu, apoi se pornește din nou în cea mai mare liniște. Nu am văzut nicăieri o procedură mai austeră și mai religioasă în umila ei simplitate.

Pe timpul cînd creștinismul a fost introdus în satele din cîmpiile vechii Franțe, nu a putut să învingă păgînismul decît dînd drepturi, chiar în cultul său, unor diverse ceremonii antice pentru care țăranii aveau un atașament de neînvins. Astfel au fost onorurile date unor imagini și statui ale sfinților așezate la anumite intersecții sau sub bolta unor anumite fîntîni de purificare sau fîntîni publice. Știm că, în primele timpuri ale creștinismului, sfinții slujitori ai bisericii s-au ridicat cu elocvență împotriva obiceiului idolatric de a orna cu frunze, flori și ofrande statuile zeilor. Mai spiritualiști decît epoca noastră, ei voiau să fie adorat adevăratul Dumnezeu, în spirit și adevăr. Ei au proscris mărturiile de adorație exterioare; voiau să distrugă în mod radical materialismul lumii vechi.

Dar cu poporul atașat de trecut întotdeauna e înțelept să se ajungă la o înțelegere. Este mai ușor să schimbi numele unei credințe decît să o distrugi. S-a adus o credință nouă, dar ea a trebuit să se servească de vechile temple și să consacre din nou vechile altare. Astfel în multe locuri pietrele druidice au traversat dominația romană și dominația francă, politeismul și cristianismul primitiv, fără a înceta să fie obiecte de venerație și sediul unui cult straniu, misterios, care ascunde tendințe cabalistice sub aparențele religiei oficiale.

Ceea ce ar fi fost imposibil de îndepărtat din sufletul țăranului este cultul zeului Terminus. Fără metaforă, cultul limitei este insolubil legat de eternele preocupări ale omului a cărui viață e închisă între niște limite materiale strîmte. Ogorul său, pășunea, pămîntul său, iată lumea sa. Prin acestea el se simte eliberat după sclavajul antic. Pe acest colț de pămînt el se simte stăpîn, pentru că aici el e liber (relativ) și nu ascultă decît de el însuși. Această piatră care marchează brazda de unde începe imperiul vecinului este un simbol mai curînd decît o barieră ; e aproape un zeu, un obiect sfînt.

În satele noastre din cîmpiile centrale, unde vechile obiceiuri domnesc mai mult decît în alte părți, respectul proprietății nu merge de unul singur, țăranii recurgînd, unii împotriva altora, la religia trecutului mai mult decît la principiul echității publice. Nimeni nu se simte jenat de a îndepărta în fiecare an hatul cu încă o brazdă pe pămîntul vecinului neatent. Dar se mai poate și deplasa o piatră, despre care la nevoie se va putea zice că a ajuns acolo din întîmplare. Într-o zi, proprietarul lezat își dă seama că s-a înaintat cu zece brazde pe pămîntul său ; el se neliniștește, se plînge, invocă amintirea celorlalte hotare, vechii juxtanți, după numele lor latin. Atunci cînd reclamantul a adunat arbitrii, semnalează frauda și se caută piatra de hotar adevărată, vechea piatră pe care delincventul nu-și permite să o scoată, decît dacă ar comite un sacrilegiu, mai temut decît simpla fraudă. Foarte rar se întîmplă să nu fie găsită. Este o piatră mai mare decît toate celelalte, îngropată la o destul de mare adîncime pentru ca plugul să nu o poată ridica. Această piatră brută e zeul antic. Pentru a o îndepărta de la locul ei, ar fi trebuit

două lucruri : o îndrăzneală a lipsei de credință de care ea însăși nu se simte în stare și o muncă ascunsă ce ar fi arătat trădarea evidentă ; ar fi trebuit ca făptașul să vină noaptea cu instrumente potrivite, să aleagă vremea cînd pămîntul e după seceriș și cînd grîul smuls și împrăștiat pe brazde împiedică lăsarea unor urme revelatoare. Aceasta înseamnă și o muncă copleșitoare : piatra e grea, trebuie transportată și transplantată mai departe, cu riscul de a nu termina operația singur și la timp. Ar trebui unul sau mai mulți complici. Dar nu se expune nimeni astfel pentru o brazdă sau două în plus.

Cînd expertiza s-a realizat, cînd fiecare, dîndu-și votul, declară că acolo trebuie să fie juxtantul primitiv, se sapă, se regăsește apoi zeul dispărut sub înălțarea progresivă a solului. Falsul zeu e sfărîmat, iar limita este din nou semnalată și consacrată. Cel cu frauda nu are decît să spună că s-a înșelat, că o piatră mai mare ridicată puțin cîte puțin prin aratul cîmpului a fost cauza greșelii sale, că regretă de a nu fi fost avertizat mai devreme. Mai rămîn unele îndoieli după aceasta, dar el nu s-a atins de adevărata piatră, el nu e dezonorat.

În general, piatra de hotar iese din pămînt cu cîțiva centimetri și, în duminica Floriilor, ea primește omagiul ramurilor de merișor sfințit, așa cum primea la Romani un colier sau o coroană de frunze.

Apele sfințite, de origine ebraică, păgînă, primesc în fiecare an onoruri și noi consacrări religioase. Ele vindecă diferite boli, în mod deosebit rănile, paraliziile și alte „estropieri". Infirmii își înmoaie membrele bolnave în timp ce preotul binecuvîntează : cei cu febră beau din apa sfințită. Credința purifică totul.

Această toleranță a preoților rustici pentru vechile superstiții păgîne nu este încurajată de înaltul cler. Ea este contrară spiritului unui veritabil creștinism și mulți preoți, foarte ortodocși, suferă să-și vadă credincioșii materializînd în acest mod efectul binecuvîntărilor bisericii. Discutam, acum cîțiva ani, cu un preot meridional care nu găsea, ca mine, o plăcere în a regăsi și a sesiza în obiceiurile religioase ale timpului nostru urmele, prea puțin șterse, ale religiilor antice. „Cînd am intrat în prima mea parohie, sacristierul a venit la mine cu niște mici monștri foarte indecenți, lucrați grosolan din lemn, pe care pretindea să-i binecuvîntez. Era opera unui tîmplar din sat, care îi cioplise după modelul unor vechi „sfinți buni" răspunzînd de numeroase boli fizice. Aceste modele erau desigur anumite figuri de demoni din evul mediu, care ele însele nu erau decît amintirea tradițională a anumitor zei obsceni ai păgînismului. Predecesorul meu avusese curajul să arunce figurinele în foc, dar o boală molipsitoare se răspîndi în comună și fără nici o îndoială — după credincioșii mei — distrugerea idolilor era cauza flagelului ; de aceea tîmplarul se apucase să cioplească alții asemănători care puteau fi la fel de buni după ce îi binecuvîntam. Am refuzat să comit această profanare și, luînd idolii, am procedat ca predecesorul meu : i-am ars. Dar a fost gata să plătesc această îndrăzneală cu viața : credincioșii parohiei mele s-au răsculat împotriva mea și am fost obligat să cad la o învoială. Am adus sfinți noi, niște figuri oarecare mai puțin urîte și mult mai decente, pe care a trebuit să le binecuvîntez și să permit să fie onorate sub numele vechilor protectori ai parohiei ; mi-am dat seamă imediat că la țărani cultul e idolatric și că oma-

giul lor nu se adresează sfîntului a cărui figură îi personifică amintirea, că ei nu în preafericiții cerești cred. Ei cred în figura însăși, în piatra sau lemnul cioplit, ei salută și roagă un idol. Noii mei sfinți nu avură niciodată credit asupra credincioșilor mei. Nu erau „buni", ei nu vindecau. Nu am reușit niciodată să-i fac să înțeleagă că nici o imagine nu este dăruită cu virtuți miraculoase în sensul material pe care superstiția i-l atașează..."

Acest preot nu e singurul pe care l-am văzut deplîngînd materialismul religiei țăranului. Mulți preoți interzic așezarea merișorului sfințit la hotarele ogoarelor pentru protejarea de grindină; interzic de asemenea pelerinajele pentru vindecarea animalelor; dar nu sînt ascultați, ba chiar sînt înșelați uneori. Li se ia binecuvîntarea căreia i se atribuie forțe magice pentru un scop care nu este cel adevărat. Se amestecă obiecte sfințite în vrăjile în care, sub nume misterioase, sînt invocate divinități străine creștinismului. Vrăjitorul satului are, în spiritul său, un amestec de teamă de Dumnezeu și de supunere către diavol, despre care vom mai vorbi uneori în paginile ce urmează.

Să spunem totuși, că vindecătorul sau vindecătoarea, „doftoroaia" satului este adesea o ființă extraordinară, fie prin puterea magnetică cu care o învestește credința clientelei sale, fie prin cunoașterea unor anumite remedii foarte simple pe care țăranul le acceptă de la ei, dar pe care nu le-ar crede eficace venind de la un medic adevărat. Știința „goală" nu convinge aceste spirite doritoare de minuni; ei disprețuiesc ceea ce e dobîndit prin studiu și experiență; le trebuie fanatism, cuvinte neînțelese, punerea în scenă. Cîte o bătrînă sibilă, pronunțîndu-și formulele cu un aer inspirat frapează imaginația bolnavului și, aplicînd

cu noroc o medicație, ea obține de la rudele și prietenii care îl îngrijesc ceea ce medicul nu ar obține aproape niciodată : ca prescripțiile să fie urmate.

Fără îndoială, statul procedează bine proscriind și urmărind exercitarea medicinei ilegale, căci, într-un mare număr de cazuri, doftoroii administrează adevărate otrăvuri. Totuși, unii cunosc remedii pe care le aplică sigur și des, încît ar fi de dorit ca statul să le acorde o anumită atenție. Tradiția, sau hazardul posedării unor aptitudini naturale pot să-i facă beneficiarii unor descoperiri care scapă științei, în acest moment, și care mor odată cu ei. A-i împiedica să exerseze oricum este înțelept și drept, dar a le încerca virtuțile pretinselor lor secrete și a le „cumpăra" sau împrumuta nu ar fi nici păgubitor, nici inutil.

În afara superstițiilor, țăranul are peste tot obiceiuri locale a căror origine devine foarte greu de regăsit. Numărul lor este atît de mare, încît numai o lucrare științifică le-ar clasa în ordine ; noi vom lua cîteva la întîmplare.

Una dintre cele mai curioase ceremonii e aceea a darurilor de nuntă, care variază în Franța după provincii, și care a fost suprimată în Berry de vreo zece ani, în urma unor accidente grave. Am povestit despre ceremonia păgînă a verzei, care este încă foarte în vigoare în Valea noastră Neagră : consacrarea zilei a doua a nunții. Ceremonia darurilor era consacrarea ajunului nunții ; ea este lungă și complicată, o întreagă dramă poetică și naivă care se juca în jurul și în interiorul locuinței miresei.

E seară ; la ora cinei. Dar nu este nimic pregătit, în astă-seară, la logodnică. Mesele sînt date lîngă perete, fețele de masă ascunse, căminul gol

și rece, chiar dacă afară e frig. Au fost închise cu o grijă extremă și baricadate formidabil toate intrările ; uși, ferestre, lucarne, răsuflătoarea pivniței, dacă există la acea casă. Nimeni nu va intra fără voia miresei, sau fără o luptă serioasă, un adevărat asediu ; rudele sale, prietenii, vecinii, totul e „partida" sa, în jurul ei. Se aude rugămintea sau „asaltul" logodnicului.

Tînărul mire — nu se spune niciodată altfel, oricare ar fi vîrsta sa, dar într-adevăr, la noi este aproape întotdeauna un băiat cu barba încă din puf — vine acolo cu prieteni, rude și vecini, partida sa într-un cuvînt. Pe lîngă el, acest purtător al unui tirs împodobit cu flori și panglici este un expert sparge-uși, căci, sub frunze și flori, se află o gîscă în țepușă care face obiectul întregii ceremonii ; în jurul lui se află purtătorii de daruri și cîntăreții „fini", adică abili și savanți, care se vor întrece cu cei din casa miresei.

Mirele se anunță printr-o descărcare de focuri de armă, apoi, după ce a căutat bine, dar inutil, un mijloc de a intra în casă prin surprindere, bate la ușă. — Cine-i acolo ? — Sînt niște bieți călători obosiți sau niște vînători rătăciți care cer adăpost lîngă focul din cămin. Li se răspunde că focul din cămin e stins și că nu mai e loc pentru ei la masă ; sînt tratați ca răufăcători și oameni răi, fără rost pe lume ; se discută mult ; dialogul, mereu pitoresc, e adesea plin de spirit și de poezie chiar, în sfîrșit sînt sfătuiți să cînte pentru a nu se plictisi, sau pentru a se încălzi dacă e o noapte de iarnă, dar cu condiția să cînte ceva necunoscut celor care îi ascultă din casă.

Atunci începe o luptă lirică între cîntăreții mirelui și cei ai miresei, căci și ea are pe ai săi ; în plus, are și cîntărețe experte, matroane cu vocea tremo-

lată cărora nu le reproșează nimeni dacă vor cînta ceva vechi în loc de nou. Dacă în interior se cunoaște cîntecul de afară, acesta e întrerupt de la primul vers, cîntîndu-se al doilea și repede ceilalți vor începe altul. Trei ore poț să treacă foarte bine, în vînt și ploaie, înainte ca „partida" mirelui să poată termina un singur cuplet, atît de bogat este repertoriul cîntecelor din Berry, atît de plină este memoria cîntăreților; fiecare replică victorioasă din interior este însoțită de mari hohote de rîs de o parte, de blesteme de cealaltă. În sfîrșit, una din partide e învinsă și se trece la cîntecul de nuntă:

Deschide ușa, deschide
Mireasă, drăguța mea!
Frumoase panglici am pentru tine
Vai! lasă-ne acum a intra!

La care femeile răspund în falset:

Necăjit e tatăl meu
Întristată mama mea
Iar eu sînt o fată de preț prea mare
Pentru a deschide ușa la oricare.

Deși cuvintele sînt naive și versificația prea liberă, melodia e în schimb minunată, în solemnitatea ei simplă. Afară trebuie cîntate tot atîtea cuplete și numite de fiecare dată obiecte diferite în versul al treilea, cîte cadouri de nuntă s-au adus.

Aceste cadouri ale mirelui reprezintă „dăruitele". Trebuie să se anunțe și cele o sută de ace obligatorii care fac parte din acest modest coș de cadouri, la care mireasa incoruptibilă răspunde invariabil că tatăl și mama sa sînt supărați și că ea nu deschide deloc ușa la o asemenea oră tîrzie.

Se ajunge la cupletul final, cînd se spune: „Avem un mire frumos să-ți dăruim!" Poarta se

deschide dar este semnalul unei bătălii stranii : mirele trebuie să pună stăpînire pe cămin, trebuie să înfigă bine țepușa și să aprindă focul. Partida miresei se opune și nu va ceda decît cu forța ; femeile se refugiază împreună cu bătrînii pe bănci și pe mese ; copiii, înspăimîntați, se ascund dedesubt, cîinii urlă, puștile pocnesc ; o luptă fără mînie, fără loviri și răniri intenționate, dar în care onoarea este luată în serios. Fiecare își desfășoară toată forța și ambiția, atît de bine încît tot împingîndu-se, strîngîndu-se, îngrămădindu-se, sucindu-și țepușa în mîini, am ajuns să văd puține nunți la care să nu existe cîte unul bine atins pînă în clipa cînd mirele reușește să aprindă o mînă de paie în cămin, iar gîsca, destul de ruptă în luptă, ajunge în sfîrșit să se frigă în vatră.

Într-o seară însă scena a fost însîngerată de un accident. Unul dintre nuntași a avut nenorocul să fie străpuns în timpul bătăliei. De atunci, ceremonia a căzut în dizgrație ; toată lumea a fost de acord să fie suprimată, iar la ultima am asistat acum zece ani. S-ar fi putut suprima bătălia ; dar, cucerirea căminului fiind țelul simbolic, oamenii au judecat că restul nu ar avea sens desfășurîndu-se separat. Îmi pare foarte rău totuși de cîntecele de dincolo de ușă și de frumoasa melodie : „Deschideți ușa, deschideți !“ care, nemaiavînd întrebuințare, se va pierde.

După ce mirele așeza frigarea, ajungea la ultima probă : trei fete tinere erau așezate pe o bancă, avînd mireasa între ele, apoi erau acoperite cu o pînză ; fără a le atinge decît cu un fel de baghetă, mirele trebuia, de la prima încercare, să ghicească și să o atingă pe viitoarea soție. Dacă se înșela, era condamnat să nu danseze cu ea toată seara ; căci, apoi, venea balul, masa, iar cîntecele nu în-

cetau pînă dimineața. O nuntă însemna trei zile și trei nopți de bucurie și petrecere, fără a pierde nici o oră.

„Încărcarea snopilor" este o ceremonie agricolă pe care am pus-o în scenă cu multă fidelitate ; dar ceea ce teatrul nu poate să reproducă este maiestatea cadrului natural, muntele de snopi care sosește în mod solemn, tras de trei perechi de boi măreți, împodobit în întregime cu flori, fructe și copii frumoși cățărați în vîrful ultimilor snopi. Este adesea un tablou care se compune pentru ochiul unui artist. Totul e frumos în el însuși : boii foarte mari, albi, cu înfățișare mîndră și calmă, spicele din snopi unduind, florile vesele între spice ; și peste toate, copiii blonzi ca spicele și ca pămîntul acoperit de miriști galbene. Totul e atît de armonios colorat în aceste zile calde în care cerul însuși devine de aur și de chihlimbar la apropierea serii.

Înainte de plecarea carului cu snopi, se aude în aer, din orizont în orizont, un mare strigăt de care călătorul rămîne uimit. El privește în jur și vede cete de secerători și de culegătoare de spice aruncîndu-se, cu brațele ridicate spre cer, cu fețele înroșite de efort, spre cel care încarcă snopii și care ridică spre cer ultimul snop înainte de a-l așeza în vîrful carului. S-ar părea că această populație de lucrători se aruncă asupra lui pentru a-i smulge snopul. Crezi că vei asista la o bătaie furioasă, nedreaptă, toți contra unul ; dar nu ! este aclamația de bucurie și de frăție, e binecuvîntarea entuziastă a fraților.

Sărmani țărani, aveți atîta frumusețe și atîta bunătate în voi !

VIZIUNILE NOPȚII ÎN CÎMPIE

Dacă v-aș spune că nu mă interesează viziunile, aș minți. Nu le-am avut niciodată, e adevărat: am traversat cîmpia la orice oră de noapte, singur sau în compania unor mari iubitori de senzații neobișnuite, dar, în afara cîtorva meteoriți inofensivi, a unor bătrîni copaci fosforescenți și a altor fenomene mărunte care nu dădeau naturii un aspect înfricoșător, nu am avut niciodată plăcerea de a întîlni un obiect fantastic și nu am putut niciodată să povestesc nimănui, în calitate de martor ocular, cea mai minoră întîmplare cu strigoi.

Și totuși, nu sînt dintre aceia care spun despre superstițiile rustice: minciună, prostie, viziune a fricii; eu aș zice fenomen de viziune, sau fenomen exterior neobișnuit și de neînțeles. Aceasta nu înseamnă că aș crede în vrăjitori sau în minuni. Poveștile cu vrăji, explicațiile fantastice date unor pretinse minuni ale nopții, nu sînt decît poemul imaginațiilor. Dar faptul există, faptul se întîmplă, fie că ar fi vreo fantomă din aer sau doar în ochii celui care o vede; este un obiect la fel de real și logic pentru cel care-l percepe ca reflexia unei figuri într-o oglindă.

Aberațiile simțurilor sînt oare explicabile? pot fi explicate? Știu doar că au fost constatate; dar ar fi foarte fals să afirmăm și să credem că ele sînt numai opera fricii. Aceasta ar putea fi adevărat în multe cazuri, dar sînt și excepții irecuzabile. Oamenii cu sînge-rece, cu un curaj verificat, aflîn-

du-se în niște condiții în care nimic nu ar părea să acționeze asupra imaginației lor, chiar oameni luminați, savanți, au avut apariții-viziuni care nu le-au tulburat nici judecata, nici sănătatea și de care s-au simțit totuși afectați după întîmplare.

Printre interesantele lucrări publicate cu acest subiect trebuie să o notăm pe aceea a doctorului Brierre de Boismont, care analizează cauzele halucinației. Nu aș adăuga la aceste lucrări serioase decît o singură observație utilă ce merită să fie înregistrată : aceea că omul care trăiește cel mai aproape de natură, „sălbatecul", și după el, țăranul, este cel mai dispus și mai supus decît oamenii din alte categorii fenomenelor de halucinație. Fără îndoială, ignoranța și superstiția îi determină să ia drept minuni supranaturale simplele aberații ale propriilor simțuri. Dar nu întotdeauna imaginația le produce, o repet ; ea nu face decît să explice după puterea sa, cel mai adesea.

Se va spune că prima educație, poveștile de seară, sau cele ale doicii și ale bunicii, de multe ori înfricoșătoare, pregătesc copiii și chiar adulții pentru a resimți asemenea fenomene de halucinație ? Sînt de acord. Se va spune că cele mai simple noțiuni de fizică elementară și puțină ironie voltairiană ar curăța foarte ușor cîmpiile de viziuni ? Sînt de acord, dar lucrul acesta ar fi mai puțin sigur. Aspectul continuu al cîmpiei, aerul pe care-l respiră în fiecare moment al zilei, tablourile schimbătoare pe care natura le desfășoară sub ochii omului și care se modifică în succesiunea variațiilor atmosferice, toate acestea sînt pentru omul de la țară condiții particulare de existență intelectuală și fiziologică ; ele fac din el o ființă mai primitivă, mai normală poate, mai legată de pămînt, mai confundată cu elementele naturale de-

cît atunci cînd ideile și cultura ne separă de ele, ne separă de pămînt și de spațiu, dîndu-ne o viață ușuratecă închisă în perimetrul limitat al construcțiilor aglomerate. În coliba sau în cabana sa, țăranul trăiește încă în norul, în fulgerul sau vîntul care învăluie fragilul adăpost. Pe Adriatica sînt pescari care nu cunosc adăpostul unui acoperiș ; ei dorm în barca lor, acoperiți cu o țesătură groasă, cu fața luminată de stele, și barba mîngîiată de briză, cu corpul legănat fără încetare de valuri. Există negustori ambulanți, boemieni, păzitori de animale care dorm întotdeauna în aer liber, ca Indienii din America. Desigur, acești oameni sînt altfel decît noi. Nervii lor au un echilibru diferit ; gîndurile lor, un alt curs ; senzațiile lor sînt altele. Întrebați-i și nu va fi unul care să nu fi văzut minuni, apariții, scene nocturne stranii, inexplicabile. Unii dintre ei sînt foarte bravi, rezonabili, sinceri. Citiți toate observațiile despre halucinații. Veți vedea că, printr-o mulțime de fapte curioase și bine observate, halucinația este compatibilă cu deplinul exercițiu al rațiunii.

Este o stare deosebită, maladivă poate, a creierului. Este totuși posibil să-i fie resimțită cauza fizică sau morală într-o perturbație a psihicului sau a corpului ; adesea însă aceasta e neașteptată și misterioasă pînă la a surprinde și a tulbura o clipă spiritele cele mai ferme.

La țărani, halucinația se produce atît de des, încît ea pare aproape o lege a organizării lor. Ea îi sperie altfel decît pe noi. Marea noastră frică, teroare chiar, atunci cînd febra sau coșmarul ne prezintă fantomele lor, este de a fi pierdut rațiunea ; și cu cît sîntem mai siguri de a fi în puterea unui vis, cu atît sîntem mai afectați de a nu putea să ne sustragem din el prin efortul nostru de voință. S-au văzut oameni care au înnebunit de frica de

a nu deveni nebuni. Țăranii nu au această teamă ; ei cred că au văzut obiecte reale. Le este deci mare frică de ele, dar conștiința lucidității lor nu e zdruncinată, halucinația fiind mai puțin periculoasă pentru ei decît pentru noi. Halucinația nu este, de altfel, singura cauză a înclinației mele de a admite, pînă la un punct anume, viziunile nopții. Cred că există o mulțime de mici fenomene nocturne, explozii sau incandescențe de gaze, condensări de vapori, zgomote subterane, spectre cerești, mici meteoriți, obiceiuri bizare și neobservate ale animalelor, cine știe ? afinități misterioase sau perturbări brusce ale naturii, pe care savanții le observă printr-o întîmplare și pe care țăranii, în contactul lor continuu cu elementele naturii, le observă foarte des fără a putea să le explice.

Să luăm un exemplu : Ce credeți dv. despre această credință în stăpînii de lupi ? Ea există în toate țările, cred, și este răspîndită în toată Franța. Este ultima verigă a credinței în lycantropi - oamenii lup. În Berry, unde deja poveștile care se spun nepoților nu mai sînt la fel de minunate și tot atît de teribile ca acelea pe care ni le spuneau bunicile noastre, nu-mi amintesc să mi se fi vorbit vreodată de oamenii-lupi *, ce vin din antichitate și din evul mediu. Totuși se mai folosește încă termenul care înseamnă om-lup, dar care și-a pierdut adevăratul sens. „Stăpînii" de lupi nu sînt șefi ai acelor bande de vrăjitori care se schimbau în lupi pentru a devora oamenii ; sînt oameni înțelepți și misterioși, bătrîni tăietori de lemne, sau paznici forestieri care posedă secretul de a îmblînzi, supune și conduce pe adevărații lupi.

* Într-o povestire de Vasile Voiculescu apare aceeași temă, preluată din legende populare autohtone (n.t.).

Cunosc mai multe persoane care au întîlnit, în lumina lunii abia răsărite, la crucea drumurilor, un om cu pasul mare și hotărît, urmat de mai mult de treizeci de lupi (în legendă sînt întotdeauna mai mult de treizeci, niciodată mai puțin). Într-o noapte, două persoane, care mi-au povestit totul, au văzut o ceată mare de lupi; speriate, persoanele s-au urcat într-un copac, de unde au văzut cum aceste animale s-au oprit la ușa cabanei unui bătrîn tăietor de lemne vestit ca vrăjitor. Ei au înconjurat-o scoțînd urlete înspăimîntătoare; tăietorul de lemne ieși, le vorbi, se plimbă printre ei și toți se răspîndiră fără a-i face nici un rău. Aceasta e o poveste a unor țărani; dar două persoane ce au primit o destul de bună educație, oameni cu mult simț și abilitate în afaceri, trăind un timp în vecinătatea unei păduri în care vînau, m-au încredințat, pe onoarea lor, că au văzut împreună pe un bătrîn paznic de păduri oprindu-se la o răscruce și făcînd gesturi ciudate. Aceste două persoane s-au ascuns; și văzură treisprezece lupi alergînd, dintre care unul, cel mai puternic, se duse drept la pădurar și se gudură pe lîngă el. Acesta șuieră pe ceilalți lupi cum se șuieră cîinii și împreună cu ei pătrunse în desișul pădurii. Cei doi martori ai scenei nu îndrăzniră să-l urmeze, retrăgîndu-se pe cît de surprinși, pe atît de speriați. Fuseseră oare în prada unei halucinații? Cînd halucinația pune stăpînire pe mai multe persoane în același timp (și aceasta se întîmplă), ea îmbracă un caracter dificil de explicat, ea este constatată doar; se numește halucinație contagioasă. Dar la ce servește să-i știm numele, dacă nu-i cunoaștem cauza? Această deosebită dispoziție a nervilor și a circulației sîngelui, care e dată drept cauză a viziunilor

fantastice, cum apare simultan la mai mulți indivizi ? Eu nu pot să-mi explic.

Dar pot să admit că un om care trăiește în mijlocul pădurilor, care poate, la orice oră din zi și din noapte, să surprindă și să observe viața și obiceiurile animalelor sălbatece, ar putea să descopere, din întîmplare sau printr-o anumită facultate de inducție, mijlocul de a le supune și de a se face ascultat și iubit ? Merg mai departe : de ce n-ar avea un anume fluid, simpatic unor anumite specii ? Am văzut, în zilele noastre, atît de abili îmblînzitori de animale feroce în cușcă ; astfel, se poate admite și îmblînzirea unor animale sălbatece în libertate de către anumiți oameni.

Dar de ce acești oameni păstrează secretul și nu scot vreun profit din puterea lor ?

Pentru că țăranul, obținînd dintr-o cauză naturală un efect natural, nu crede însă că el însuși se supune legilor naturii. Dați-i un remediu a cărui eficacitate o demonstrați, nu va avea nici o încredere în el ; dar adăugați cîteva cuvinte de neînțeles administrîndu-i-l, va avea toată încrederea. Încredințați-i *secretul* de a vindeca guturaiul cu rădăcină de nalbă mare și spuneți-i că trebuie administrată după trei semne cabalistice, sau după ce și-a pus unul din ciorapi pe dos ; el se va crede vrăjitor, toți îl vor crede apoi vrăjitor al guturaiului. Va vindeca pe toată lumea prin această credință și prin rădăcină de nalbă, dar se va feri să spună vreodată numele plantei vulgare care produce acest miracol. Va face din aceasta un mister, misterul e elementul său.

Nu voi vorbi aici despre ceea ce se numește (este) la noi un secret, ar fi o digresiune care m-ar duce prea departe. Mă voi mărgini a spune că există un *secret*, o taină pentru toate ; aproape

toți țăranii, gravi și experimentați, au secretul a ceva, sînt vrăjitori în consecință și cred aceasta. Există secretul boilor, pe care îl posedă toți fermierii pricepuți ; taina ciobanilor, pentru a îndesi lîna ; secretul olarilor, pentru a împiedica oalele să crape ; taina preoților, care vrăjesc clopotele împotriva grindinei ; secretul durerii de cap, al durerii de burtă, secretul entorsei și al luxațiilor ; secretul braconierilor, pentru a face să vină vînatul ; secretul focului, pentru a opri incendiile ; secretul apei, pentru a regăsi cadavrele înecaților sau a opri inundația ; cine le mai știe ? Există tot atîtea secrete și taine, cîte flageluri în natură și cîte maladii la oameni și animale. Secretul trece din tată în fiu, sau se cumpără cu un anume preț. El nu este trădat niciodată. Și nu va fi niciodată trădat, atît timp cît se va crede în el. Secretul stăpînului de lupi e știut numai de el, poate.

Una din scenele nopții și o credință foarte răspîndită este vînătoarea fantastică ; ea are nume diferite de la un ținut la altul. La noi, ea se numește „vînătoarea măgarilor" ; în timpul acestei „vînători" se aud zgomotele ascuțite și grotești ale unei imense turme de măgari care rage. Poți să ți-o reprezinți oricum dorești ; dar, în spiritul țăranilor noștri, ea reprezintă ceva care se aude și nu se vede, o halucinație sau un fenomen de acustică. Am crezut că îl aud de mai multe ori și am crezut că se explică în modul cel mai simplu. În ultimele săptămîni de toamnă, cînd marile vînturi împrăștie stolurile de păsări călătoare, se aude, în noapte, larma melancolică a cocostîrcilor și cea ascuțită a gîștelor sălbatece. Dar țăranii, pe care îi credem înapoiați și neînvățați, nu se înșală niciodată. Ei știu foarte bine numele și cunosc foarte bine strigătele diverselor păsări străine climei noastre ce se găsesc pierdute sau împăștiate în întunecimile înalte.

Vînătoarea măgarilor nu are nimic din acestea. Țăranii o aud adesea ; eu care am trăit mult timp la țară și am rătăcit printre rafale și ceturi, nu am auzit-o. Cîteodată trecerea ei e semnalată prin apariția celor două luni. Dar eu nu am noroc, căci n-am văzut niciodată decît bătrîna lună pe care o cunoaștem cu toții.

Taurul alb, vițelușul de aur, dragonul, gîsca, găina neagră, păstrăvul alb, și nu știu cîte alte animale fantastice păzesc, după cum bine se știe, în toate țările, comorile ascunse. La miezul nopții, de Crăciun, imediat ce sună orologiul, acești paznici înfricoșători își pierd puterea pînă la ultima bătaie a clopotului care anunță sfîrșitul slujbei. Este singura oră din tot anul cînd cucerirea comorii este posibilă. Dar trebuie să știi unde este și să ai timpul să sapi sau să o scoți din ascunzătoare. Dacă sînteți surprinși într-o groapă de sfîrșitul missei solemne — Ite missa est —, ea se închide deasupra ; la fel, dacă ați reușit să întîlniți animalul fantastic, supunerea pe care v-a arătat-o în timpul slujbei se transformă în furie în acest moment, și e vai de voi !

Această tradiție e universală. Nu există vreo ruină, vreun castel sau vreo mănăstire, sau alt monument celtic, care să nu ascundă comoara sa. Toate sînt păzite de un animal fantastic. Domnul Jules Canougo, într-o încîntătoare culegere de povești meridionale, ne înfățișează poetica apariție a caprei de aur, grațioasă și binefăcătoare, păzind bogățiile ascunse în adîncul pămîntului.

În ținuturile noastre mai puțin calde, în jurul dolmenelor* care încoronează colinele golașe din

* dolmen — monument funerar megalitic format dintr-o lespede mare de piatră așezată orizontal, pe altele dispuse vertical (n. t.).

Marche, un bou alb sau un viţel de aur, sau o viţică de argint fac imaginaţiile avide să viseze; dar aceste animale sînt reale şi teribile cînd le întîlneşti. E atît de riscant, încît nimeni n-a îndrăznit încă să le prindă de coarne. Şi totuşi de secole întregi marile pietre druidice dansează şi scîrţîie pe suporturile lor fragile în timpul slujbei de la miezul nopţii, pentru a stîrni dorinţa trecătorilor.

În văile noastre umbrite, ce taie mari cîmpuri fertile, un animal indefinit se plimbă noaptea în anume timpuri numai de el ştiute, înspăimîntă boii în păşuni şi dă tîrcoale în jurul fermelor, provocînd tulburare şi agitaţie. Ciinii urlă şi fug la apropierea sa, gloanţele nu-l ating. Această apariţie şi frică pe care o inspiră nu au pierdut nimic din puterea lor. Toţi fermierii noştri, toţi lucrătorii cred în ea, au văzut animalul. Este numit dihaniacea-mare, prin tradiţie, deşi ea poate apare de mărimea şi forma unui bursuc. Unii au văzut-o cu formă de cîine, de mărimea unui bou enorm, alţii ca pe o ogarcă albă de mărimea unui cal, sau ca pe un simplu iepure sau chiar oaie. Cei care vorbesc despre ea cu mai mult sînge-rece au urmărit-o fără succes, fără prea mare frică, fără să-i atribuie mari puteri fantastice şi o descriu cu greu, pentru că ea aparţine unei specii necunoscute în ţinut; ei ne asigură că nu e în mod sigur nici cîine, nici vacă, nici bursuc, nici cal, dar e ceva asemănător cu toate. Totuşi animalul apare, aceasta e sigur, fie în stare de halucinaţie, fie ca abur plutitor şi condensat sub diferite forme. Oameni prea sinceri şi prea calmi au văzut apariţia, încît nu îndrăznesc să spun că avea o cauză în halucinaţie. Ciinii o anunţă cu urlete disperate şi fug imediat

ce apare. Oare cîinii sînt halucinați ? Simt ceva deosebit ? Sînt niște hoți introduși sub această deghizare ? Dar niciodată apariția n-a furat ceva, după cît se știe. Sînt oare niște glumeți prost inspirați ? S-au tras atîtea focuri de armă asupra dihaniei, încît ar fi putut fi ucisă sau rănită doar una din aceste pretinse fantome, în ciuda fricii care face să tremure tare mîna. În sfîrșit, acest gen de apariție, halucinație sau nu, este foarte contagios. Timp de cincisprezece sau douăzeci de nopți, cei douăzeci sau treizeci de locuitori ai unei ferme o văd și o urmăresc ; apoi, trece la o altă colonie care o vede aidoma, și face înconjurul ținutului, producînd această contagiere la un mare număr de locuitori.

Dar iată cea mai înfricoșătoare dintre viziunile nopții.

În jurul mlaștinilor stătute, în bălăriile cîmpiei sau pe marginile fîntînilor întunecate de pe drumurile cu gropi, sub bătrînele sălcii ca și în cîmpia goală, se aud în mijlocul nopții lopățelele de rufe bătînd precipitat în mîna spălătoreselor și clipocitul furios al apei. În multe provincii, se crede că ele provoacă ploaia și atrag furtuna, făcînd să zboare pînă la nori, cu lopățelele lor iuți, apa din izvoare și din mlaștini. La noi, e mai rău : ele bat și storc un obiect care seamănă cu rufăria, dar care, văzut de aproape, nu este altceva decît un corp de copil mort. Trebuie să vă păziți de a le observa sau deranja, căci, de-ați avea șase picioare în înălțime și mușchi pe măsură, ele vă vor înșfăca, vă vor bate și răsuci în apă nici mai mult nici mai puțin decît ca pe o pereche de ciorapi.

Am auzit adesea bătaia lopeților spălătoreselor fantastice răsunînd în liniștea nopții în jurul mlaștinilor pustii. Dar poate ne-am înșelat. Există o

specie de broaşte care produce acest zgomot trepidant ? E foarte trist să faci această puerilă descoperire şi să nu mai speri în apariţia teribilelor vrăjitoare storcînd zdrenţele lor dezgustătoare în ceaţa nopţilor de noiembrie, la lumina unui răsărit decolorat şi şters reflectat de ape.

Unul dintre prietenii mei, om mai mult de spirit decît de bun simţ, trebuie s-o mărturisesc, supus adesea băuturii, foarte brav totuşi în faţa lucrurilor reale dar uşor de impresionat de legendele ţinutului, s-a întîlnit de două ori cu spălătoresele, întîlniri pe care le evocă cu mare emoţie.

Într-o seară, către ora unsprezece, într-o vale încîntătoare care aleargă în serpentine şi sărind, să zicem aşa, în coasta neregulată a văiugii Ormous, el văzu, la un izvor, o bătrînă care bătea şi storcea în linişte. Deşi fîntîna avea un renume ciudat, el nu văzu nimic nenatural aici şi zise bătrînei :

— Cam tîrziu pentru spălat, mătuşă !

Ea nu răspunse. O crezu surdă şi se apropie. Luna era strălucitoare şi izvorul lucea ca o oglindă. Văzu distinct trăsăturile femeii : nu o cunoştea deloc şi fu foarte mirat, pentru că în viaţa lui de fermier, vînător şi hoinar al cîmpiei nu credea că este vreo figură necunoscută la mai multe leghe jur împrejur. Iată cum mi-a povestit impresiile sale faţă de această spălătoreasă atît de plină de zel :

— Nu m-am gîndit la tradiţia spălătoreselor nopţii decît cînd am pierdut-o din vedere. Nu mă gîndisem nici înainte de a o întîlni, nu credeam, nu resimţeam nici o teamă vorbind cu ea. Dar imediat ce am fost lîngă ea, tăcerea ei, indiferenţa la apropierea unui trecător îi dădură aspectul unei fiinţe străine de lumea noastră. Dacă bătrîneţea o lipsea de auz, cum de era atît de robustă pentru

a veni de departe, singură, să spele, la această oră nepotrivită, la acest izvor rece unde muncea cu atîta forță și iuțeală ? Faptul era cel puțin demn de remarcat. Dar ceea ce m-a mirat mai mult, era ceea ce simțeam cu însumi : nici un sentiment de teamă, ci o repulsie, un dezgust de neînvins. Mi-am urmat drumul fără ca ea să întoarcă măcar capul. De abia sosind acasă m-am gîndit la vrăjitoarele-spălătorese și atunci mi-a fost foarte frică, recunosc sincer, și pentru nimic în lume nu aș mai fi trecut pe acolo.

A doua oară, același prieten trecea pe lîngă Pleșteul de la Thevet, către ora două dimineața. Venea de la Linières, unde ne asigură că nu mîncase, nici nu băuse (ceea ce nu aș putea garanta), era singur, în cabrioletă, urmat de cîinele său. Calul fiind obosit, urcînd un deal, călătorul coborî și se opri pe marginea drumului, aproape de o groapă unde trei femei spălau, băteau și storceau cu mare febrilitate, fără a spune nimic. Cîinele se strînse deodată lîngă el fără să latre. El trecu pe lîngă ele fără a le privi prea mult ; dar de-abia făcuse cîțiva pași, că auzi mergînd în urma lui, iar luna așternu lîngă picioarele sale o umbră alungită. Se întoarse și văzu una dintre femei urmărindu-l. Celelalte două veneau la cîțiva pași distanță ca pentru a sprijini pe cea dinainte.

— De astă dată, mi-a spus el, m-am gîndit imediat la spălătorese. Dar am simțit o altă emoție față de cealaltă dată. Aceste femei erau atît de înalte și cea care mă urmărea avea exact proporțiile, figura și mersul unui bărbat, încît am bănuit că am de-a face cu vreun glumeț din sat, cu intenții rele. Aveam un ciomag bun în mînă. M-am întors, zicînd :

„— Ce vreți de la mine?“

Nu am primit răspuns; și, văzînd că nu sînt atacat, nu aveam pretext pentru a ataca nici eu: am fost nevoit să mă întorc la cabrioletă, pe care calul o dusese departe înaintea mea, cu această ființă neplăcută pe urmele mele. Nu-mi spunea de altfel nimic, părea că are o plăcere afurisită de a mă ține sub amenințarea unui atac. Țineam bine în mînă bîta, gata să lovesc zdravăn la cea mai mică atingere; am ajuns la cabrioletă, cu poltronul de cîine lîngă mine, care tăcînd mîlc sări sus. Am urcat, apoi m-am întors și, deși auzisem pînă atunci pașii mergînd după ai mei și văzusem o umbră în spatele meu, acum nu mai vedeam pe nimeni. Doar că, la vreo treizeci de pași în urmă, în locul unde le văzusem spălînd, deslușeam în noapte pe cele trei spălătorese sărind, dansînd și răsucindu-se ca nebune pe marginea gropii de lîngă drum.

V-am prezentat această istorisire pentru farmecul ei; dar ea mi-a fost povestită cu o bună credință de care sînt sigur. Să o situăm totuși la capitolul halucinațiilor...

Ulmul Râteau este un arbore măreț, care exista, se spune, deja mare și puternic, în timpul lui Carol al VII-lea. Fiind un ulm, de departe nu are prestanță deosebită, iar brațele sale din ramuri au într-adevăr forma unei greble, al cărei nume îl poartă. Dar nu e decît o coincidență întîmplătoare cu legenda tradițională care i-a consacrat numele. De aproape, el devine impozant prin tulpina sa lungă și lansată spre cer, brăzdată de fulger, și situată ca un monument la o mare răscruce de drumuri comunale. Aceste drumuri, largi, frămîntate neîncetat de urmele țăranilor, sînt acoperite cu o iarbă scurtă, prin care cresc în libertate rugi de mure și scaieți. Cîmpia se deschide pînă departe, tristă și solemnă în pofida

fertilității ei. O cruce de lemn e așezată pe un piedestal de piatră care reprezintă ultimul vestigiu al celor patru statui foarte vechi dispărute în timpul revoluției din '93. Această decorare monumentală a unui loc atît de puțin frecventat atestă un respect tradițional ; și țăranii din împrejurimi au un asemenea respect față de ulmul Râteau încît pretind că nu poate fi doborît, deoarece el este pe harta lui Cassini. Acest drum comunal, călcat astăzi numai de țărani și fermieri, traversat la intervale rare de calul vreunui morar sau jandarm, era altădată una din căile mari de comunicație din Franța centrală. Mai e numit și astăzi Drumul Englezilor. Era drumul militar al armatelor invadatoare, pe care Duguesclin le-a întors înapoi cu sabia în spate, după ce a eliberat Sainte-Sévère, ultima fortăreață ocupată.

Acest detaliu nu este consemnat în istorie, dar tradiția depune mărturie pentru el ; acum iată și legenda ulmului Râteau, care este frumoasă în ciuda naturii animalelor care joacă aici rolul principal.

Un băiat păzea o turmă de porci în jurul ulmului Râteau. Privind înspre Châtre, văzu o trupă mare de oameni înarmați care devastau cîmpurile, ardeau casele, masacrau țăranii. Erau englezii, care coborau dinspre Marche spre Berry și care se îndreptau spre Saint-Chartier. Porcarul își ascunse turma, se ascunse și el ; văzu dușmani trecînd ca un uragan. Întorcîndu-se sub ulm cu turma sa, frica pe care o simțise înainte făcu loc unei mînii mari împotriva englezilor, împotriva lui însuși.

— Ce ! își zise, ne vom lăsa călcați în picioare fără a ne apăra ? Sîntem prea lași ! Trebuie să mergem la luptă !

Și, apropiindu-se de statuia sfîntului Antoniu, una din cele patru din jurul ulmului :

— Bunule sfînt, îi zise, trebuie să plec împotriva englezilor şi nu am timp să duc înapoi turma. În timpul ăsta, răufăcătorii ne-ar face încă şi mai mari necazuri. Ia ciomagul meu, bunule sfînt, şi păzeşte animalele trei zile şi trei nopţi; eu le las în grija ta.

Zicînd acestea, tînărul cel de ispravă puse bîta sa de porcar (care e un ciomag scurt cu un triunghi de fier la capăt) în mîinile statuii şi, aruncîndu-şi saboţii, alergă la Saint-Chartier, unde, timp de trei zile şi trei nopţi, făcu ravagii în englezi, împreună cu alţi flăcăi de ispravă din partea locului, susţinuţi bine de oamenii din armata Franţei. Apoi, cînd duşmanul a fost alungat, el reveni la turma sa. Îşi numără porcii, nu lipsea nici unul şi totuşi pe acolo trebuie să fi trecut unii vagabonzi, sau hoţi, sau lupi atraşi de mirosul oilor. Tînărul porcar îşi reluă de la sfîntul Antoniu sceptrul rustic, îi mulţumi în genunchi şi, fără a visa destinul măreţ al Ioanei d'Arc, mulţumit că a dat o mînă de ajutor la eliberarea de englezi, îşi păzi turma ca pînă atunci.

O altă tradiţie mai confuză atribuie ulmului Râteau o mai puţin binefăcătoare influenţă: vertijul. Nişte copii, sub influenţa lui, ar fi avut oribila idee de a-şi juca viaţile la jocul de aruncare la ţintă şi ar fi îngropat pe cel care a pierdut sub piatra sfîntului Antoniu.

Dar iată legenda principală şi care se bucură de cel mai mare credit a ulmului Râteau. Un *domn* se plimbă pe lîngă el în timpul nopţii; el face fără întrerupere înconjurul copacului. A fost văzut pe acolo de cînd lumea e lume. Cine este el? Nimeni nu ştie. E îmbrăcat în negru şi are douăzeci de picioare* în înălţime. Dar sigur e un *domn*, căci

* — un picior, unitate de măsură veche (0,324 m) (n.t.).

urmează întotdeauna moda timpului: în secolul trecut a fost văzut în haină neagră, cu pantalon scurt, pantofi cu buclă, sabie la șold; sub Directorat, a fost văzut cu revere largi și lăsate ca urechile de cîine și cu cravată bogată. Astăzi, el se îmbracă ca dv. și ca mine; însă întotdeauna poartă pe umăr grebla sa mare și vai de picioarele celor care trec pe lîngă el. În rest, nu e om rău și nu se arată decît celor care cunosc taina.

Dacă nu mă credeți, mergeți și vedeți. Noi am fost la ulm la ora solemnă a răsăritului de lună; l-am chemat, spunîndu-i mereu *domnule*, foarte politicoși; dar nu am găsit numele la care îi place să răspundă, căci n-a venit; și, de altfel, nu-i plac glumele, iar pentru a-l vedea trebuie să-ți fie frică de el.

Dacă vă plac aceste povești populare și dacă vreți să le căutați mai serios originea, citiți o carte foarte savantă și foarte amuzantă în același timp, care e opera unei femei, *Normandia romanescă* și *fermecată*, de domnișoara Amélie Bosquet; veți regăsi aici toate legendele Franței și cele din ținutul vostru, desigur. Veți afla istoria unor superstiții umane, variind numai cîteva detalii, după localități sau ținuturi; aceasta este dovada că Umanitatea este încă aproape de leagănul său originar, sau că este foarte tenace și uniformă în aptitudinea sa de a trece pe același drum și a se hrăni din aceleași idei.

Am arătat aici amintiri din antichitate care au fost modificate prin ideile sau prin visele rasei berrișone, sub influența creștinismului primitiv și a evului mediu. O întreagă lume de fantezie pierdută pentru păturile luminate prin învățături, și care

tinde să se șteargă de asemenea din credința și din memoria oamenilor de la țară. Nu este deci lipsit de interes de a aduna fragmentele rămase, împrăștiate în toate provinciile din Franța, din această poezie teribilă, ironică sau burlescă; într-o jumătate de secol poate, nu va mai avea nici barzi, nici rapsozi, nici adepți.

Germania trece drept pămîntul clasic al fantasticului. Astfel încît scriitori vechi și moderni au fixat legenda în poeme, povești sau balade. Literatura noastră franceză, de la Ludovic al XIV-lea mai ales, a îndepărtat acest element ca nedemn de rațiunea umană și de demnitatea filozofică. Romantismul a făcut zadarnice eforturi pentru a scoate ridurile scepticismului nostru, dar n-am știut decît să imităm fantezia germană. Miraculosul slav, altfel grandios și terifiant, ne-a fost relevat prin traduceri incomplete care nu au devenit populare. Nu a îndrăznit nimeni să imite la noi sabate lugubre și sîngeroase ca ale lui Adam Mickiewicz.

Franța populară este la fel de fantastică ca și națiunile slave sau germanice. Ceea ce i-a lipsit, ceea ce îi va lipsi poate și în viitor e un mare poet, care să dea o formă precisă și durabilă elanurilor imaginației populare.

O singură provincie din Franța este la înălțimea, în creația sa poetică, a ceea ce geniul celor mai mari poeți și al națiunilor celor mai imaginative a produs de-a lungul timpului. E vorba de Bretania. Dar Bretania este chiar Franța însăși. Cine a citit *Barza-Breiz*, carte culeasă și tradusă de D. de la Villemarqué, trebuie să fie convins ca și mine de ceea ce voi afirma. *Tributul lui Noménoé* este un poem de o sută patruzeci de versuri, mai mare decît *Iliada*, mai frumos, mai perfect decît orice capodoperă a minții omenești. *Ciuma din*

Eliant, Piticii, Desbreiz și alte douăzeci de diamante din această culegere bretonă atestă bogăția cea mai completă la care poate să ajungă o literatură lirică. Este chiar foarte straniu că această literatură, relevată nouă printr-o publicație care este la îndemîna tuturor de mai mulți ani, nu a determinat o revoluție literară. Macpherson a răspîndit în toată Europa numele lui Ossian ; înainte de Walter Scott, el a adus Scoția la modă. Într-adevăr, noi nu am celebrat îndeajuns Bretania noastră ; și mai sînt mulți oameni de litere care nu au citit poemele sublime în fața cărora sîntem ca niște pitici în fața uriașilor. Vicisitudini pe care le suferă frumosul și adevărul în istoria artei !

Ce știm despre această rasă armoricană care s-a hrănit, de la druizi pînă la șuani, dintr-o asemenea substanță ? Știm că era foarte puternică și mîndră, dar ne apare măreață de cînd îi cunoaștem poemele legendare. Geniu epic, dramatic, liric, războinic, tandru, trist, întunecat, ironic, naiv, totul atît de complex ! Iar deasupra acestei lumi a acțiunii și a gîndului planează visul : silfi, gnomi, djini, ai Orientului, toate fantomele, toate geniile bune și rele ale mitologiei păgîne și creștine zboară deasupra capetelor acestea exaltate și puternice. Adevărul este că nici unul dintre acei ce țin o pană în mînă nu ar trebui să întîlnească un Breton fără a-și scoate pălăria în fața lui.

Sîntem departe de Berry-ul nostru umil unde, totuși, am întîlnit, în memoria cîntăreților de la țară, mai multe romanțe și balade, traduceri în versuri naive, berrișone a unor texte din culegerea publicată de D. de la Villemarqué. Să revendicăm noi proprietatea asupra acestor creații și să spunem că ele au fost traduse în bretonă ? Nu. Ele poartă în mod clar marca lor de origine. Textul spune :

Revenind de la Nantes. Iar în altă parte *Familia mea din Nantes* etc.

Berry are muzica sa, dar nu are o literatură a sa, sau ea s-a pierdut cum s-ar fi putut pierde și poezia bretonă dacă nu ar fi fost culeasă la timp și publicată. Aceste bogății inedite se alterează cu timpul în memoria barzilor populari care le propagă un timp. Cunosc mai multe balade berrișone care nu mai au nici rimă, nici înțeles, și în care, pe ici, pe colo, strălucește cîte un cuplet de o factură încîntătoare, care aparține în mod evident unui text original groaznic corupt în rest.

Neavînd la îndemînă nici o arhivă poetică, imaginația țăranilor noștri nu e mai puțin bogată decît a germanilor, iar halucinațiile imaginative, despre care am vorbit, atestă faptul în mod suficient.

Una dintre cele mai singulare apariții este cea a *stăpînilor* norilor, în jurul mlaștinilor sau în mijlocul unui helești. Aceste spirite rele se arată în timpul revărsărilor de ape și provoacă ploi torențiale ce se pornesc pe neașteptate. Pe cît se poate distinge forma lor vagă în trombele ce le provoacă, recunoști adesea pe oamenii cu nume rău în ținut printre spirite, oameni care nu au nimic, bineînțeles, pe pămîntul bunului Dumnezeu și care nu doresc decît răul celorlalți. Supuși spiritelor norilor, înarmați cu lopeți sau cu mături, îmbrăcați în zdrențe incolore, se agită frenetic, dansează și „se înfurie" - cum spun baladele bretone ; iar călătorul întîrziat, care îi zărește în bălțile cețoase, presărate prin landa pustie, trebuie să se grăbească spre adăpost, fără a-i deranja și fără a le arăta că au fost văzuți. Desigur că altfel ar porni, ca o vijelie, pe urmele călătorului și nu ar fi deloc bine.

Rămîi uimit văzînd cît de mult influențează scenele din natură imaginația țăranului. S-ar părea

că acestea ar trebui să acționeze mai mult asupra imaginației locuitorilor de la orașe și că omul, obișnuit din copilărie să străbată sau să muncească ziua și noaptea în aceleași locuri, le cunoaște prea bine detaliile și diferitele aspecte, încît nu ar mai resimți nici uimire, nici tulburare. Se întîmplă exact contrariul : braconierul care, de patruzeci de ani, vînează cu lațul, la pîndă, vede, cînd noaptea se lasă, cum chiar animalele, al căror călău este, iau forme înfricoșătoare pentru a-l amenința. Pescarul de noapte, sau morarul, care trăiește pe malul rîului, văd fantome în cețurile argintate de lună ; crescătorul de vite care se duce să-și lege boii, sau să-i ducă la pășune, în pragul serii sau în zori, întîlnește în curtea sa, în pășunea sa, sau chiar pe vitele sale, niște ființe necunoscute, care dispar la apropierea sa, dar care îl amenință chiar fugind. Fericite sînt aceste minți simple, cărora le sînt relevate secretele lumii supranaturale și care au darul de a vedea și a auzi lucruri atît de ciudate și stranii ! Degeaba am asculta și am povesti noi, ceilalți, întîmplări care să facă să ți se ridice părul pe cap, degeaba am jura că într-adevăr credem în ele, degeaba am alerga noaptea în locurile bîntuite de fantome și spirite, degeaba am aștepta și am căuta frica inspiratoare, stăpîna fantomelor, diavolul ar fugi de noi ca și cum am fi sfinți : Lucifer interzice supușilor săi să se arate celor care nu se tem de el.

Nici animalele-vrăjitoare nu sînt rare : de aceea trebuie să fii atent la ce vorbești în fața unora dintre ele. Un fermier din împrejurimile noastre vedea în fiecare zi un iepure oprindu-se la mică distanță de el, lingîndu-și labele și privindu-l cu un aer șiret ; în sfîrșit, acest fermier recunoscu, privind cu multă atenție, pe proprietarul moșiei și

al fermei ce o avea în arendă, sub deghizarea zisului iepure. Atunci își scoase pălăria, pentru a-i da să înțeleagă că nu l-a înșelat deloc înfățișarea de iepure și că gluma era inutilă. Dar proprietarul, care era un răutăcios, păru că nu înțelege și continuă să-l supravegheze sub această aparență.

Acest fapt supără pe fermierul nostru, care era un om cinstit, și pe care bănuiala îl leza cu atît mai mult, cu cît stăpînul moșiei, atunci cînd venea la el sub înfățișarea sa de om, nu-i arăta deloc neîncredere. Într-o seară luă pușca cu el, gîndind să-l înspăimînte puțin și să-l facă să renunțe la această manie de a face pe iepurele. Încercă apoi chiar să-l ocheaască, dar dovada că acest animal nu era iepure mai mult decît mine sau dumneavoastră fu că pușca nu-l neliniști cîtuși de puțin, începînd chiar să rîdă :

— A ! ascultă, domnule ! strigă bravul țăran pierzînd răbdarea ; ori pleci de aici, ori, pe cît e de adevărat că am primit sfîntul botez, îți trimit acum un plumb din pușcă !

Domnul nu aștepta să i se spună a doua oară : el văzu că țăranul era furios cu adevărat și, luînd-o la fugă, nu mai apăru.

S-au văzut adesea animale de acest fel, lovite sau rănite, dispărînd fără urmă ; dar, a doua zi, persoana bănuită nu mai apărea în lume și dacă mergeai la ea, o găseai la pat, simțîndu-se foarte rău. Se putea scoate de asemenea din corpul său plumbul care intrase în corpul animalului, căci, într-adevăr, era același.

Un animal mai incomod decît cele care spionează pe muncitorul cîmpului este „cel care se face purtat". Acesta e un dușman declarat care nu ascultă de nimic și care se arată sub diverse forme, adesea chiar sub forma unui om asemănător întru-

totul celui căruia i se adresează. Văzîndu-se astfel față în față cu sosia sa, omul e foarte tulburat; oricîtă rezistență ar opune, sosia îi sare pe umeri. În alte cazuri, simte greutatea sa, care e formidabilă, fără a vedea nimic și a auzi nimic.

Cea mai rea apariție este cea a ogarcei albe. Cînd o zărești, e foarte mică; dar crește încet, încet, vă urmărește, ajunge la mărimea unui cal și vă sare în spinare. E dovedit că ea cîntărește două sau trei mii de livre*; dar nu puteți să vă feriți de ea și nu vă lasă în pace decît atunci cînd zăriți poarta casei voastre. Acest animal blestemat este întîlnit de omul care întîrzie la cîrciumă. E o mare fericire dacă el nu e însoțit de două sau trei flăcări zburdalnice, spiriduși ai focului care vă antrenează în vreo mlaștină sau vreun rîu pentru a vă face să vă înecați.

Cocadrila, bine cunoscută în evul mediu, există încă în ruinele vechilor conace. Ea rătăcește pe ruine în timpul nopții și se ascunde ziua în noroaie sau în stuf. Dacă e zărită atunci, nimeni nu se teme de ea, căci are înfățișarea unei șopîrle mici. Dar cei care o cunosc nu se înșeală; ea anunță mari boli în împrejurimi, dacă nu reușește nimeni să o ucidă înainte de a-și fi vărsat veninul. Ușor de zis, greu de făcut. Căci rezistă la glonte și la ghiulea și, luînd proporții înfricoșătoare de la o noapte la alta, ea răspîndește ciuma în toate locurile pe unde trece. Cel mai bine e de a o lăsa să moară de foame sau de a o dezgusta de locul unde rătăcește secînd gropile și mlaștinile cu apă stătută. Boala se duce o dată cu ea.

---

* o livră — unitate de măsură cîntărind între 380 și 550 de grame. Actual: 500 de grame (n. tr.)

Zburdalnicul sau *farfadetul* nu este deloc un animal, deși îi place să poarte pinteni și un cap de cocoș ; dar are corpul unui omuleț și nu e nici răutăcios, nici necinstit sau periculos, deși e bine să nu-l contrazici. Un spiriduș adevărat, un geniu bun, cunoscut în toate ținuturile, puțin fantast, dar foarte activ și îngrijindu-se de interesele casei. În Berry, el nu locuiește în cămin, nu dă de lucru servantelor, nu se îndrăgostește de femei. Cîteodată însă, vizitează grajdurile ca și confrații săi din alte părți ale Franței ; dar noaptea, în pășuni, e de fapt locul său de zbenguială. Acolo el adună caii în cete, se agață de coama lor și îi face să galopeze ca nebunii prin cîmpie. Nu prea pare să-i pese de stăpînii cailor. Îi place echitația pentru ea însăși : e pasiunea sa ; și preferă animalele cele mai focoase și mai aprige. Le obosește mult, căci sînt găsite lac de transpirație după ce le-a alergat el ; dar îi freacă și îi țesală cu atîta grijă, încît acestora nu le poate fi decît bine. La noi, se cunosc caii țesălați de spiriduși. Coama lor este înnodată cu mii de noduri inextricabile.

...O boală a părului cailor, destul de frecventă în pășunile noastre. Astfel de păr nu se mai poate desface, aceasta e sigur ; dar la fel de sigur e că poate fi tăiată fără ca animalul să sufere și că e singura cale de a-l însănătoși. Țăranii se păzesc de a face așa ceva. Sînt scările spiridușului ; dacă nu le-ar găsi pentru a-și sprijini picioarele în ele, ar putea să cadă ; și, cum e iute la mînie, ar ucide imediat pe bietul animal tuns...

Ministerul instrucției publice va publica în curînd o culegere a cîntecelor populare din Franța. Este o foarte bună idee, a cărei realizare devenise necesară ; dar sosește foarte tîrziu, ne temem noi. Pen-

tru ca cercetarea să fie completă, ar trebui să fie trimise în fiecare provincie persoane competente, numai cu această misiune. Cei care vor fi consultați și trimiși, literați sau amatori, vor aduce recoltele hazardului. Cine va avea apoi timpul și răbdarea să reconstituie, din o sută de versiuni alterate, tipul primitiv ? Dacă ar fi vorba numai de a culege cît mai multe poezii inedite, oricîte ar fi posibil, — și toată importanța, toată utilitatea cărții aici este — munca ar cere mai mulți ani și un mare număr de exploratori... Comentatorii nu vor lipsi. Dar adevăratele descoperiri vor fi foarte rare sau foarte incomplete, dacă nu se procedează în mod conștiincios la o cercetare cu totul specializată.

Părerea noastră e că publicarea textului muzical ar fi indispensabilă. În cîntecul popular, cuvintele nu se pot lipsi și de aria muzicală, încît dacă le citiți singure ele nu vă spun mare lucru ; în timp ce dacă le auziți cîntate, ele vă surprind, vă încîntă și vă exaltă. Aici sînt, în mod sigur, minuni de descoperit și de salvat de neantul care le așteaptă. Muzica a fost mai neglijată decît literatura de conducătorii destinelor culturale din toate guvernele. Ea nu are arhive ; cîte capodopere ale unor maeștri necunoscuți nu au pierit și nu vor pieri cu fiecare zi ! fără a vorbi despre capodoperele unor iluștri maeștri care nu au apărut niciodată tipărite și care vor dispare în întregime în lipsa unei inițiative ministeriale, guvernamentale ! Specularea unora nu va înlocui niciodată această muncă de cercetare conștiincioasă ; și niciodată cel ce speculează nu se va expune la vreun risc, oricît de neînsemnat, pentru a dezgropa comorile uitate.

Orice s-ar spune, există pentru arte, ca pentru toate tipurile de progres, lucrări pe care numai

statul le poate întreprinde și dirija, atît timp cît artiștii nu-și au organizațiile și organismele lor proprii.

Dar iată-ne departe de subiectul nostru. Să ne întoarcem la el spunînd că țăranii sînt poate niște copii mari și cam nebuni ; dar că nu există adevărată poezie fără o anumită dereglare a imaginației și foarte multă naivitate.

Subiectul nu este epuizat, el este desigur inepuizabil ; căci fiecare zi poate aduce o revelație și smulge acestei bătrîne lumi a superstițiilor, care mai trăiește încă în cîmpiile noastre, o mărturie despre credințele, terorile și poezia ei.

Unul din compatrioții mei berrișoni, domnul Laisnel de la Salle, a publicat în ultimul timp (în Monitorul de Indre) o serie de excelente articole care, reunite în volum, ar constitui o istorie specială a acestei laturi a vieții rustice a lucrătorilor cîmpului : *Tradițiile, Prejudecățile, Dictoanele* și *Locuțiunile populare* din localitățile noastre. Nu este vorba de un rezumat al fanteziilor, este o cercetare conștiincioasă a faptelor de credință și a obiceiurilor din cătunele și din orășelele noastre, și, în același timp, o lucrare plăcută și interesantă, care nu obosește spiritul nici o clipă. Am găsit cu plăcere, într-unul din capitolele cărții, o mențiune explicativă a marelui Bisetru, despre care am auzit vorbindu-se mult fără a putea să-i ghicesc originea, foarte simplă de altfel. Dar explicațiile simple sosesc, se știe, cînd ai obosit să tragi de păr comentarii extravagante, iar eu nu auzisem decît din acestea.

„În împrejurimile de la Châtre, spune autorul, poporul nostru crede că un fel de geniu rău (pe care îl numește marele Bisetru) este răspunzător

de evenimentele care au loc în anii bisecți. Se spune că atunci cînd o femeie naște în anul în care Bisetru sare, ea va aduce în mod sigur pe lume o fată sau doi gemeni, și rămîne șapte ani în imposibilitatea de a avea copii.

La Dijon, în acești ani, poporul crede că „Bisetru aleargă", și că, din această cauză, nu trebuie să se întreprindă ceva important.

Bisetru este deci un cuvînt vechi derivat din Bisextil, Bisect. El era sinonim cu ***nenorocire, soartă neprielnică***.

„Cînd Bisetru așa dorește
Anul va fi cu totul nenorocit".

(Molinet — *Calendarul*)

„Acest an era bisextil, și Bisext căzu blestem asupra trădătorilor".

(Orderic Vital, XIII)

„Influența rea a anului bisextil era proverbială în evul mediu. Această superstiție urcă în timp la romani".

(Genin, *Lexicul comparat*)

„Bisetru înseamnă de asemenea, în graiul de la noi, copil vioi și turbulent, copil teribil".

În unele sate, Bisetru — și aceasta ne-a împiedicat să ne gîndim la anul bisect — nu este obligat *să alerge* așa cum aleargă *timpul*. El aleargă prin cîmpie, prin heleșteie, prin mlaștini, de unde stîrnește mirosurile grele și frigurile.

Găina neagră e consacrată incantațiilor nocturne, în toată Franța aproape. Felul în care domnul Laisnel de la Salle povestește că se fac acestea este

asemănă or cu ceea ce se practică în toată Valea Neagră.

„Atunci cînd țăranii v r să aibă o întrevedere cu diavolul, ei se duc la mi ul nopții la răscrucea a patru drumuri și acolo, ținînd găina, strigă de trei ori :

— Cine vrea să cumpere găina mea neagră ?"

Nu știm ce gîndeau anticii despre găina neagră, dar știm că ei numeau pe un om fericit „fiul găinii albe".

Spărgătorul de lemne este fantoma pădurilor. Niineni nu poate fi liniștit și cu cugetul împăcat n aptea, cînd vine să ia o legătură de lemne de pe pămîntul vecinului. Atunci se aud zgomote stranii, de cucuvele înfricoșate și de ramuri rupte în goana mistreților peste tufișuri ; atunci, pe un timp liniștit, se simte venind un rapid și inexplicabil uragan, care mătură pămîntul și sfărîmă copacii tineri ; atunci, mergînd din tulpină în tulpină, gnomul cu plete în vînt sosește și vă spune : „Ce faci aici ?"

Am mai vorbit și altădată despre *culegătorul de rouă,* un proprietar care, foarte matinal, plimbă o pînză peste cîmpie prin care toată umiditatea pajiștilor trece în pajiștea sa. Dar nu trebuie să credeți că e suficient de a imita această simplă operație pentru a obține rezultate la fel. Mai întîi, nu ești niciodată sigur că poți observa cum procedează, prin ceața argintie, culegătorul, fie că e un vrăjitor sau servitorul său, adică demonul care îl servește, și care se îmbracă la fel cu el. Oricum, trebuie să fii foarte *savant* ca să faci avere din această ocupație.

Nu de mult am aflat de existența *lubinului* la noi — de origine normandă, despre care ne vor-

beşte Amélie Bosquet în cartea sa ; dar, în cîmpurile noastre, în loc de a bîntui prin cimitire, spiridușul se arată favorabil culturilor și seamănă împreună cu țăranii ; totuși nu trebuie să fie contrazis, căci ar putea să semene neghină în loc de grîu bun dacă aceasta e ideea sa.

Glumeţul este o fiinţă întru totul dezagreabilă. Unii dintre prietenii noștri, parcurgînd stepa mlăștinoasă de la Brenne cu un ghid, a auzit, nu departe de el, în crepusculul învăluitor, o voce umană destul de plăcută, care, pe un ton vesel sau mai curînd zeflemitor, repeta din loc în loc : Ah ! ah ! Privind în jur, în toate părţile, și nevăzînd pe nimeni zise localnicului care îl însoţea :

— Iată pe cineva cam mirat. Oare din cauza noastră ?

Ghidul nu-i răspunse. Au continuat să meargă. Vocea îi urmărea și, la fiecare mișcare a prietenului nostru, striga : ah ! ah ! cu o voce atît de veselă și glumeață, încît acesta nu se putu stăpîni de a-i răspunde rîzînd :

— Ei bine, despre ce-i vorba ?

— Tăceţi odată, pentru numele lui Dumnezeu, îi spuse ghidul strîngîndu-l de braţ ; nu-i răspundeţi, făceţi-vă că nu-l auziţi. Dacă îi mai răspundeţi o dată sîntem pierduţi !

Prietenul nostru, care cunoaște bine frica țăranilor nu se încăpățînă ; cînd au fost destul de departe de invizibilul zeflemist, zise :

— Ce-i asta, o pasăre, o specie de cucuvea ?

— Ah, da, frumoasă pasăre ! răspunse ghidul. E glumeţul ! El începe prin a rîde ; vă atrage din drum ; vă poartă cum vrea ; și apoi se supără și vă înecă în mlaștină...

Noaptea de Crăciun este, în toate țările, cea mai solemnă criză a lumii fantastice. Mereu, ca urmare a dorinței oamenilor primitivi de a completa miracolul religios prin fantasticul creat de imaginația lor vie, în toate țările creștine, ca și în toate provinciile Franței, bătaia orologiului de miezul nopții de Crăciun deschide calea minunilor, în același timp anunțînd comemorarea ereî divine. La această oră plouă din cer cu minuni și binefaceri. Astfel, Infernul învins, voind să dispute încă o dată Salvatorului divin cucerirea umanității, îi oferă acesteia bunurile pămîntului, chiar fără a cere în schimb sacrificiul iertării eterne : o flatare, un avans gratuit pe care Satan îl face omului. Țăranul gîndește că poate să profite de aceasta ; el știe că e destul de șiret pentru a nu se lăsa prins în capcană : se crede la fel de șiret ca diavolul — și nu prea se înșeală.

În Valea noastră Neagră, fermierul „fin", adică *savant* în arta de a face să prospere animalele sale prin toate mijloacele naturale și supranaturale, se închide în grajdul său la prima bătaie a orologiului ; își aprinde felinarul, închide toate ușile cu cea mai mare grijă și pregătește farmece, a căror taină îi este *revelată,* și rămîne acolo, *singur* și *creștin,* pînă la sfîrșitul slujbei de Crăciun.

În propria mea gospodărie, lucrurile se petrec astfel în toți anii, nu sub ochii noștri însă, dar cu știința tuturor și după chiar mărturisirea fermierilor. Spun : nu sub ochii noștri, deoarece farmecul este imposibil de îndeplinit dacă o privire indiscretă îl tulbură. Fermierul, atît de neîncrezător încît nu prea mai e posibil să fii curios, se baricadează astfel încît să nu lase nici o crăpătură ; de altfel, dacă sînteți acolo cînd vrea să intre în grajd, nu va mai intra ; el nu va mai oficia vraja

sau rugăciunea sa. Dacă va pierde vreun animal peste an, tot el va face reproșuri : căci voi i-ați cauzat pierderea și paguba.

În ceea ce privește familia sa, prietenii, vecinii, nu există nici un risc ca aceștia să-l deranjeze în operațiile sale misterioase. Foarte convinși de necesitatea suverană a lucrului, nu vor pune niciodată vreo piedică. Ei se duc repede la slujbă, iar cei care din cauza vîrstei trebuie să rămînă acasă nu doresc deloc să se inițieze în asemenea taine. Baricadați în camerele lor, tremură în pat dacă vreun zgomot straniu face să urle ciinii și să mugească vitele.

Ce se petrece oare între fermierul „fin" și bunul unchiaș Georgeon ? Cine poate să spună ? Dar circulă multe versiuni în serile lungi de iarnă, în jurul meselor pe care se sparg nucile pentru teasc. Atîtea întîmplări sînt povestite, din acelea care fac să ți se ridice părul sub căciulă !...

În timpul nopții de Crăciun, la ora douăsprezece, animalele vorbesc, dar fermierul trebuie să se ferească de a le asculta conversația. Într-o zi, moș Casseriot, care era cam curios din fire, nu s-a putut stăpîni să asculte ceea ce boul îi spunea măgarului.

— De ce ești trist, și de ce nu mănînci ? spunea boul.

— Ah, bătrîne prieten, tare îmi pare rău, am un mare necaz, răspundea măgarul. Niciodată nu am avut un stăpîn mai bun și acum îl vom pierde.

— Ar fi un mare necaz, spuse boul, care era un spirit calm și filozofic.

— Nu va mai fi pe lumea asta în trei zile, reluă măgarul, a cărui sensibilitate era mai expansivă, și care avea lacrimi în ochi.

— Mare păcat, mare păcat ! replică boul rumegînd.

Unchiașul Casseriot fu cuprins de o frică atît de mare, încît uită să mai facă invocația, alergă să se așeze în patul său, fu cuprins de friguri galbene și muri în trei zile.

Ajutorul de plug Jean, din Chassignolas, a văzut o dată, la aceeași oră din noaptea pomenită, pe toți boii ieșind din staul cu mare zgomot, aruncîndu-se înainte ca și cum ar fi fost împinși de un bici viguros ; dar nu era nimeni pentru a-i conduce și boii se duseră singuri la adăpătoare, de unde, după ce au băut cu o sete care nu era obișnuită, se întoarseră în staul cu aceeași agitație și aceeași supunere. Curios și neîncrezător, el vru să știe mai multe. Așteptă sub intrarea la hambar și văzu ieșind din grajd, la ultimul sunet al clopotului, pe fermier, stăpînul său, care conducea pe cineva, un om ce nu semăna cu nici un alt om, și care îi spunea :

— Bună seara, Jean, pe la anul !

Băiatul se apropie pentru a-l privi mai de-aproape dar unde dispăruse ? Fermierul era singur ; văzîndu-l pe imprudent, îi zise :

— Din fericire și cu norocul tău, băiatule, bine că nu i-ai vorbit ; căci, dacă ar fi privit numai spre tine, nu mai trăiai la ora asta !

Băiatul Jean fu cuprins de o atît de mare frică, încît niciodată nu mai dori să afle cine mînă boii în noaptea vrăjită.

TAPISERIILE CASTELULUI DE BOUSSAC

Berry nu este ceea ce ne apare cînd traversăm pe drumurile regale, prin părțile sale plate și triste, de la Vierzon la Châteauroux, la Issoudun sau la Bourges. Abia către Châtre capătă stil și culoare ; spre hotarele sale cu Marche devine pitoresc și într-adevăr frumos.

Urcînd pe Indre pînă pe înălțimile unde își are izvoarele, ajungi la Saint-Sévère, vechi oraș clădit pe versantul rapid sub care curge rîul. În timpul tinereții noastre era un curaj să cobori pe strada principală sau să treci vadul. În timpurile de acum, străzile și podurile se grăbesc să faciliteze circulația sibariților noii generații. Saint-Sévère e un oraș ilustru în analele provinciei Berry și în acelea ale Franței ; este ultimul loc de pămînt smuls englezilor, ultima luptă. Aici au trebuit să facă față unui asalt teribil : viteazul Duguesclin, ajutat de bravii săi soldați și de curajoșii flăcăi din părțile locului, i-a atacat năprasnic. Au fost forțați să se predea imediat și să evacueze fortăreața, care încă își mai ridică formidabilele ruine și scheletul turnului cel mare pe o stîncă abruptă. Noi l-am văzut întreg, străbătut de sus pînă jos de o mare crăpătură înfrumusețată cu iederă ; monument glorios pentru țară și superb pentru pictori. Dar,

în timpul ultimei ierni, jumătate din turn s-a prăbuşit cu un zgomot înfricoşător, care a fost auzit la mai multe leghe împrejur. Aşa cum arată acum, cealaltă jumătate a turnului e foarte frumoasă şi ameninţătoare pentru imaginaţiile aprinse ; dar, fiind prea ameninţătoare în realitate pentru locuinţele vecine, şi mai ales pentru noul castel construit la picioarele fortăreţei, probabil că în scurt timp, fie prin mîna omului, fie prin cea a timpului, ea va dispare în întregime. În biserica de la Sainte-Sévère a fost păstrat mult timp ultimul steag smuls englezilor. Nu ştim dacă mai este acolo ; ni s-a spus că este păstrat la castelul contelui de Vilaines, al cărui parc nou, lăsîndu-se pe panta abruptă a coastei, e o admirabilă promenadă. Nu departe de Saint-Sévère se intră, prin Boussac, în regiunea Creusei. Dar, pînă la Roul-Sainte-Croix, la patru leghe de acolo, pe vîrful înalt al colinelor care formează o limită naturală între cele două provincii, Berry şi Marche, se mai calcă încă pe vechiul pămînt *berruyer*. Ţăranii vorbesc aproape toţi limba „d'oc", „d'oil", iar în sălbăticia sa de Marche, cîmpia mai păstrează ceva din candoarea berrişonă.

Boussac este situat pe un versant mai puternic decît cel de la Saint-Sévère. Castelul e încă mai frumos aşezat pe rocile perpendiculare care mărginesc cursul micii Creuse. Acest castel, foarte bine conservat, reprezintă un admirabil monument al evului mediu ce păstrează tapiserii care ar merita atenţia şi cercetările unui specialist anticar.

Nu ştiu dacă cineva a cercetat vreodată ce reprezintă sau ce înseamnă aceste remarcabile opere, mult timp abandonate şobolanilor, înnegrite de timp şi care sînt restaurate acum la Aubusson cu succes. Pe opt panouri largi care mobilează două săli

vaste se vede portretul unei femei, aceeași pretutindeni, evident, tînără, delicată, subțire, blondă și drăguță ; îmbrăcată cu opt costume diferite, toate după moda de la sfîrșitul secolului al XV-lea. Este cea mai picantă colecție de modă patriciană care se păstrează în Franța ; toaleta de dimineață, haine de vînătoare, toaleta de bal, de gală și de curte... Detaliile cele mai cochete, rafinamentele cele mai elegante sînt minuțios indicate. E toată viața unei minunate din acele timpuri. Aceste tapiserii, cu o lucrătură perfectă, sînt de asemenea o operă de pictură foarte prețioasă ; ar fi de dorit ca administrația Artelor Frumoase să realizeze cópii pictate cu exactitudine pentru a îmbogăți și colecțiile noastre naționale, atît de necesare muncii artiștilor timpurilor noastre.

Am spus cópii, pentru că nu sînt partizanul acaparării destul de arbitrare în capitale ale bogățiilor artei răspîndite pe pămîntul provinciilor.* Îmi place să văd aceste monumente la locurile lor, ca o încoronare necesară a fizionomiei istorice a ținuturilor și a orașelor. Frescelor Alhambrei le este necesar aerul cîmpiei Grenadei. Iar Casei Pătrate îi e necesar aerul de la Nîmes. Castelul feudal de la Boussac are nevoie de stînci și de torente ; frumoasa castelană apare în cadrul său natural.

Tapiseriile atestă o mare abilitate de fabricație și un gust amestecat cu o mare știință naivă la artistul necunoscut care a trasat desenul și a indicat culorile. Pliul, matitatea sau luciul stofelor, maniera sau ceea ce s-ar numi astăzi șicul tăieturii

* Tapiseriile de la Aubusson au devenit celebre în secolul nostru. Au fost expuse cu succes în mari muzee de artă din Elveția (Montreux), Italia, Anglia (n. tr.).

veşmintelor, strălucirea agrafelor cu pietre scumpe, transparenţa aerului sînt redate cu o conştiinciozitate şi o îndemînare ce au triumfat asupra vitregiilor timpului şi ale uitării.

În multe din tablourile de tapiserie, o tînără copilă, la fel de înaltă şi subţire în rochia sa de epocă, îmbrăcată mai simplu, dar cu mai mult gust poate, este reprezentată alături de castelană, întinzîndu-i fie un vas de aur, fie un paner de flori, bijuteriile sau pasărea favorită. Într-unul din aceste tablouri, frumoasa doamnă, aşezată cu faţa la noi, mîngîie cu fiecare mînă cîte un licorn alb, care o încadrează ca două steme. În altă parte, aceşti licorni, în picioare, poartă lăncii cu steag. În altă parte, doamna stă pe un tron foarte bogat, iar ornamentele baldachinului său şi ale podoabelor sale splendide au ceva asiatic.

Iată ceea ce a produs numeroase comentarii : semiluna sau luna nouă e semănată din belşug pe steaguri, pe lemnul lăncilor, pe perdele, pe baldachin şi pe toate accesoriile portretului. Licornul şi luna nouă sînt atributele gigantice ale acestei creaturi fine, liniştite şi încîntătoare. Tradiţia spune că aceste tapiserii provin din turnul de la Bourganeuf, unde ele decorau apartamentul nefericitului Zizim ; acesta le-ar fi făcut cadou seniorului de Boussac, Pierre d'Aubusson, atunci cînd a părăsit închisoarea pentru a merge să moară otrăvit de Alexandru al VI-lea. S-a crezut mult timp că aceste tapiserii erau turceşti. Dar recent s-a ajuns la concluzia că au fost ţesute la Aubusson, unde sînt reparate acum. După unii, portretul frumoasei ar fi cel al unei sclave adorate de care Zizim ar fi fost forţat să se despartă la Rhodes ; după unul din prietenii noştri, domnul de la Touche, care a

cîntat în frumoase versuri și a descris în proză încîntările și minunățiile priveliștilor din Berry și Marche, acesta ar fi portretul unei doamne de Blanchefort, nepoată a lui Pierre d'Aubusson, care ar fi inspirat lui Zizim o pasiune puternică, dar care a eșuat în tentativa de a converti pe eroul musulman la creștinism. Această ultimă versiune e acceptabilă, și iată cum s-ar explica existența tapiseriilor : acestea, în loc de a fi fost aduse din Orient și dăruite de Zizim lui Pierre d'Aubusson, vor fi fost țesute la Aubusson din ordinul acestuia din urmă și oferite lui Zizim pentru a decora pereții închisorii sale, de unde s-au întors apoi, ca o moștenire naturală, la castelul de Boussac. Pierre d'Aubusson, mare stăpîn al Rhodes-ului, era foarte religios (ceea ce nu l-a împiedicat să trădeze în mod infam încrederea lui Baiazid) ; se știe că a întreprins mari tentative pentru a-l face pe nobilul musulman să abandoneze credința părinților săi. Poate spera că dragostea pentru frumoasa domnișoară de Blanchefort ar fi realizat miracolul. Poate i-a trimis reprezentarea repetată a acestei tinere frumuseți, cu toată seducția podoabelor sale și înconjurată de semiluni în semn de unire viitoare cu necredinciosul, dacă acesta va consimți la botez. A așeza astfel sub ochii unui prizonier, a unui prinț musulman privat de femei, imaginea dorinței sale — o politică întrutotul conformă spiritului iezuit. Dacă nu m-aș teme de nerăbdarea cititorului, i-aș spune tot ce văd eu în apropierea sau depărtarea licornilor (simboluri ale purității și virginității sălbatice, după cum se știe) de personajul principal. De unița, păzită mai întîi de aceste ani-

male teribile, se arată încetul cu încetul sub puterea lor, pe măsură ce semiluna și pavilionul turc îi sînt prezentate de acestea. Vasul și eghiera * de aur nu sînt destinate botezului pe care necredinciosul îl va primi din mîinile sale albe? Și atunci cînd ea se așază pe tron cu un fel de turban regal pe frunte, nu reprezintă ea promisiunea sprijinului ce i s-ar fi asigurat lui Zizim pentru a-și recuceri tronul, dacă îmbrățișa credința creștină și consimțea să meargă împotriva turcilor în fruntea unei armate creștine? Poate că această frumusețe este personificarea Franței. Totuși, e un portret, un portret identic, în pofida diverselor atitudini și a diverselor aranjamente. La urma urmei, aflîndu-mă pe calea explicărilor, nu aș mai cere decît încă un sfert de oră pentru o nouă examinare a tapiseriilor, găsind, în comentariul detaliilor pe care memoria mea le-a omis sau le-a amplificat fără să vreau, o soluție la fel de absurdă pe cît s-ar putea aștepta de la un anticar de profesie.

Căci, după cum știm, semiluna sau luna nouă nu este în mod esențial turcească, ea găsindu-se pe ecusoanele multor familii nobile din Franța. Familia Villelune, astăzi stinsă, care a posedat un mare număr de fiefuri în Berry, avea semiluna drept blazon. Astfel noi am cercetat, și mai rămîne de găsit; acesta e ultimul cuvînt în chestiuni mult mai grave...

La două leghe ** de Boussac, mergînd pe cărările de nisip fin presărate cu stînci și adesea pierdute în buruieni înalte, se ajunge la pietrele Jo-

---

* eghiera — vas alungit, de origine antică, prevăzut cu o toartă și un cioc (n. tr.).

** leghe — măsură veche de distanță, de origine galo-latină (aproximativ 4 km) (n.tr.).

mâtres, sau Jo-math, cum le numesc savanții, sau Jomares, cum le zic țăranii. Un adevărat cromlech * galic, despre care am vorbit poate prea mult într-un roman intitulat *Jeanne* ; dar care poate fi mereu explorat cu interes, fie de savanți sau fie de artiști. Locul este auster, descoperit și impozant, sub un cer nesfîrșit, într-o natură palidă și săracă ce poartă amprenta solitudinii și a tristeții...

* cromlech — cuvînt de origine celtică : aranjament de pietre menhirice în formă de incintă (n. tr.).

PE MALURILE CREUSEI

Istoria conacelor feudale de pe malurile Creusei nu oferă, în tot timpul evului mediu, decît o serie de mici războaie între vecini și s-ar putea spune, între un văr și altul. Se pare că acești nobili mai mici nu au luat parte la marile războaie civile care au zguduit Franța. Vitejiile lor se îndreptau spre cruciade, în care mulți și-au cîștigat un renume și și-au terminat averile. Întorși acasă, nu se ocupau decît de procese ce se încheiau aproape întotdeauna cu un deznodămînt armat. Ei se căsătoreau în ținut, toate familiile nobile fiind destul de legate între ele prin căsătorii : dar aceasta nu părea a fi un motiv pentru a se înțelege. Nu exista succesiune care să nu fi provocat certuri, lupte și asalturi mai mult sau mai puțin ucigașe.

Datorită insignifianței și micimii intereselor personale care s-au luptat în aceste romantice așezări, istoria domeniilor feudale din Berry și Marche, deși foarte agitată, nu a prezentat o atracție deosebită. Cîteva episoade comice, cîteva discuții și convenții bizare între mănăstiri și castele, în legătură cu plocoanele și dijimele contestate, mai sparg monotonia acestor veșnice încăierări.

După epoca feudalității, vechile fortărețe iau parte la războaiele religioase, dar mereu participarea are un caracter individualist și strîmt. De

aceea se poate spune că nici un ținut nu are mai puțină istorie decît Berry-ul de Jos. Ultimul asediu susținut de vechiul conac de Gargilesse a fost cel împotriva unui partizan al marelui Condé. Afacerea a durat douăzeci și patru de ore, un jandarm a fost rănit, iar mica garnizoană s-a predat din lipsă de hrană. Puterea nobililor de provincie se pierdea repede în fața ideilor și a cerințelor de unitate susținute și impuse de Richelieu, pe care dezlănțuirile Frondei nu puteau să le înăbușe — așa cum vechile lor fortărețe se dărîmau piatră cu piatră în fața atacurilor artilerici de cîmp. Richelieu decretase și începuse distrugerea acestor cuiburi de vulturi ; Ludovic al XIV-lea a sfîrșit-o.

Ceea ce nu are deloc istorie, e malul agrest al acestei părți a Creusei, încadrat între două straturi de micașist și de granit, de la stîncile lui Martin, pînă la ruinele de la Château-brun. Pe aici nu există nici o cale de comunicație care ar fi putut servi micilor armate ale vechilor seniori. Torentul capricios și întortocheat, prea înțesat de stînci cînd apele sînt joase, prea impetuos cînd ele se adună între malurile abrupte, nu a fost niciodată navigabil. Pe aici te poți plimba la adăpost de acele reflecții, triste și umilitoare pentru natura umană, pe care le provoacă locurile cu amintiri. Aceste cărărui și poteci, cînd încîntătoare, dacă se desfășoară pe nisipul fin al malului sau printre ierburile mirositoare ale cîmpiei, cînd aspre, dacă trebuie să le cauți din piatră în piatră într-un haos de prăbușiri pitorești, nu au fost făcute decît de urmele picioarelor turmelor și ale păstorilor. E o Arcadie, în toată puterea cuvîntului.

Dacă urmezi Creuse pînă la Croyent, unde rîul este și mai strîns și mai fortificat prin stîncile ascuțite ca acele, poți să mergi o zi întreagă prin

acest „pustiu" fermecat. O zi în Arcadia — în inima Franței — e tot ce am putea să ne dorim în timpurile în care trăim.

Dar, întrebuințînd termenul de „pustiu", ni-l vom reproșa ca folosit într-un sens cam prea aristocratic, căci acest ținut e străbătut mereu de o populație de pescari, de morari și de păzitori de turme. Dar acesta este obiceiul oamenilor care au pretenția de a aparține civilizației în mod exclusiv, de a se crede singurii civilizați cînd au de-a face cu spirite rustice, străine preocupărilor lor. Fără a dispreţui deloc pe aceste ființe naive, adesea minunate, trebuie să spunem cu dreptate că ele fac parte din natura care le servește drept cadru de viață. Ele au pentru noi meritul de a nu deranja nimic din armonia naturii și de a nu vedea dincolo de orizontul acesteia. Nu ne vom teme că ne vor povesti legenda conacului ale cărui ruine se ridică pe vîrful colinelor din zare ? Au fost atît de bine uitate aceste legende, încît s-ar mira de o întrebare de acest fel. Oamenii aceştia au un cuvînt care rezumă pentru ei toată istoria lumii ; acest cuvînt este : pe vremuri ; cuvînt vag și misterios, care acoperă un abis de nepătruns ; e inutil să faci săpături acolo. „Acest castel a fost pe vremuri. — Pe timpuri, acolo s-au întîmplat lucruri rele. — Se pare că, pe vremuri, lumea se lupta mereu". Nu întrebați mai mult ; de ce și cum nu există...

Cîte servicii nu face societății, într-adevăr, acest om sobru și răbdător, pe care nimic nu-l înspăimîntă cînd e vorba de muncă, și care își desfășoară efortul constant al vieții sale în niște singurătăți unde nimeni altul nu ar vrea să se așeze ? Nimic nu-l înspăimîntă în misiunea sa de izolare și muncă. Dați-i sau încredințați-i în con-

diții bune puțin pămînt, fie acesta pe vîrf de deal sau pe malul unui torent, el va găsi mijlocul de a se instala acolo. Nu vă va cere drumuri, clădiri, nici cheltuieli serioase. Obișnuit cu toate inconvenientele regiunii în care s-a născut, el continuă să muncească și să trăiască în condiții în fața cărora ar da înapoi colonii de lucrători aduși cu mari cheltuieli. Marile descoperiri moderne ale agriculturii, mașinile și canalele, nu sînt aplicabile decît în cîmpie. În regiunile accidentale, unde transporturile nu se fac decît pe spatele măgarilor, sapa și brațul omului pot să redea folosinței, cu profit, aceste prețioase filoane de pămînt bun care alunecă și se acumulează în spațiile dintre roci. Cine dintre noi ar vrea să-și dispute toată viața bucățica de teren cu stînca care o încercuiește și să locuiască această cabană izolată pe malul prăpastiei ? Țăranul face aceasta, iarna și vara ; se înverșunează împotriva apei năvalnice și a pietrei încăpățînate ! A săpa și a sfărîma mereu — iată munca vieții sale. O viață de pustnic și o muncă de castor. Acest om ar avea dreptul să fie sălbatec. Departe de aceasta. El e blînd, ospitalier, bine dispus ; privește ca pe un prieten pe trecătorul care îl vede muncind și care admiră locurile.

Ceea ce spunem aici nu se aplică doar la malurile Creusei, care sînt niște chei adînci, ce brăzdează însă vaste platouri fertile și practicabile pentru culturi ; dar, dacă avem dreptate privitor la niște spații restrînse ale căror pante abrupte țăranul știe să le utilizeze și să le valorifice cu răbdare și multă muncă, solicitudinea noastră ar trebui să cuprindă populații întregi, uitate și pierdute în munții arizi care se ridică și în alte părți ale Franței !

GARGILESSE

Datorită unei noi și îmbucurătoare tendințe, artiștii și poeții încep să știe și să spună că Franța este una dintre cele mai frumoase țări din lume, și că nu este necesar, așa cum s-a crezut mult timp și cum moda mai pretinde încă, de a trece Alpii pentru a găsi frumoasa natură și cerul plăcut. Dacă, precum toate ținuturile vaste, Franța are spații vaste încă necultivate, de o aparentă sterilitate, sau cîmpii uniforme obositoare cu bogățiile lor materiale pentru ochiul călătorului dezinteresat, ea are, de asemenea, în văile munților, în mișcarea dealurilor, în meandrele rîurilor, privelişti măreţe, oaze fermecătoare și măreții de neuitat. Toată lumea cunoaște acum locurile pitorești frecventate de savanți și artiști, asprimea peisajului breton, splendorile stranii din Dauphiné, grădinile surîzătoare ale Turenei, vulcanii din Auvergne, ierburile splendide ale Normandiei...

Centrul Franței este mai puțin cunoscut și mai puțin frecventat. Berry, Bourbon și Marche sînt ca un miez ce trimite raze, fără a și primi. O parte din populația acestor ținuturi pleacă, dar nimeni nu e atras aici. Bourges, orașul central al națiunii franceze, e un oraș mort, fără activitate expansivă, fără altă individualitate decît forța inerției care caracterizează pe vechii berryezi. Nu s-ar părea

că un punct central poate fi un punct izolat. Totuși este așa. Stagnarea în obiceiuri și idei e remarcabilă în această veche metropolă și în populația din jur.

În afară de monumentele din Bourges, care sînt de un mare interes, nu vom sfătui pe nimeni să caute pe aici deliciile călătoriilor. Dacă traversezi ținutul Berry, trebuie să eviți obositoarea țară Brenne și reci lele cîmpii de la Issoudun și Châteaureux. Cei ce călătoresc cu trăsura sau cu vagonul nu vor vedea niciodată din aceste regiuni decît ce au mohorît și stupefiant. Totuși, dacă. mergi pe drumul de fier pînă la Argenton și dacă vrei să cobori, cu trăsura sau cu calul, cursul Creusei pe vreo două leghe, ajungi la acea parte din Berry de Jos unde e necesar să mergi cu piciorul sau pe măgar, dar al cărui farmec vă răsplătește din plin pentru micile oboseli ale călătoriei.

O încîntătoare mică Elveție se deschide la picioarele voastre după ce ați coborît două sau trei amfiteatre de coline blînde și cu coaste largi. Vă veți găsi atunci în fața unei rupturi profunde, adînci, îmbrăcată în roci de micașist de o formă și de o culoare minunate ; pe fundul acestei văgăuni curge un torent furios iarna, oglindă liniștită vara : e Creuse, în care se varsă un torent mai mic, dar nu mai cuminte în timpul ploilor și nu mai puțin încîntător cînd sosește timpul frumos. Acest afluent e Gargilesse, o bijuterie de torent țîșnind pe stînci și în niște văiugi unde nu-i poți găsi grația și frumusețea decît cu multă trudă.

De cîțiva ani, micul sat Gargilesse, situat aproape de confluența acestor ape repezi, a devenit locul de întîlnire, un Fontainebleau al cîtorva artiști cunoscători. El va atrage cu timpul pe mulți

alții. E un cuib sub verdeață, protejat de vînturile reci de mase de rocă și de teren fertil ușor frămîntat. Izvoare de apă, vreo douăzeci, scaldă curțile caselor întreținînd o verdeață planturoasă.

Oricît de rustic ar fi construit acest sat, bătrînul său castel situat pe versant și biserica sa romană, cu un frumos stil, proaspăt reparată prin grija guvernului, îi dau un aspect confortabil și seniorial. Fertilitatea ținutului, rîul plin de pește, abundența de vaci cu lapte și de păsări asigură hrană sănătoasă călătorului. Locuințele construite de cei ce călătoresc în acest loc sînt încă rare, dar locuitorii satului, în mod obișnuit ospitalieri, au început să facă amenajări pentru a-și primi cum se cuvine oaspeții.

Odată instalat la niște oameni de treabă, ai doar dificultatea alegerii între călătoriile interesante și încîntătoare. Urcînd pe cursul Creusei pe niște poteci pitorești, găsești, la fiecare pas, o priveliște fermecătoare sau solemnă. Stînca Pustnicului : o mare prismă din roci bazaltice care se oglindește în apele liniștite ; Piatra Cireșelor, care stă aplecată peste torent și peste care nu se poate trece cînd apele sînt înalte.

Aceste maluri de rîu bogate sau superbe vă conduc spre colina abruptă unde se înalță impozanta ruină a castelului Châteaubrun. Incinta sa e încă întreagă ; veți găsi acolo o solitudine absolută. Ar fi idealul liniștii, fără strigătele ascuțite ale păsărilor de pradă și murmurul cascadelor Creusei.

Toată această regiune se bucură de o temperatură excepțională ; mai ales satul Gargilesse, așezat, cum am amintit deja, într-un plin al văii și adăpostit din toate părțile de mai multe etaje de coline. Prezența unor anumiți fluturi și a unor lepidoptere care nu se întîlnesc, în Franța, decît pe

țărmul Mediteranei este o probă frapantă a acestei anomalii de climat, închis pe un spațiu de cîteva leghe, în văiuga formată de Creuse. Un fel de seră caldă în mijlocul platourilor înalte și reci care unesc Berry cu Marche ; aici e locul potrivit de a afirma că Franța este lipsită de o statistică a localităților salubre și binefăcătoare pe care le posedă fără știrea Facultății de medicină. Persoanelor amenințate de boli de plămîni li se recomandă litoralul piemontez, unde numai bogații se pot refugia — și unde încă nu e dovedit că aerul sărat al mării, închis între cornișele munților înalți, nu poate fi nociv sau prea violent pentru plămînii delicați sau slăbiți.

Pînă în prezent, naturaliștii și pictorii sînt singurii care au pătruns în aceste oaze despre care am vorbit și dintre care am semnalat una din raza plimbărilor noastre. Cîte asemenea adăposturi naturale nu s-ar putea descoperi în diferite provincii ! Oare o călătorie medicală, întreprinsă în acest scop de o comisie competentă, în scopul înființării unor case de sănătate într-un număr mare de localități de pe teritoriul țării, nu ar fi demnă de atenția guvernului ? Ar fi o sursă de bunăstare pentru locuitori și, în același timp, o imensă economie pentru familiile cu un venit modest care cer un refugiu împotriva iernilor aspre pentru unul dintre membrii lor amenințați de boală. Este necesar ca acest refugiu să fie la îndemîna lor ; în mod sigur, fiecare provincie posedă așa ceva. Dar cine să știe sau să remarce acest loc ? Trebuie căutat și semnalat. Numai experiența locuitorilor și a vecinilor îi poate inițiia în aceste binefaceri, pe care cei în cauză nu le proclamă, cei mai mulți ignorînd că la cîteva leghe climatul se schimbă și via îngheață, în timp ce la ei înflorește și prosperă. Noi am remarcat că la Gargilesse, anul acesta, secerișul era

cu cincisprezece zile în avans față de localitățile situate la foarte mică distanță. Cincisprezece zile este enorm ; e diferența de la Florența la Paris. Și, dacă vorbim de Italia, vom remarca încă un lucru : în aproape toate orașele sale renumite și căutate, trebuie plătit un tribut adesea grav, uneori mortal, insalubrității sau excitării produse de climă. Călătoria, lungă sau rapidă, produce la bolnavi sau o oboseală funestă, sau o stare nervoasă cauzată de prea brusca tranziție. Accesele de febră la Roma sau Veneția sînt teribile. Ceea ce se numește distracția deplasării, a călătoriei, adică emoția și agitația, nu este un remediu decît pentru cei ce au forța de a o suporta. Într-adevăr, în ceea ce privește physis-ul, și în privința moralului, numai naturile energice suportă transplantarea și se călesc schimbînd mediul de viață.

A trimite un bolnav în Italia înseamnă a risca totul pentru tot. Ar trebui să găsim Italia în numeroase orașe din Franța, la noi, aici, sîntem siguri de aceasta. Italia, vreau să spun ceea ce ne imaginăm noi că este Italia, ca blîndețe și frumusețe a peisajului și climei, nu se găsește la fel pe tot pămîntul Peninsulei. Se poate chiar afirma că, în acest lung șir de munți între două mări ce formează teritoriul său, trebuie să cauți mult pentru a găsi o expunere care să nu fie prea rece sau arsă de un soare dogoritor. Avem aceste inegalități de temperatură și în Franța ; o rațiune în plus de a căuta, în spațiul nostru vast și însănătoșit de culturi, locurile cele mai fericite unde domnesc binefăcătoarele influențe ; la care se adaugă ușurința transportului, viața mai puțin costisitoare și marele avantaj de a fi în apropierea celor față de care avem îndatoriri și afecțiune.

DOAMNELE VERZI

I

CELE TREI PÎINI

Tatăl meu încredințîndu-mi o misiune foarte delicată, am pornit către sfîrșitul lui mai 1788 spre castelul d'Ionis, situat la zece leghe depărtare, între Angers și Saumur.

Aveam douăzeci și doi de ani și exersam deja profesia de avocat, pentru care nu prea simțeam aplecare, deși nici studiul afacerilor, nici al cuvintelor nu-mi păruseră dificile. La vîrsta mea chiar, nu eram considerat fără talent ; și talentul tatălui meu, avocat renumit în localitatea sa, îmi asigura pentru viitor o strălucită clientelă, numai să fac ceva eforturi pentru a fi demn să-l înlocuiesc. Dar eu aș fi preferat literele, o viață mai visătoare, o întrebuințare mai independentă și mai personală a facultăților mele, o responsabilitate mai puțin supusă pasiunilor și intereselor altora.

Cum familia mea trăia în bunăstare și cum eram fiu unic, foarte alintat și foarte îndrăgit, aș fi putut alege această carieră, dar l-aș fi îndure-

rat pe tatăl meu, care era mîndru de priceperea sa în a mă dirija pe drumul ce mi-l deschisese înainte ; și îl iubeam prea mult, încît nu puteam să așez deasupra dorințelor sale instinctele mele.

A fost o seară minunată cea în care sfîrșeam plimbarea pe cal, după ce străbătusem codrii ce înconjoară vechiul și magnificul castel d'Ionis. Urcam spre castel, îmbrăcat în cavaler cu o anume căutare și însoțit de un servitor de care nu aveam deloc nevoie, dar pe care mama avusese inocenta vanitate să mi-l dea pentru circumstanță, vrînd ca fiul ei să se prezinte convenabil la una dintre persoanele cele mai strălucitoare din clientela noastră.

Noaptea era luminată de focul blînd al stelelor mari și molatice. Puțină ceață voala strălucirea miriadelor de astre care clipesc ca niște ochi arzători în timpul nopților luminoase și răcoroase. Cea de acum oferea un adevărat cer de vară, destul de pur pentru a nu înfricoșa prin nemărginita lui bogăție. Era, dați-mi voie să vorbesc așa, unul dintre acele îmbietoare ceruri care vă permit să vă gîndiți încă la pămînt, să admirați liniile vaporoase ale acestor strîmte orizonturi, să respirați fără dispreț atmosfera sa de flori și de ierburi ; în sfîrșit, să gîndești că ești ceva în imensitate și să uiți că nu ești decît atom în infinit.

Pe măsură ce ne apropiam de parcul seniorial, parfumurile sălbatice de pădure se impregnau în mirosul liliacului și acaciei, care își aplecau capetele înflorite deasupra zidului înconjurător. În curînd, traversînd boschetele, văzui strălucind ferestrele castelului, în spate cu perdelele de moar violet, întretăiate de încrucișări de brațe arhitecturale. Era un magnific castel din Renaștere, o capodoperă de gust amestecat cu capriciu, una din

acele locuințe unde te simți impresionat prin nu știu ce ingenios, elegant și îndrăznet care, din imaginația arhitectului, pare a trece în a noastră, dominînd-o și ridicînd-o deasupra obișnuințelor și preocupărilor lumii pozitive.

Mărturisesc că inima îmi bătea foarte tare spunîndu-mi numele în fața lacheului însărcinat să mă anunțe. Nu o văzusem niciodată pe doamna d'Ionis. Ea trecea drept cea mai frumoasă femeie din ținut ; avea douăzeci și doi de ani, un soț care nu era nici frumos, nici amabil, și care o neglija pentru călătoriile sale. Scrisul său era încîntător și ea găsea mijlocul de a arăta nu numai mult simț, dar și mult spirit în scrisorile sale de afaceri. Era, apoi, un foarte nobil caracter. Iată tot ce știam despre ea, și era destul pentru a-mi fi teamă să nu apar stîngaci și provincial.

Trebuie să fi fost foarte palid intrînd în salon.

De aceea prima mea impresie a fost ca o ușurare cînd mă trezii în prezența a două doamne bătrîne și grase, foarte urîte, dintre care una, doamna contesă văduvă d'Ionis, mă anunță că nora sa era la una din prietenele sale din împrejurimi și că nu se întorcea decît probabil a doua zi dimineață.

— Sînteți totuși binevenit, adăugă această matroană, noi avem multă prietenie și recunoștință pentru tatăl dv. și se pare că vom avea mare nevoie de sfaturile sale, pe care sînteți fără îndoială gata să ni le transmiteți.

— Vin din partea sa pentru a o sfătui în afaceri pe doamna d'Ionis...

— Contesa d'Ionis se ocupă de afaceri, într-adevăr, reluă contesa văduvă ca pentru a mă avertiza de o confuzie. Ea se pricepe, are un cap bun și, în absența fiului meu, care este la Viena, ea urmărește acest supărător și interminabil proces. Nu tre-

buie să contați pe mine pentru a o înlocui, căci eu nu mă pricep deloc și tot ce pot să fac este să vă reții pînă la întoarcerea contesei, oferindu-vă o cină și un pat bun.

Spunînd acestea, bătrîna doamnă care, în ciuda acestei lungi cuvîntări, părea o femeie destul de cumsecade, sună și dădu ordine pentru instalarea mea. Eu refuzai să mănînc luîndu-mi toate măsurile de precauție pe drum și știind că nu e nimic mai jenant decît să mănînci singur, sub ochii unor oameni cărora le ești complet necunoscut.

Cum tatăl meu îmi dăduse mai multe zile ca să mă achit de misiune, nu aveam nimic mai bun de făcut decît să aștept pe frumoasa noastră clientă și eram față de ea și familia sa un trimis destul de util pentru a avea dreptul la o cordială ospitalitate. Eu nu m-am lăsat deci rugat pentru a rămîne, deși era un han foarte confortabil în apropiere, unde oamenii de felul meu mergeau în mod obișnuit să aștepte momentul întîlnirii cu oamenii de bună calitate. Așa era încă limbajul provinciilor la acea epocă și trebuia să apreciezi termenii și valoarea lor pentru a sta pe locul tău, fără grosolănie și fără impertinență, în relațiile cu lumea. Burghez și filozof (nu se spunea încă democrat), eu nu eram deloc convins de superioritatea morală a nobilimii. Și, deși ea se pretindea iubitoare de filozofie, știam că trebuiau menajate susceptibilitățile sale de etichetă, că trebuie să le respecți pentru a fi respectat tu însuți.

Aveam deci, puțină timiditate depășită, destul aplomb ca oricine altcineva, văzînd deja la tatăl meu specimene din toate clasele societății. Contesa văduvă păru să-și dea seama de aceasta și să nu se simtă constrînsă de a fi primit, dacă nu ca egal cel puțin ca prieten, pe fiul avocatului casei.

În timp ce îmi făcea conversație, ca femeie la care obișnuința ține loc de spirit, am avut timpul să examinez figura ei, cît și a celeilalte matroane, încă mai grasă decît ea, care, așezată la o oarecare distanță și umplînd fundalul unei întregi opere de tapiserie, nu descleșta dinții și de-abia dacă ridica ochii spre mine. Era îmbrăcată aproape ca și contesa văduvă : rochie de mătase închisă, mîneci colante, eșarfă de dantelă neagră, deasupra unei bonete albe și înnodată sub bărbie. Dar toate acestea mai puțin curate și mai puțin îngrijite ; mîinile erau mai puțin albe, deși la fel de grase : tipul mai vulgar deși vulgaritatea era deja prezentă în trăsăturile greoaie ale grăsunei doamne d'Ionis. Pe scurt, nu mă îndoii de condiția sa de doamnă de companie, cînd doamna contesă îi spuse, în legătură cu refuzul meu de a cina :

— Nu-i nimic, Zéphyrine, nu trebuie să uităm că domnul Nivières este tînăr și că poate să-i fie foame în momentul cînd va fi gata să adoarmă. Serviți-i o masă rece în apartamentul său.

Monumentala Zéphyrine se ridică ; ea era la fel de înaltă cît era de lată — dimensiunea ei în înălțime fiind aceeași ca în grosime.

— Și mai ales, îi zise stăpîna în momentul cînd era gata să iasă, să nu uiți piinea.

— Piinea ? zise Zéphyrine cu o voce mică, fragilă și voalată care făcea un contrast amuzant cu statura sa. Apoi repetă :

— Piinea ? cu o intonație marcată de îndoială și de surpriză.

— Piinile ! răspunse contesa văduvă cu autoritate.

Zéphyrine păru să ezite o clipă și ieși. Dar stăpîna sa o chemă imediat pentru a-i face o stranie recomandare :

— Trei pîini !

Zéphyrine deschise gura pentru a răspunde, ridică puțin din umeri și dispăru.

— Trei pîini ? am protestat la rîndul meu. Dar ce poftă de mîncare presupuneți că am, doamnă contesă ?

— Oh ! nu-i nimic, zise ea. Sînt atît de mici !

Și păstră o clipă tăcerea. Căutam ceva să-i spun pentru a lega din nou conversația, pînă la momentul retragerii, cînd ea păru în prada unei oarecare agitații, duse mîna la șnurul soneriei și se opri pentru a spune, ca și cum și-ar fi vorbit singură :

— Totuși, trei pîini !

— Este mult, într-adevăr, reluai eu reprimîndu-mi o mare poftă de rîs.

Ea mă privi, mirată, fără a-și da seama că vorbise cu voce tare.

— Vorbiți de proces ? zise, poate pentru a mă face să uit cuvintele de adineaori. E mult ceea ce-ni se reclamă ! Credeți că-l vom cîștiga ? Dar ascultă foarte puțin răspunsurile mele evazive și sună hotărît ; veni un servitor, căruia îi porunci să o cheme pe Zéphyrine. Ea veni, contesa îi vorbi la ureche ; după care păru liniștită și începu să pălăvrăgească cu mine ca o bună cumătră, foarte mărginită, dar binevoitoare și aproape maternă, întrebîndu-mă despre gusturile mele, caracter, relații și plăceri. Devenii mai copil decît eram pentru ca să se simtă în largul ei, căci remarcai repede că era dintre acele femei din lumea mare care au știut să se ferească de cea mai mediocră inteligență și care nu au nici o nevoie să întîlnească mai multă la alții. Pe scurt, avea destulă cumsecădenie, încît nu mă plictisii prea mult cu ea timp de o oră și nu așteptai cu prea multă nerăbdare permisiunea de a o părăsi.

Un valet de cameră mă conduse la apartamentul meu, căci era un apartament complet : trei camere foarte frumoase, foarte vaste și mobilate Ludovic XV cu mult lux. Propriul meu servitor, căruia buna mea mamă îi dăduse lecții, era în dormitor, așteptînd onoarea de a mă dezbrăca, spre a părea la fel de instruit asupra datoriilor sale ca valeții marilor case.

— Foarte bine, dragul meu Baptiste, i-am zis eu cînd am fost singuri, poți să mergi la culcare. Mă voi culca eu însumi și mă voi dezbrăca în persoană, așa fac de cînd mă aflu pe lume.

Baptiste îmi ură noapte bună și mă părăsi. Nu era decît ora zece. Nu aveam nici un chef să dorm atît de devreme ; mi-am propus să examinez mobilele și tablourile din salonul meu, cînd ochii îmi căzură pe masa care îmi era servită în cameră, aproape de cămin și cele trei pîini îmi apărură într-o misterioasă simetrie. Erau destul de mari și plasate în centrul platoului lăcuit, într-un elegant coș de porțelan de Saxonia, cu o frumoasă solniță de argint la mijloc și trei șervețele de damasc în jur.

— Ce naiba o fi aranjamentul acestui coș ? mă întrebam, și de ce acest accesoriu vulgar al supeului meu, pîinea, a frămîntat-o atît de insistent pe bătrîna mea gazdă ? De ce trei pîini atît de insistent recomandate ? De ce nu patru, de ce nu zece, dacă mă iau drept un căpcăun mîncăcios ? Și de fapt, iată un foarte copios supeu și niște sticle de vin cu etichete care promit mult, dar de ce trei carafe de apă ? Din nou ceva misterios și bizar. Această bătrînă contesă de treabă își imaginează că eu sînt triplu sau că aduc doi comeseni în valiză ?

Meditam la această enigmă, cînd auzii bătînd la ușa anticamerei :

— Intră ! am strigat eu fără a mă deranja, crezînd că Baptiste uitase ceva.

Spre surpriza mea văzui apărînd în boneta de noapte pe măreața Zéphyrine, ținînd într-o mînă o lumînare și cu cealaltă punînd un deget pe buze și înaintînd spre mine cu vizibilă pretenție de a nu face să scîrție parchetul sub pașii săi de elefant ! Am devenit cu siguranță mai palid decît fusesem cînd mă pregăteam să apar în fața tinerei doamne d'Ionis. Cu ce aventură mă amenința această voluminoasă apariție ?

— Nu vă temeți, domnule, îmi zise cu ingenuitate bătrîna fată, ca și cum ar fi ghicit teroarea mea ; vin să vă explic... despre cele trei pîini și cele trei carafe...

— A, bucuros, am răspuns eu oferindu-i un fotoliu, eram chiar foarte intrigat.

— Ca veche persoană de serviciu, zise Zéphyrine refuzînd să se așeze și ținînd lumînarea în mînă, aș fi crunt lovită dacă domnul ar crede că e din partea mea o glumă proastă. Nu mi-aș permite... Și totuși eu vin să rog pe domnul să nu contrarieze pe stăpîna mea.

— Vorbește, domnișoară Zéphyrine ; nu sînt dintre cei ce se supără la o glumă, mai ales dacă este amuzantă.

— Oh, Dumnezeule, nu, domnule, ea nu are nimic amuzant dar nu are nici nimic dezagreabil. Iată ce este. Doamna contesă este foarte... ea are un cap cam...

Zéphyrine se opri scurt. O iubea pe contesă sau se temea de ea și nu putea să se hotărască s-o critice. Încurcătura sa era comică, căci se traducea printr-un surîs copilăresc ridicînd colțurile unei guri mici fără dinți, care făcea să apară și mai mare figura rotundă și bucălată, fără frunte și barbă.

Ai fi zis luna plină făcînd mutrișoare cu gura în inimioară, cum se vede pe almanahurile de Liège. Vocea mică, gituită, a Zéphyrinei, graseierea și bîlbîiala o făceau să apară atît de neverosimilă încît nu îndrăzneam să o privesc în față, de teamă să nu-mi pierd seriozitatea.

— Să vedem, i-am zis pentru a o încuraja în revelațiile începute : doamna contesă... este puțin ironică, puțin batjocoritoare ?

— Nu, domnule, nu ! ea este de foarte bună credință ; ea crede... ea își imaginează...

Căutam în zadar ceea ce contesa văduvă putea să-și imagineze, cînd Zéphyrine adăugă cu efort :

— În sfîrșit, domnule, biata mea stăpînă crede în spirite !

— Fie ! am răspuns eu. Nu este singura persoană de vîrsta ei care să aibă această credință și aceasta nu face nici un rău nimănui.

— Dar face cîteodată rău celor care se sperie, și, dacă domnul se teme de ceva în apartamentul său, eu pot să jur că nu există nici un motiv.

— Cu atît mai rău ! aș fi fost mai mulțumit să văd ceva supranatural... Aparițiile fac parte din vechile castele și acesta este atît de frumos, încît eu nu mi-aș reprezenta decît fantome foarte agreabile.

— Adevărat ! domnul a auzit deci vorbindu-se de ceva ?

— Privitor la acest castel și acest apartament ? Niciodată ! Aștept să-mi povestiți dv....

— Ei bine, domnule, iată ce este. În anul... nu mai știu, dar era sub Henric II. Domnul trebuie să știe mai bine decît mine cît timp este de atunci... erau aici trei domnișoare ale familiei d'Ionis, de o frumusețe uimitoare și atît de drăgălașe, încît erau adorate de toată lumea. O înveninată doamnă

de la curte care era geloasă pe ele, și mai ales pe cea tînără, făcu să fie pusă otravă în apa unei fîntîni din care beau dînsele și de care se serveau bucătarii pentru a face pîine. Toate trei muriră în aceeași noapte și, așa cum se pretinde, în camera unde ne aflăm. Dar aceasta nu este sigur și se vorbește astfel de puțin timp. Era, de mult, în ținut, o poveste cu trei doamne albe care se arătaseră mult timp prin castel și grădinile sale. Dar era poveste atît de veche că nu se mai gîndea nimeni la ea și nimeni n-o credea, cînd unul dintre prietenii casei, domnul abate de Lamyre, care este un spirit vesel și un vorbitor elegant, dormind în această cameră, visă sau pretinse a fi visat trei femei verzi care veniseră să-i facă preziceri. Și cum el văzu că visul său interesează pe doamna contesă văduvă și amuză pe tînăra contesă noră, el inventă tot ce dori și făcu să vorbească fantomele după fantezia sa, așa încît doamna este convinsă că s-ar putea ști viitorul familiei și cel al procesului care îl frămîntă pe domnul conte, făcînd să revină și să vorbească aceste fantome. Dar, cum toate persoanele pe care le-am găzduit aici nu au văzut nimic și doar au rîs de întrebările sale, ea a hotărît să le ofere să doarmă în apartamentul acesta acelor persoane care, nefiind prevenite de nimic, nu s-ar gîndi nici să inventeze apariții, nici să le ascundă pe cele care ar putea veni. Iată de ce a hotărît să dormiți în această cameră, fără a vă spune nimic ; dar cum doamna nu este foarte... fină, pesemne nu a putut să se oprească de a vorbi în fața dv. de cele trei pîini.

— Desigur, cele trei pîini mai întîi, și apoi cele trei carafe, trebuiau să-mi dea de gîndit. Totuși, mărturisesc că nu găsesc nici un raport cu...

— Ah, ba da, domnule. Cele trei domnișoare din timpul lui Henric al II-lea au fost otrăvite cu pîine și apă !

— Eu văd legătura, dar nu înțeleg cum această ofrandă, s-o numim astfel, poate să le fie agreabilă. Ce gîndiți dv. însivă ?

— Eu gîndesc că acolo unde sînt sufletele lor, ele nu au nevoie de nimic, sau le pasă foarte puțin, zise Zéphyrine cu un aer de superioritate modestă. Dar trebuie să știți cum i-au venit aceste idei bunei mele stăpîne. Vă aduc manuscrisul pe care contesa d'Ionis, nora sa, doamna Caroline cum o numim noi aici, l-a redactat ea însăși, după vechi însemnări găsite în arhiva familiei. Această lectură vă va interesa mai mult decît conversația mea și vă voi ura noapte bună... după ce, totuși, vă voi adresa o mică rugăminte.

— Din toată inima, buna mea domnișoară, ce pot face pentru dv. ?

— Să nu spuneți nimănui din lume, în afară de doamna Caroline, care nu va găsi nimic rău, că eu v-am prevenit ; căci doamna contesă văduvă m-ar certa și nu ar mai avea încredere în mine.

— Vă promit. Și ce trebuie să spun mîine, dacă sînt întrebat asupra viziunilor mele ?

— Ah, domnule... Trebuie să aveți bunătatea de a inventa ceva, un vis fără urmări și sens, ce vreți dv., numai să fie vorba de trei domnișoare ; altfel doamna contesă văduvă va fi necăjită tare și m-ar bănui de a nu fi pus pîinile, carafele și solnița ; sau că v-am avertizat și, prin necredința dv., ați ratat apariția. Ea este convinsă de suspiciunea acestor doamne și de refuzul lor de a se arăta celor care își rîd de apariții, chiar dacă numai în gîndul lor.

Rămas singur, după ce am promis Zéphyrinei să intru în jocul fanteziei stăpînei sale, am deschis și am citit manuscrisul din care nu voi aminti decît circumstanțele ce privesc întîmplările al căror erou am devenit — povestea mea. Cea a domnișoarelor d'Ionis îmi păru pură legendă, povestită de doamna d'Ionis, după mărturia unor documente nu prea autentice, pe care le critica ea însăși cu tonul spumos și ironic care era deja la modă.

Trec deci sub tăcere cronica scurt comentată a celor trei moarte, care mi-a părut mai interesantă în sobrele cuvinte ale Zéphyrinei, și voi aminti numai fragmentul următor, transcris de doamna d'Ionis dintr-un manuscris datat din 1650 și scris de un bătrîn capelan al castelului.

„Este adevărat că am auzit povestindu-se, în tinerețea mea, cum că acest castel d'Ionis a fost bîntuit de spirite, în număr de trei, și arătînd aparența unor doamne bogat îmbrăcate, care, fără a amenința pe nimeni, păreau să caute ceva în camerele și cămările castelului. Liturghiile și rugăciunile făcute pentru ele neputînd să le împiedice de a reveni, se gîndiră să binecuvînteze trei pîini albe, să le pună în camera în care domnișoarele d'Ionis muriseră. În această noapte, ele veniră fără a face zgomot sau să înfricoșeze pe cineva, și găsiră a doua zi că ele ciupiseră pîinile, dar nu luaseră nimic ; și, în noaptea următoare, ele reîncepură să se plîngă și să facă ușile să scîrțîie, iar zăvoarele să scrîșnească. De aceea se gîndiră să pună trei ulcioare de apă limpede, din care nu băură deloc, dar răspîndiră o parte. În sfîrșit, starețul de la Saint-*** dădu sfatul să fie liniștite, oferindu-li-se o solniță plină cu sare albă, pe motiv că ele au fost otrăvite cu o pîine fără sare. Și, după ce lucrul acesta a fost făcut, fură auzite cîn-

tînd un foarte frumos cîntec și ni se asigură că ele promiteau, în latină, binecuvîntări și soartă fericită ramurii tinere a familiei d'Ionis, care primise moștenirea lor.

Acestea se petreceau, mi s-a spus, în timpul lui Henric al IV-lea, și de atunci nu s-a mai auzit vorbindu-se despre ele. Dar este o credință care a durat mult timp după aceea în casa d'Ionis, că făcîndu-le ofranda la miezul nopții, pot fi atrase și poți afla de la ele lucruri din viitor. Se spune chiar că, dacă trei piini, trei carafe și o solniță se găsesc din întîmplare pe o masă, în zisul castel, se văd sau se aud, în acest loc, lucruri surprinzătoare".

La acest fragment, doamna d'Ionis adăugase reflecția următoare : „E foarte regretabil pentru casa d'Ionis că acest frumos miracol a încetat : toți membrii săi ar fi fost virtuoși și înțelepți ; dar, deși am în mînă o formulă de invocație scrisă de vreun astrolog de demult al castelului, nu sper ca doamnele verzi să vrea vreodată să apară".

Am rămas cîtva timp absorbit, nu de efectul acestei lecturi, ci de plăcuta scriere a doamnei d'Ionis și de eleganta redactare a celorlalte reflecții care însoțeau legenda.

Eu nu puteam face, cum îmi permit astăzi, critica scepticismului facil al frumoasei doamne. Eram la înălțimea lui pe atunci. Era la modă să iei în considerație nu latura artistică a lucrurilor fantastice, ci pe cea ridicolă. Erai foarte mîndru de a nu fi dat în mintea poveștilor doicilor sau a superstițiilor de demult.

Eram, apoi, foarte dispus să mă îndrăgostesc. Mi se vorbise atît, acasă, despre această amabilă persoană și mama mea îmi recomandase atît de insistent, la plecare, să nu las să mi se fure min-

ţile, încît lucrul era pe jumătate făcut. Nu iubisem decît două sau trei verişoare, şi aceste amoruri, cîntate de mine în versuri la fel de caste ca înflăcărările mele, nu prea îmi consumaseră inima, ca fiind gata să se lase incendiată mult mai serios.

Luasem un dosar pe care tatăl meu dorea să-l studiez. L-am deschis conştiincios, dar, după ce am citit cîteva pagini cu ochii, fără ca un singur cuvînt să ajungă la mintea mea, am recunoscut că acest mod de a studia era perfect inutil şi am luat înţeleapta hotărîre de a renunţa. Am crezut că voi repara greşelile lenei mele gîndind serios la procesul d'Ionis, pe care îl cunoşteam pe de rost, şi îmi pregătii argumentele prin care trebuia să o conving pe contesă asupra celei mai bune căi de urmat. Numai că fiecare din aceste argumente minunate se termina, nu ştiu cum, printr-un madrigal de îndrăgostit, care nu avea un raport direct cu procedura.

În mijlocul acestei munci serioase, mă prinse foamea. Muza nu este chiar atît de rigidă cu mlădiţele familiilor obişnuite să trăiască bine, încît să le interzică să supeze cu multă poftă. Eram dispus deci să onorez pateul care îmi surîdea dincolo de dosarele mele şi de hemistihuri şi, desfăcînd şervetul aşezat pe farfurie, găsii, spre surpriza mea, o a patra pîine.

Această supriză se şterse repede în faţa unui raţionament foarte simplu: dacă, în proiectele şi previziunile contesei văduve, cele trei pîini cabalistice trebuiau să rămînă intacte, era natural să mai consacre una satisfacerii apetitului meu. Am gustat vinurile şi le-am găsit atît de bune, încît am făcut sacrificiul generos de a nu mă atinge de nici una din carafele destinate fantomelor.

Și, în timp ce mîncam cu mare plăcere, am început să mă gîndesc la această cronică și să mă întreb cum aș povesti minunile pe care nu puteam să mă lipsesc de a le fi văzut noaptea. Regretam că Zéphyrine nu mi-a dat mai multe amănunte asupra fanteziilor presupuse ale celor trei personaje moarte. Extrasul din manuscrisul de la 1650 nu era destul de explicit : aceste doamne trebuiau să aștepte ca eu să adorm pentru a veni să ronțăie ca șoarecii din pîinile atît de proaspete ? Sau îmi puteau apare dintr-o clipă în alta, una la stînga mea, cealaltă în dreapta și a treia în față ?

Sună miezul nopții : era ora clasică, ora fatală !

II

APARIȚIE LA CASTELUL D'IONIȘ

Sună miezul nopții pînă la a douăsprezecea bătaie, fără ca nici o apariție să se producă. M-am ridicat, gîndind că era suficient: terminasem de mîncat și, după douăsprezece leghe pe cal, începeam să simt nevoia de somn, cînd orologiul castelului, care avea un timbru frumos, grav și răsunător, începu să bată din nou cele patru sferturi și cele douăsprezece ore cu o încetineală deosebită.

Să mărturisesc că m-am simțit puțin emoționat de această întoarcere a orei pe care o credeam trecută? De ce nu? Făcusem destul de bună impresie de filosof asupra mie însumi pînă acum! Deși eram un fervent discipol al rațiunii, nu puteam să nu fiu și un om foarte tînăr, plin de imaginație, crescut pe genunchii unei mame ce credea cu tărie în toate legendele cu care mă legănase și care nu mă făceau să rîd întotdeauna.

Mi-am dat seama de ușoara stînjeneală ce simțeam și, pentru a o combate, căci mi-era foarte rușine de ea, începui să mă dezbrac. Orologiul nu mai bătea, eram în pat și gata să suflu în lumînare, cînd un orologiu îndepărtat din sat începu la rîndul său să bată cele patru sferturi și douăsprezece ore, dar cu un sunet lugubru și o nepăsare de moarte, încît am fost cuprins de o serioasă ne-

liniște. Să fi avut, ca cel din castel, soneria dublă și tot n-ar fi avut motiv să nu sfîrșească.

Mi se păru, într-adevăr, timp de cîteva minute, că îl auzeam reîncepînd și că sună de treizeci și șapte de ori ; dar era o iluzie, după cum m-am asigurat deschizînd fereastra. O profundă liniște domnea peste castel și în cîmpie. Cerul era înnourat ; nu se zărea nici o stea ; aerul era greu ; și vedeam roiuri de fluturi de noapte agitîndu-se în razele de lumină pe care le proiecta luminarea mea. Neliniștea lor era un semn de furtună. Cum mi-au plăcut dintotdeauna furtunile, începui să-i respir semnele de apropiere. Scurtele rafale îmi aduceau parfumul florilor din grădină. Privighetoarea cîntă încă o dată și tăcu pentru a-și căuta adăpost. Am uitat de neliniștea mea caraghioasă, bucurîndu-mă de spectacolul realității.

Camera mea dădea înspre curtea de onoare, vastă și înconjurată de construcții măreț, ale căror siluete se decupau în albastru pal pe cerul negru, la lumina primelor fulgere.

Dar vîntul se porni alungîndu-mă de la fereastră, vrînd parcă să-i smulgă perdelele. Am închis totul și, înainte de a mă culca, vrînd să bravez spectrele și să o satisfac pe Zéphyrine, am îndeplinit cu conștiinciozitate ceea ce presupuneam a fi ritul evocației. Am șters masa și am îndepărtat resturile cinei. Am plasat cele trei carafe în jurul coșului. Nu m-am atins de sare ; și vrînd să mă răzbun pe mine însumi provocîndu-mi pînă la capăt propria imaginație, am pus trei scaune în jurul mesei și trei sfeșnice pe masă, cîte unul în fața fiecărui fotoliu.

După care am stins totul și am adormit liniștit, fără să uit de a mă compara cu sir Enguerrand,

ale cărui aventuri în teribilul castel din Ardennes mi le cînta adesea mama.

Trebuie să cred că primul somn a fost foarte profund, deoarece nu am auzit furtuna ; și nu mă trezii din cauza ei, ci a unui zăngănit de pahare pe masă, pe care îl auzii mai întîi prin vis și pe care sfîrșii prin a-l auzi în realitate. Am deschis ochii și... să mă creadă cine-ar vrea, am fost martorul unor lucruri atît de surprinzătoare, încît după douăzeci de ani, cel mai mărunt detaliu mi-a rămas în memorie, la fel de clar ca atunci.

Era lumină în camera mea, deși nu am văzut nici un sfeșnic aprins. Era ca o lumină verde foarte vagă, ce părea să iasă din cămin. Această lucire slabă mi-a permis să văd, nu distinct, dar sigur, trei persoane, sau mai bine trei forme așezate în jurul mesei, una la dreapta, alta la stînga, a treia între cele două, în fața șemineului și cu spatele la patul meu.

Pe măsură ce vederea mea se obișnuia cu această lumină, credeam că recunosc în aceste trei umbre femei îmbrăcate sau mai curînd înfășurate în țesături transparente de un alb verzui, foarte ample, care în unele momente mi se păreau a fi nori incerți și care le ascundeau în întregime fața, corpul și mîinile. Nu știu dacă se mișcau, nu puteam să observ nici una din mișcările lor și totuși zăngănitul carafelor continua, ca și cum ele le-ar fi împins și ciocnit, după un fel de ritm, de coșul de porțelan.

După cîteva clipe — mărturisesc — de teroare foarte puternică, mă gîndii că eram înșelat cu o mistificare și eram gata să sar hotărît în mijlocul camerei pentru a speria pe cei care voiau să mă înfricoșeze, cînd îmi amintii că în această casă nu puteam să am de-a face decît cu doamne, chiar

cu mari doamne, care îmi făceau onoarea să rîdă de mine, deci am tras brusc perdeaua patului și mă îmbrăcai în grabă.

Lucrul acesta făcut, am îndepărtat perdeaua pentru a pîndi momentul să surprind aceste răutăcioase persoane printr-un mare strigăt cu voce îngroșată. Dar nimic ! Nu mai era nimic ! Totul dispăruse. Mă găseam într-o obscuritate profundă.

În acel timp nu se găsise mijlocul de a face rapid lumină, eu nu-l aveam nici pe cel lent, cremenea. Am fost nevoit să mă apropii pe dibuite de masă ; nu găsii decît fotoliile, carafele, sfeșnicele și pîinile, în ordinea în care le așezasem. Nici un zgomot nu trădase plecarea ciudatelor vizitatoare ; e drept că vîntul sufla mai tare și se afunda în plîngeri și lamentări în vastul cămin din cameră.

Am deschis fereastra și jaluzelele. Nu se făcuse încă ziuă și puțina transparență a aerului nu-mi permise să văd toate părțile camerei. Am fost nevoit să ating totul pe dibuite, nevrînd nici să chem, nici să întreb, din teama de a nu părea speriat. Am trecut în salon și în cealaltă cameră, ocupîndu-mă fără zgomot de aceleași cercetări, și revenii să mă așez pe pat pentru a-mi asculta ceasul și a mă gîndi la aventură.

Ceasul meu era oprit și orologiile dinafară sunară o jumătate de oră, parcă mi-ar fi declarat că nu există mijloc de a afla ora.

Am ascultat vîntul și am încercat să-mi dau seama ce zgomote sînt ale lui și care ar putea proveni din vreun colț al apartamentului. Mi-am pus ochii și urechile la tortură. Mi-am chinuit mintea întrebîndu-mă dacă am visat ceea ce am crezut că văd. Lucrul era posibil, deși nu am putut

să-mi dau seama ce vis mă adusese la acest coșmar.

Luînd hotărîrea să încetez de a mă mai frămînta, m-am întins pe pat să aștept reîntoarcerea somnului fără a mă dezbrăca.

Nu puteam să adorm. Mă simțeam totuși obosit și vîntul mă legăna irezistibil; aţipeam din cînd în cînd; dar, mereu, deschideam ochii și priveam în întuneric și în vid cu neîncredere.

Eram gata să adorm totuși, cînd zăngănitul reîncepu și, de această dată, deschizînd bine ochii, fără să mă mișc, zării cele trei spectre la locul lor, imobile în aparență, cu faldurile lor verzi plutind în lucirea verde ce pleca din cămin.

Mă prefăceam că dorm, căci era puțin probabil să mi se vadă ochii deschiși în umbra alcovului și observam totul cu atenție. Nu mai eram speriat; nu mai simțeam decît curiozitatea de a surprinde un mister plăcut sau dezagreabil, o fantasmagorie foarte bine pusă în scenă de personaje reale, sau... Mărturisesc că nu găseam o definiție ipotezei a doua: ea nu putea fi decît nebunească și ridicolă, și totuși ea mă frămînta ca admisibilă.

Am văzut atunci cele trei umbre ridicîndu-se, agitîndu-se și întorcîndu-se repede și fără nici un zgomot în jurul mesei, cu gesturi de neînțeles. Ele îmi păruseră de statură mijlocie cît fuseseră așezate: în picioare, erau la fel de înalte ca bărbații. Deodată, una dintre ele se micșoră, luă forma unei femei, deveni mică de tot, apoi crescu uimitor și se îndreptă spre mine, în timp ce celelalte două stăteau în picioare sub placa de deasupra căminului.

Ceea ce fu foarte neplăcut; și printr-o mișcare de copil, mi-am pus perna pe față, ca pentru a ridica un obstacol între mine și viziune.

Apoi mi-a fost rușine de prostia mea și am privit cu atenție. Spectrul se așezase pe fotoliul de la picioarele patului meu. Nu i-am văzut figura. Capul și bustul erau, nu umbrite, ci parcă tăiate de perdeaua alcovului. Lumina din cămin, devenind mai vie, desena numai partea inferioară a unui corp și pliurile unui veșmînt a cărui realitate nu putea fi pusă la îndoială.

Era de o imobilitate înfricoșătoare, ca și cum nimic nu ar fi respirat sub acest veșmînt de linoliu. Am așteptat cîteva clipe care mi se părură un secol. Simțeam că-mi pierd sîngele rece cu care mă înarmasem. M-am agitat în pat : am avut brusc ideea să fug oriunde. Rezistam. Mi-am trecut mîna peste ochi, apoi am întins-o hotărît să apuc spectrul de pliurile acestui veșmînt atît de vizibil și atît de bine luminat : am atins doar vidul. M-am aruncat asupra fotoliului : era un fotoliu gol. Lumina și viziunea dispăruseră în întregime. Am început să cercetez camera și apartamentul.

Ca și prima dată, erau goale. Sigur de astă dată că nu am visat, nici dormit, am rămas treaz pînă la ziuă, care nu întîrzie să apară.

S-au studiat mult, în ultimii ani, fenomenele de halucinație ; au fost observate și caracterizate. Oamenii de știință au făcut analiza lor pe ei înșiși. Am văzut chiar femei delicate și nervoase suferind accese de halucinație, nu fără suferință și tristețe, dar fără frică, și dîndu-și foarte bine seama de starea de iluzionare în care se găseau.

În tinerețea mea, nu eram atît de avansați. Nu era cale de mijloc între negarea absolută a oricărei viziuni și credința oarbă în apariții. Se rîdea de cei ce erau obsedați de aceste viziuni, atribuite credulității și fricii, care nu erau iertate decît în caz de boală gravă.

Am început deci, în timpul insomniei mele, să mă întreb foarte sever și să-mi fac reproșuri asupra slăbiciunilor spiritului meu, fără a mă gîndi că toate acestea puteau fi efectul unei digestii rele sau al unei influiențe atmosferice. Această idee mi-ar fi venit greu ; căci, în afara unei ușoare oboseli și a unei proaste dispoziții, nu mă simțeam deloc bolnav.

Foarte hotărît să nu mă laud către nimeni cu aventura mea, m-am culcat și am dormit foarte bine pînă la ora cînd Baptiste ciocăni ca să mă anunțe de apropierea dejunului. Am mers să-i deschid, constatînd că ușa era închisă cu zăvorul, cum verificasem înainte de a adormi ; am controlat din nou și cealaltă ușă a apartamentului, am cercetat drugii de fier care sprijină plăcile căminului ; căutam posibilitatea și indiciile unei uși secrete.

— La ce bun, de altfel ? îmi spuneam melancolic, în timp ce Baptiste îmi pudra părul. Nu am văzut un obiect care nu avea consistență, o rochie sau un giulgiu care dispăruse din mîna mea ?

Fără această dispariție, aș fi putut atribui totul unei glume a doamnei d'Ionis ; căci aflasem de la Baptiste că ea se întorsese în ajun, către miezul nopții.

Această veste mă smulse din gînduri. Mi-am îngrijit coafura și toaleta. Eram puțin contrariat de a fi fost încredințat negrului prin profesia mea ; dar mama îmi pregătea lonjerie atît de frumoasă și haine atît de bine croite, încît mă găseam, în totul, foarte prezentabil : nu eram nici urît, nici rău construit și, fără a mă lăuda, eram obișnuit să văd în toți ochii din jur impresia favorabilă pe care o produce o fizionomie fericită.

Doamna d'Ionis era în salon cînd am intrat. Am văzut o femeie încîntătoare, într-adevăr, dar mult prea mică pentru a fi figurat în trio-ul spectrelor. Ea nu avea nimic fantastic sau diafan. Era o frumusețe a geniului real, proaspătă, veselă, plină de viață, purtînd cu grație ceea ce se numea, în stilul timpului, o plăcută rotunjime, vorbind cu finețe și dreptate despre orice lucru și lăsînd să se întrevadă o mare energie de caracter sub o dulce blîndețe a formelor.

Am înțeles, după cîteva cuvinte schimbate cu ea, cum, datorită spiritului și energiei sale, francheței și a îndemînării, reușise să trăiască în bună înțelegere cu un soț destul de rău și o soacră atît de mărginită.

De-abia începuserăm dejunul că doamna contesă văduvă, examinîndu-mă, mă găsi suferind și palid, deși eu uitasem aventura destul ca să mănînc cu poftă și să mă simt înduioșat de amabilele atenții ale frumoasei mele gazde. Amintindu-mi atunci recomandările Zéphyrinei, m-am grăbit să spun că dormisem bine și că am visat foarte plăcut.

— Ah, eram sigură ! strigă bătrîna doamnă încîntată. Întotdeauna se visează bine în această cameră ! Ne povestiți și nouă visele dv., domnule Nivières ?

— Au fost foarte confuze ; cred totuși că-mi amintesc de o doamnă...

— Una singură ?

— Poate două...

— Poate și trei ? zise doamna d'Ionis surîzînd.

— Sigur, doamnă, îmi amintiți că erau trei !

— Drăguțe ? zise contesa văduvă triumfătoare.

— Destul de drăguțe, deși puțin trecute.

— Adevărat ? reluă doamna d'Ionis, care părea să se înțeleagă din ochi cu Zéphyrine, așezată la capătul mesei. Și ce v-au spus ?

— Lucruri de neînțeles. Dar, dacă aceasta interesează pe doamna contesă văduvă, voi face tot posibilul să-mi amintesc.

— Ah, dragul meu copil, zise contesa, mă interesează atît de mult încît nu pot spune. Vă voi explica mai tîrziu. Începeți să ne povestiți...

— Să povestesc îmi va fi foarte greu. Se pot oare povesti visele ?

— Poate ! dacă sînteți ajutat să vă amintiți, zise cu sînge rece doamna d'Ionis, resemnată să flateze mania soacrei sale ; nu v-au povestit despre prosperitatea viitoare a acestei case ?

— Mi se pare că da, într-adevăr.

— Ah, vedeți, Zéphyrine, strigă contesa, voi care nu credeți în nimic ! Și pariez că au vorbit despre proces ! Spuneți, domnule, spuneți-ne totul !

O privire a doamnei d'Ionis mă avertiza să nu răspund. Am declarat că nu am auzit nimic despre proces în viscle mele. Contesa văduvă păru foarte contrariată, dar se liniști imediat, spunînd :

— Vine și asta ! Va veni !

Acest va veni mi se păru foarte lipsit de bunăvoință, deși fusese pronunțat cu optimism la adresa mea. Nu doream deloc să reîncep o asemenea noapte ; dar m-am resemnat cînd tînăra doamnă d'Ionis îmi zise în șoaptă, în timp ce contesa văduvă o certa pe Zéphyrine :

— Sînteți foarte amabil acceptînd fantezia zilei din casa noastră. Sper că nu veți avea, într-adevăr, la noi, decît vise bune, dar nu sînteți obligat să vedeți în toate nopțile pe aceste trei domnișoare.

E suficient să vorbiți astăzi fără a rîde bunei mele soacre. Aceasta îi face mare plăcere și nu compromite curajul dv. Toți prietenii noștri sînt hotărîți să le vadă pentru a fi lăsați în pace.

Am fost destul de compensat și electrizat de aerul de intimitate încrezătoare ce lua față de mine această încîntătoare femeie, găsindu-mi astfel veselia obișnuită și începui, de-a lungul întregii mese, să regăsesc amintirea lucrurilor minunate care îmi fuseseră relevate. Am promis mai ales viață lungă contesei văduve din partea celor trei doamne verzi.

— Și cu astmul meu, domnule ? zise ea, v-au spus că mă voi vindeca ?

— Nu chiar așa ; dar mi-au vorbit de viață lungă, soartă favorabilă și sănătate.

— Sigur ? Ei bine, într-adevăr, eu nu cer nimic mai mult bunului Dumnezeu. — Acum, fata mea, zise ea norei sale, povestește acestui tînăr și drăguț domn despre cauza viselor sale și spune-i povestea celor trei domnișoare d'Ionis.

Am făcut pe miratul. Doamna d'Ionis ceru permisiunea de a-mi încredința manuscrisul pe care îl redactase, spunea ea, numai pentru a nu mai povesti mereu aceleași lucruri.

Dejunul se termină. Contesa văduvă plecă să-și facă siesta.

— E prea cald pentru a merge în grădină la amiază, îmi zise doamna d'Ionis, și totuși nu vreau să vă fac să lucrați la acest blestemat proces sculîndu-vă de la masă. Dacă vreți să vizitați interiorul castelului, care este destul de interesant, vă voi servi drept ghid.

— Să accept propunerea mi se pare indiscret și aproape lipsit de bună creștere, totuși mor de această dorință.

— Ei bine, nu muriți și haideți, zise ea cu o veselie adorabilă. Dar adăugă imediat foarte natural :

— Vino cu noi, buna mea Zéphyrine, tu ne vei deschide ușile.

O oră mai devreme, adăugirea Zéphyrinei mi s-ar fi părut foarte agreabilă ; dar nu mă mai simțeam timid față de doamna d'Ionis și mărturisesc că acest al treilea dintre noi m-a contrariat. Nu aveam desigur nici o dorință obraznică, nici o idee impertinentă, dar mi se părea că aș fi discutat cu mai multă inteligență și plăcere în tête-à-tête. Prezența acestei luni pline îmi ștergea ideile și îmi oprea avîntul imaginației.

Și apoi Zéphyrine nu se gîndea decît la lucrul pe care aș fi vrut să-l uit eu.

— Vedeți bine, doamnă Caroline, zise ea doamnei d'Ionis traversînd galeria de la parter, nu este nimic în camera doamnelor verzi. Domnul Nivières a dormit acolo perfect !

— Ei, draga mea, nu mă îndoiesc, răspunse tînăra femeie. Domnul Nivières nu mi se pare nebun ! Asta nu mă împiedică să cred că abatele de Lamyre a văzut acolo ceva.

— Adevărat ? spusei puțin emoționat. Am avut onoarea să-l văd de cîteva ori pe domnul abate de Lamyre : îl cred la fel de puțin nebun ca și mine.

— Nu e nebun, domnule, reluă Zéphyrine, e un poznaș care povestește serios nebunii.

— Nu ! zise doamna d'Ionis cu hotărîre ; e un om de spirit cu multă imaginație. A început prin a rîde de noi povestindu-ne istorii cu stafii. Era ușor atunci, nu pentru buna noastră contesă văduvă, ci pentru noi, să vedem că glumește. Dar pesemne că nu trebuie să glumești prea mult cu anumite idei nebunești. E foarte sigur pentru mine că într-o noapte i-a fost frică, deoarece nimic nu

l-a mai putut hotărî de atunci să mai intre în această cameră. Dar să vorbim despre altceva, căci sînt sigură că d-l Nivières s-a săturat deja de povestea asta ; eu, mai mult decît el, și fiindcă i-ai arătat manuscrisul înainte, iată-mă ușurată de această ocupație.

— Ciudat, doamnă, reluă Zéphyrine rîzînd, s-ar spune că dv. însevă la rîndul dv. ați început să credeți ceva ! Nu mai sînt decît eu în casă care am rămas incredulă !

Am intrat în capelă și doamna d'Ionis îmi făcu repede istoricul. Era foarte instruită și deloc pedantă. Îmi arăta, explicîndu-mi, toate sălile importante, statuile, picturile, mobilele rare și prețioase pe care le conținea castelul. Punea în toate o grație incomparabilă și o bunăvoință deosebită. Mă îndrăgosteam, cum se zice, văzînd cu ochii, îndrăgostit în asemenea măsură încît eram gata să fiu gelos la ideea că ea era poate la fel de amabilă cu toată lumea cum era cu mine. Am sosit astfel într-o sală imensă și măreață, împărțită în două galerii printr-o elegantă rotondă. Numeau această sală biblioteca, deși numai o parte era consacrată cărților. Cealaltă jumătate era un fel de muzeu de tablouri și obiecte de artă. Rotonda conținea o fîntînă înconjurată de flori. Doamna d'Ionis mă făcu să remarc acest monument prețios, recent adus din grădină pentru a-l pune la adăpost și a-l feri de accidente - căderea unei ramuri grele atingîndu-l puțin într-o noapte cu furtună.

Era o stîncă de marmoră albă pe care se înlănțuiau monștri marini, iar deasupra lor, pe partea mai ridicată, era așezată cu grație o nereidă, pe care o priveai ca pe o capodoperă. Acest grup era

atribuit lui Jean Goujon, sau cel puțin unuia dintre elevii săi cei mai buni.

Nimfa, în loc de a fi goală, era cast îmbrăcată : împrejurare care te făcea să crezi că era portretul unei doamne pudice care nu a vrut să pozeze în simpla îmbrăcăminte a zeițelor, nici să permită ca artistul să interpreteze formele elegante pentru a le pune sub ochii unui public profan. Dar aceste falduri, din care erau degajate doar partea superioară a pieptului și brațele pînă la umăr, nu erau un obstacol în aprecierea ansamblului acestui tip straniu care caracterizează statuile Renașterii, aceste proporții lansate, această finețe în forță, în sfîrșit acest ceva mai frumos ca în natură, ce uimește mai întîi ca un vis și care puțin cîte puțin ia în stăpînire regiunea cea mai entuziastă a spiritului. Nu se știe dacă aceste frumuseți au fost concepute pentru simțuri, dar ele nu le tulbură. Ele par a ieși direct dintr-o Divinitate în plin Eden, sau pe un munte Ida, de unde nu au vrut să coboare pentru a se amesteca în realitățile noastre. Astfel e frumoasa Diana a lui Jean Goujon, grandioasă, aproape înfricoșătoare ca aspect, în ciuda rotunjimii liniilor sale, delicioasă și monumentală, frămîntată ca vigoarea fizică și totuși calmă ca puterea intelectuală.

Eu nu văzusem nimic, sau nu remarcasem nimic din statuile acestea pe care nu le apreciem niciodată destul și care așază Franța acestei epoci alături de Italia lui Michelangelo. Nu am înțeles dintr-o dată ceea ce vedeam ; nici nu eram dispus la aceasta, de altfel, prin comparația acestui tip surprinzător cu frumusețea rotunjoară și dulce a doamnei d'Ionis, un adevărat tip Ludovic XV, mereu surîzător și mai apropiat sentimentului vieții decît măreției gîndirii.

— E mai frumos decît realul, nu-i așa? îmi spuse ea făcîndu-mă să remarc brațele lungi și corpul de șarpe al nereidei.

— Nu găsesc, am răspuns privind cu o înflăcărare involuntară pe doamna d'Ionis.

Ea nu păru să observe.

— Să ne oprim aici, îmi zise. E foarte plăcut și răcoare. Dacă vreți, vom vorbi despre afaceri. Zéphyrine, draga mea — buna și draga mea, poți să ne lași.

Eram în sfîrșit singur cu ea! De două sau trei ori, frumoasa sa privire, în mod natural vie și atrăgătoare, îmi provocase amețeală și îmi închipui că m-aș fi aruncat la picioarele sale dacă Zéphyrine n-ar fi fost acolo. Dar de-abia plecă ea, că m-am simțit înlănțuit de respect și teamă și am început să vorbesc despre proces cu o luciditate disperată.

III

PROCESUL

— Astfel, îmi zise ea după ce mă ascultase cu atenție, nu este posibil de a-l pierde ?

— Părerea tatălui meu și a mea este că, pentru a-l pierde, trebuie să vrei aceasta.

— Dar bunul dv. tată a înțeles că eu voiam aceasta ?

— Nu, doamnă, am răspuns cu hotărîre. Era vorba de a-mi face datoria și intram în singurul rol convenabil ce aveam de jucat pe lîngă nobila femeie. Nu, tatăl meu nu a înțeles astfel. Conștiința îi interzice să trădeze interesele care i-au fost încredințate de domnul conte d'Ionis. El crede că veți conduce pe domnul d'Ionis spre o tranzacție și el o va face pe cît de acceptabilă posibil adversarilor pe care îi protejați ; dar el nu va voi niciodată să convingă pe domnul d'Ionis că este o cauză greșită în justiție.

— În justiție legală ! a replicat ea cu un surîs trist și blînd. Dar în justiția adevărată, morală și naturală, bunul dv. tată știe bine că dreptul nostru ne conduce la o crudă spoliere.

— Ceea ce tatăl meu gîndește în această privință, am răspuns eu puțin atins, nu privește decît conștiința sa. Cînd avocatul poate să apere o cauză în care cele două justiții despre care vorbiți sînt în favoarea sa, este foarte fericit, răsplătit

pentru cele în care le găseşte în opoziţie, dar nu trebuie niciodată să aprofundeze această dinstincţie cînd a acceptat de bună voie mandatul său şi ştiţi, doamnă, că tatăl meu a consimţit să urmărească pe domnul d'Aillane numai că dv. aţi vrut.

— Am vrut, da ! Am obţinut de la soţul meu ca această sarcină să nu fie încredinţată altcuiva : am sperat că tatăl dv., cel mai bun şi mai cinstit om pe care îl cunosc, ar reuşi să salveze această nefericită familie de urmărirea familiei mele. Un avocat poate să se arate reţinut şi generos, mai ales cînd ştie că el nu va fi dispreţuit de client. Şi eu sînt acest client, domnule ! Este vorba de averea mea şi nu de cea a domnului d'Ionis, pe care nu o ameninţă nimic.

— E adevărat, doamnă ; dar sînteţi în puterea soţului şi soţul, ca şef al comunităţii...

— Ah, ştiu şi restul ! El are asupra averii mele mai multe drepturi decît eu însămi şi uzează de ele în interesul meu, vreau să cred. Dar el uită, aici, dreptul conştiinţei mele ; şi pentru cine ? El are o avere personală imensă şi nu are copii ; am deci în faţa lui Dumnezeu dreptul să ofer o parte din opulenţa mea pentru a nu ruina nişte oameni cinstiţi, victime ale procedurii.

— Acest sentiment este demn de dv., doamnă, şi eu nu sînt aici pentru a contesta un atît de frumos drept, ci pentru a vă aminti datoria noastră şi a vă ruga să nu ne cereţi să o nesocotim. Vom avea toate menajamentele conciliabile cu cauza procesului nostru, chiar dacă aceasta ne-ar aduce reproşurile domnului d'Ionis şi ale mamei sale. Dar să dăm înapoi în faţa sarcinii acceptate, declarînd că succesul este îndoielnic şi că ar fi profitabilă o tranzacţie, studiul aprofundat al procesului ne interzice, sub acuzarea de minciună şi trădare.

— Ei bine, nu! vă înșelați! strigă doamna d'Ionis cu înflăcărare, vă asigur că vă înșelați! Acestea sînt subtilități de avocat care caracterizează pe un om îmbătrînit în practică, dar pe care un tînăr sensibil nu trebuie să le accepte ca pe o regulă absolută de conduită... Dacă tatăl dv. a acceptat procesul, și sînteți de acord că a făcut-o la cererea mea, este pentru că a presimțit intențiile mele. Dacă le-ar fi ignorat, m-aș mîhni și aș crede că familia dv. nu are pentru mine stima pe care aș dori să vă inspir. Acolo unde se simte că victoria ar fi oribilă, nu trebuie să te temi să propui pacea înainte de bătălie. A acționa astfel înseamnă să-ți faci o idee falsă despre datorie. Datoria nu este un consemn militar; este o credință și credința care ar propovădui răul nu ar mai fi credință. Tăceți! nu-mi mai vorbiți de mandatul dv.! Nu puneți ambiția domnului d'Ionis deasupra onoarei mele; nu faceți din această ambiție un lucru sfînt: e un lucru supărător și nimic mai mult. Uniți-vă cu mine pentru a salva niște nenorociți. Faceți astfel încît să văd în dv. un prieten după inima mea, mai curînd decît un legist infailibil și un avocat implacabil.

Și vorbindu-mi astfel, ea îmi întindea mîna și revărsa asupra mea focul entuziast al frumoșilor ei ochi albaștri. Mi-am pierdut capul și acoperind această mînă cu sărutări, m-am simțit învins. Eram dinainte, eram de părerea sa înainte de a o vedea.

Mă apăram totuși. Jurasem tatălui meu să nu-l fac să cedeze în fața considerațiilor de sentiment pe care le-a presimțit în scrisorile clientei sale. Doamna d'Ionis nu vru să audă nimic.

— Dv. vorbiți, îmi spuse ea, ca un fiu bun ce pledează cauza tatălui său; dar mi-ar fi plăcut să fi fost mai puțin bun avocat.

— Ah ! doamnă, am strigat eu sfîşiat, nu-mi spuneţi că eu pledez aici împotriva dv., căci m-aţi face să urăsc prea mult o profesie pentru care simt că nu am insensibilitatea care ar trebui.

Nu vă voi obosi cu fondul procesului intentat de familia d'Ionis familiei d'Aillane. Vă voi spune doar ceea ce e suficient pentru înţelegerea povestirii mele. Era vorba de un imobil de cinci sute de mii de franci, adică de aproape toată averea funciară a frumoasei noastre cliente. Domnul d'Ionis întrebuinţa foarte rău imensa bogăţie ce poseda. Era pierdut de dezmăţ şi medicii nu-i dădeau doi ani de trăit. Era foarte posibil ca el să lase văduvei sale mai multe datorii decît avere. Doamna d'Ionis, renunţînd la beneficiul procesului său, era deci ameninţată să cadă, din culmea opulenţei, într-o stare de mediocritate pentru care nu fusese crescută. Tatăl meu deplîngea familia d'Aillane, care merita cea mai înaltă stimă şi care se compunea dintr-un domn gentilom, soţia sa şi cei doi copii. Pierderea procesului i-ar arunca în mizerie ; dar tatăl meu prefera desigur să menajeze viitorul clientei sale şi să o ferească de un dezastru. Aici era pentru el adevăratul caz de conştiinţă ; dar el îmi recomandase să nu dau glas acestor consideraţii în faţa ei. „E un suflet romanesc şi sublim, mi-a spus el, şi cu cît i s-ar arăta mai mult interesul personal, cu atît s-ar exalta în bucuria sacrificiului propriu ; dar înflăcărarea va trece şi entuziasmul de asemenea odată cu anii. Atunci, să vezi regrete ! şi să vezi ce reproşuri ar fi în drept să ne facă pentru a nu o fi sfătuit bine !“

Tatăl meu nu mă ştia atît de entuziast cît eram de fapt. Reţinut de afaceri numeroase, îmi încredinţase grija de a calma elanul generos al acestei adorabile femei, adăpostindu-ne după nişte scrupu-

le care nu erau pentru el decît accesorii. Era un gînd foarte înțelept ; dar el nu prevăzuse — și nici eu însumi nu prevăzusem — că voi împărtăși atît de puternic ideile doamnei d'Ionis. Eram la vîrsta cînd bogăția materială nu are nici un preț : e vîrsta bogăției inimii.

Și apoi această femeie care făcea asupra mea efectul scînteii în praful de pușcă ; acest soț demn de a fi urît, absent, condamnat de medici ; starea mediocră cu care era amenințată și căreia îi întindea mîna rîzînd... ce știam eu !

Eram fiu unic, tatăl meu avea ceva avere, puteam să mai dobîndesc și eu. Nu eram decît un burghez înnobilat în trecut prin demnitatea de magistrat și, în prezent, prin considerația acordată talentului și cinstei ; dar eram în epoca filozofiei și fără a ajunge în ajunul unei revoluții radicale, se putea admite ideea unei femei nobile ruinate căsătorindu-se cu un reprezentant al stării a treia cu avere.

În sfîrșit, tînăra mea minte bătea cîmpii și tînăra mea inimă dorea instinctiv mîna doamnei d'Ionis. În timp ce ea îmi vorbea cu animație despre necazurile bogăției și de fericirea unei plăcute stări de mediocritate à la Jean-Jacques Rousseau, eu înaintam atît de departe în închipuirile mele, încît mi se părea că ea le ghicește și face aluzie la aceasta în fiecare din cuvintele ei înflăcărate și amețitoare.

Nu m-am predat totuși în mod deschis. Cuvîntul meu nu era liber : nu puteam decît să promit să încerc a-l îmbuna pe tatăl meu ; nu puteam să dau speranțe că voi reuși, nu speram nici eu ; cunoșteam tăria deciziilor sale. Soluționarea se apropia, eram la capătul unor amînări și proceduri evazive. Doamna d'Ionis propuse un mijloc, în ca-

zul în care aş ajunge la opiniile sale : ca tatăl meu să se prefacă bolnav în momentul pledoariei, şi cauza să-mi fie încredinţată mie... pentru a o pierde ! Mărturisesc că am fost înfricoşat de această ipoteză şi că am înţeles atunci scrupulele tatălui meu. Să ţii în mînă soarta unui client şi să sacrifici dreptul său unei chestiuni de sentiment este un rol frumos cînd poţi să-l îndeplineşti la cerere ; dar nu acesta era rolul ce mi se cerea. Trebuia, pentru domnul d'Ionis, să salvez aparenţele, să fac cu îndemînare pe nepriceputul, să întrebuinţez şiretenia pentru triumful virtuţii. M-a cuprins frica, am devenit palid, îmi venea să plîng, căci eram îndrăgostit şi refuzul îmi sfărîma inima.

— Să nu mai vorbim, îmi zise cu bunătate doamna d'Ionis, care păru să ghicească, dacă nu ghicise deja, pasiunea ce o stîrnea în mine. Iertaţi-mă pentru a vă fi pus conştiinţa la încercare grea. Nu, nu trebuie să o sacrificaţi şi va trebui să găsim un alt mijloc de salvare pentru aceşti bieţi adversari. Îl vom căuta împreună, căci sînteţi cu mine pentru ei, o văd şi o simt, fără voia dumneavoastră ! Trebuie să rămîneţi la noi cîteva zile. Scrieţi tatălui dv. că eu rezist şi că trebuie să combateţi. Vom avea aerul, şi pentru soacra mea, că studiem împreună şansele de cîştig. Ea este convinsă că eu m-am născut procuror şi cerul mi-e martor că înaintea acestei deplorabile afaceri nu mă pricepeam mai mult decît ea, ceea ce e puţin spus ! Hai, adăugă ea reluîndu-şi frumoasa şi plăcuta veselie, să nu ne mai frămîntăm şi să nu mai fim trişti ! Vom găsi noi pînă la urmă alte motive de întîrziere. Iată, este unul singular, absurd şi care ar fi totuşi atotputernic asupra spiritului bunei noastre contese văduve şi chiar al domnului d'Ionis. Nu-l ghiciţi ?

— Caut în zadar.

— Ei bine, ar fi posibilitatea să facem să vorbească doamnele verzi.

— De mirare ! chiar domnul d'Ionis să fie la fel de credul ca mama sa ?

— Domnul d'Ionis este foarte brav, a dovedit aceasta ; dar el crede în spirite și îi este îngrozitor de frică de ele. Dacă cele trei doamne ne vor interzice să grăbim procesul, acesta va dormi mult și bine.

— Astfel, dv. nu găsiți nimic mai bun, pentru a satisface nevoia pe care o simt de a vă asculta, decît să mă condamnați la impostură ? Ah. doamnă, ce bine cunoașteți deci arta de a face oamenii nefericiți !

— Cum ! aveți asemea scrupule ? Nu ați acceptat deja cu voie bună...

— O glumă fără consecințe, de acord ! Dar dacă e vorba și de domnul d'Ionis și dacă el mă someaza să declar pe cuvînt de onoare...

— Adevărat ! încă o idee care nu valorează nimic ! Să nu mai căutăm idei astăzi. Noaptea e un sfetnic bun ; mîine, poate vă voi propune ceva posibil. Ziua e pe sfîrșite și iată-l pe abatele de Lamyre care ne caută.

Abatele de Lamyre era un om mic, dar încîntător, încă proaspăt și frumușel, deși avea în jur de cincizeci de ani. Era bun, frivol, spirit cultivat, cu vorba frumoasă, fără griji, vesel și, în materie de opinii filozofice, de părerea celor cu care vorbea, căci interesul său nu era de a convinge, ci de a place. Îmi sări de gît și mă copleși cu elogii pe care le știam ieftine, știind că era foarte darnic cu toată lumea, dar pentru care îi eram acum recu-

noscător, din cauza plăcerii pe care doamna d'Ionis părea că are ascultîndu-l. El îmi lăuda marile mele talente de avocat și de poet ; mă forță să recit cîteva versuri care părură gustate mai mult decît meritau. Doamna d'Ionis, după ce mă complimentă, cu un aer emoționat și sincer, ne lăsă împreună pentru a merge la îndatoririle casei.

Abatele îmi vorbea despre o mie de lucruri care nu mă interesau. Aș fi vrut să fiu singur pentru a visa, pentru a-mi aminti fiecare cuvînt, fiecare gest al doamnei d'Ionis. Abatele veni după mine, mă urmă peste tot și îmi povesti o mie de istorioare nostime pe care eu le trimiteam la naiba. În sfîrșit, conversația începu să devină interesantă pentru mine cînd atinse terenul arzător al raporturilor mele cu doamna d'Ionis.

— Știu ce vă aduce aici, îmi spuse el. Ea mi-a vorbit înainte. Fără a ști ziua vizitei dv., vă aștepta. Tatăl dv. nu vrea să o lase să se ruineze și desigur are dreptate. Dar nu o va convinge și va trebui să vă certați sau să o lăsați să facă după capul ei. Dacă ar crede în doamnele verzi, ar fi foarte simplu, ați putea să le faceți să vorbească ; dar ea nu crede mai mult decît mine sau dv. !

—Doamna d'Ionis pretinde totuși că dv. credeți puțin, domnule abate !

— Eu ? V-a spus ea aceasta ? Da, da, știu că tratează pe micul ei prieten ca mare poltron ! Ei bine, cîntați în duo cu ea ; nu mi-e frică de doamnele verzi, nu cred în ele ; dar sînt sigur de un lucru care mă înfricoșează, acela de a le fi văzut.

— Cum împăcați atunci aceste lucruri contradictorii ?

— E simplu. Există stafii sau nu există. Eu le-am văzut, sînt constrîns să spun că le-am văzut.

Numai că eu nu le cred răufăcătoare, nu mi-e teamă că au să mă bată. Nu m-am născut poltron ; dar uneori îmi suspectez mintea, care e ca un copil zburdalnic. Știu că umbrele nu au putere asupra corpurilor, și nici corpurile nu au putere asupra umbrelor, pentru că eu am prins mineca uneia dintre aceste domnișoare, fără să găsesc nici urmă de braț. Din acel moment, pe care nu-l voi uita niciodată, și care a schimbat toate ideile mele asupra lucrurilor din lumea asta și din cealaltă, am jurat să nu mai bravez slăbiciunea umană. Nu-mi pasă că aș putea deveni nebun. Cu atît mai rău pentru mine dacă nu am forță morală de a contempla rece și filozofic ceea ce depășește înțelegerea mea ; și de ce m-aș supraestima ? Am început prin a rîde, am chemat și am provocat apariția rîzînd. Apariția s-a produs. Bună ziua ! îmi e de ajuns o dată, nu mai e necesar să repet.

Se înțelege că am fost puternic atins de ceea ce auzeam. Abatele avea o bună credință evidentă. Nu se credea urmărit de vreo manie. De la emoția pe care o simțise în camera doamnelor, el nu le mai visase niciodată, nu le revăzuse niciodată. Adăuga că era sigur că umbrele nu i-ar fi fost ostile sau nu i-ar fi făcut nici un rău, dacă ar fi avut curajul necesar să le examineze.

— Dar nu l-am avut, mai spuse, căci aproape îmi pierdusem cunoștința și, văzîndu-mă atît de prost, mi-am zis : „Să aprofundeze cine vrea misterul, eu nu mă ocup cu asta. Nu sînt eu omul unor asemenea minuni".

Am pus întrebări amănunțite abatelui. În afară de cîteva detalii, viziunea sa era asemănătoare cu a mea. Am făcut un mare efort pentru a nu-l lăsa să simtă asemănarea aventurilor noastre. Îl știam

prea vorbăreț pentru a-mi păstra secretul și îmi era o teamă grozavă de sarcasmele doamnei d'Ionis, mai ceva decît de toți demonii nopții, astfel încît am făcut față tuturor întrebărilor abatelui, asigurîndu-l că nimic nu tulburase somnul meu. Și cînd veni momentul de a mă retrage, la ora unsprezece seara, în fatala cameră, am promis foarte vesel contesei văduve să iau notă asupra tuturor viselor mele, despărțindu-mă de toți cu un aer viteaz și voios.

Nu prea eram nici viteaz, nici voios. Prezența abatelui, masa și petrecerea serii sub ochii contesei văduve o făcuseră pe doamna d'Ionis mai rezervată decît fusese dimineața. Ea părea a-mi spune în fiecare aluzie la cordiala noastră intimitate : „Știți cu ce preț v-am acordat-o !" Eram nemulțumit de mine : nu știusem să fiu nici supus, nici destul de revoltat. Mi se părea că trădasem misiunea pe care tatăl meu mi-o încredințase și aceasta fără profit pentru himerele mele de îndrăgostit.

Melancolia mea interioară acționa asupra impresiilor mele și frumosul apartament îmi apăru sumbru și lugubru. Nu știam ce să gîndesc despre judecata abatelui și a mea proprie. Dacă nu aș fi fost cuprins de rușine, aș fi cerut să fiu găzduit în altă parte și am fost invadat de o mînie veritabilă cînd am văzut pe Baptiste intrînd cu blestematul de platou, coșul, cele trei pîini și tot echipamentul ridicol din cealaltă seară.

— Ce este aceasta ? i-am spus prost dispus. Mi s-a făcut foame ? Oare nu cumva am venit de la masă ?

— Într-adevăr, domnule, zise el. Găsesc toate astea foarte caraghioase... Domnișoara Zéphyrine m-a însărcinat să vi-l aduc. În zadar i-am spus că vă petreceți noaptea dormind ca toată lumea, și

nu mîncînd, ea mi-a răspuns rîzînd : „Luați-le totuși, așa e obiceiul casei. Stăpînul dv. nu va fi deranjat de ele și veți vedea că nu va cere nimic mai mult decît să le lăsați în camera sa".

— Ei bine, dragul meu, fă-mi plăcerea de a le duce fără a spune nimic în oficiu. Am nevoie de masă ca să scriu.

Baptiste se supuse. M-am închis în cameră și m-am culcat după ce am scris tatălui meu. Trebuie să spun că am dormit de minune și nu am visat decît o singură doamnă, care era doamna d'Ionis.

A doua zi, întrebările contesei văduve începură imediat. Am avut o lipsă de politețe declarîndu-i că nu visasem nimic demn de luat în seamă. Buna doamnă rămase contrariată.

— Sînt sigură, îi zise ea Zéphyrinei, că nu ați pus supeul doamnelor în camera domnului Niviè-res.

— Iertați-mă, doamnă, răspunse Zéphyrine privindu-mă cu un aer de reproș.

Doamna d'Ionis părea a-mi spune, din ochi, că eram lipsit de delicatețe. Abatele strigă naiv :

— Ce singular ! asemenea lucruri mi se întîmplă numai mie ?

El plecă după dejun și doamna d'Ionis îmi dădu întîlnire, la ora unu, în bibliotecă. Am fost acolo la douăsprezece ; dar ea îmi trimise vorbă prin Zéphyrine că vizite neașteptate surveniseră și că mă ruga să mai aștept. Ceea ce era mai ușor de cerut decît de obținut. Așteptam : minutele mi se păreau secole. Mă întrebam cum putusem trăi pînă acum fără acest tête-à-tête pe care îl numeam deja cotidian, și cum aș mai trăi cînd nu ar trebui să aștept. Căutam mijloacele prin care lucrul ar fi devenit în continuare necesar și, hotărît să împiedic,

din toate puterile, soluționarea procesului, imaginam o mie de subterfugii lipsite de un simț normal.

Plimbîndu-mă agitat prin galerie, mă opream din cînd în cînd în fața fîntînii și mă așezam cîteodată pe marginile ei, înconjurate de flori minunate, artistic dispuse în crevasele stîncii brute pe care era ridicată sculptura de marmoră albă. Baza frustă dădea o mai puternică impresie de perfecțiune operei dălții și permitea apei din bazinul recipient să cadă în pînze strălucitoare în vasele inferioare, împodobite cu plante de apă.

Acest loc era minunat și reflexul vitraliului colorat dădea în scurte clipe tonuri vii și aparența vieții figurilor fantastice ale statuii.

Priveam nereida cu o mirare nouă, mirarea de a o găsi frumoasă și de a înțelege în sfîrșit sensul elevat al acestei misterioase frumuseți.

Nu mă mai gîndeam să o critic, față de frumusețea doamnei d'Ionis. Simțeam că orice comparație era puerilă, între lucruri și ființe care nu au nici un raport între ele. Această fiică a geniului lui Jean Goujon era frumoasă prin ea însăși. Fața era de o finețe sublimă. Ea părea să comunice gîndului un sentiment de liniște și de plenitudine a vieții analog senzației de prospețime dată de murmurul continuu al apelor limpezi.

În sfîrșit, doamna d'Ionis sosi.

— Ceva nou, îmi zise ea, așezîndu-se familiar lîngă mine. Iată ciudata scrisoare pe care am primit-o de la domnul d'Ionis.

Și ea mi-o arătă cu un abandon ce mă emoționă profund. Eram indignat împotriva acestui soț ale cărui scrisori către o asemenea femeie puteau fi arătate fără emoție primului venit.

Scrisoarea era rece, lungă și difuză, scrisul pițigăiat și întrerupt, ortografia foarte îndoielnică. Iată conținutul pe scurt :

„Nu trebuie să vă faceți scrupule de a duce lucrurile pînă la capăt. Eu nu am nici unul invocînd legalitatea rigidă. Refuz orice aranjament în afara celui propus familiei d'Aillane și vreau să văd terminîndu-se acest proces. Sînteți liberă, cînd va fi cîștigat, să le întindeți o mînă de ajutor. Nu mă voi opune generozității dv. ; dar nu vreau nici un compromis. Avocatul lor m-a ofensat în pledoaria lui în primă instanță și apelul lor este de o infatuare care nu are nume. Găsesc că domnul Nivières este foarte adormit și îi voi arăta nemulțumirea mea prin curierul de azi. Acționați și dv., stimulați zelul său, cu condiția să nu vină un ordin superior din partea ... Dv. știți ce vreau să spun și mă mir că nu-mi vorbiți de ceea ce a putut fi observat în camera... de la plecarea mea pînă acum. Nimeni nu are curajul să petreacă acolo o noapte și să scrie ce a auzit? Trebuie să ținem seama numai de spusele abatelui de Lamyre, care nu este un om serios ? Obțineți de la o persoană demnă de încredere să încerce această probă, dacă nu aveți curajul de a încerca dv. însevă, ceea ce nu m-ar surprinde".

Citind această ultimă frază, doamna d'Ionis izbucni într-un hohot de rîs.

— Domnul d'Ionis e admirabil ! spuse ea. Mă flatează pentru a accepta o încercare pe care el însuși n-a vrut să o accepte și se indignă de lașitatea celor cărora nu le-ar da pentru nimic în lume un exemplu.

— Ceea ce găsesc mai important aici, spun eu, este credința domnului d'Ionis în aceste apariții și

respectul său pentru sentințele pe care acestea ar fi capabile să le dea.

— Vedeți bine, reluă ea, că aici e singurul mijloc de a-i potoli înverșunarea împotriva bieților d'Aillane ! Vă spuneam eu, v-o spun și acum, și dv. nu vreți să mă ascultați, cînd ocazia e atît de minunată ! Nu s-ar merge, atît de mult crezîndu-se în doamnele verzi, pînă la a vă cere cuvîntul de onoare !

— Mi se pare, din contra, că ar trebui aici serios jucat rolul de impostor, deoarece domnul d'Ionis dorește mărturia unei persoane demne de încredere.

— Și apoi dv. vă temeți de ridicol, de blam, de glumele care nu ar întîrzia să apară în jurul dv. ! Dar aș putea să vă garantez asupra tăcerii domnului d'Ionis.

— Nu, doamnă, nu ! nu m-aș teme nici de ridicol, nici de blam, din moment ce ar fi vorba să mă supun dv. Dar m-ați disprețui dacă aș merita acest blam printr-un jurămînt fals. De ce nu, de altfel, să nu încercăm să aducem familia d'Aillane spre o tranzacție onorabilă pentru ei ?

— Știți că aceea propusă de domnul d'Ionis nu era astfel.

— Nu sperați să puteți modifica intențiile sale ?

Ea dădu din cap și tăcu. Îmi spunea astfel elocvent ce om fără inimă și fără principii era acest soț, indiferent la atîta farmec și dedat tuturor dezordinilor.

— Totuși, am reluat eu, el vă autorizează să fiți generoasă după victorie.

— Și cu cine crede el a avea de-a face ? strigă ea înroșindu-se de mînie. El uită că d'Aillanii sînt onoarea însăși și nu vor primi niciodată, ca pe o

pomană sau ca pe o binefacere, ceea ce dreptatea îi face să considere legitima proprietate a familiei lor.

Am fost frapat de energia pe care ea o punea în acest răspuns.

— Sînteți deci foarte legată cu familia d'Aillane ? am întrebat. Nu mă gîndeam la aceasta...

Ea se mai înroși puțin și răspunse negativ.

— Nu am avut niciodată mari relații cu ei, răspunse, dar sînt rudele mele destul de apropiate pentru ca onoarea lor și a mea să nu fie decît una. Am certitudinea că voința unchiului nostru era să le lase averea sa. Cu atît mai mult cu cît domnul d'Ionis, luîndu-mă în căsătorie pentru ceea ce numește „ochi frumoși", nu a fost prea mărinimos căutîndu-mi o moștenire și vrînd să desființeze acest testament ca defectuos în formă.

Apoi adăugă :

— Cunoașteți pe cineva din familia d'Aillane ?

— L-am văzut adesea pe tată, pe copii niciodată. Fiul este ofițer în nu știu ce garnizoană.

— La Tours, zise ea repede.

Apoi adăugă și mai repede :

— După cum cred, cel puțin ?

— Se zice că arată foarte bine.

— Se zice. Nu l-am văzut de cînd a ajuns matur.

Acest răspuns mă liniști. Îmi trecuse o clipă prin cap că motivul dezinteresului mărinimos al doamnei d'Ionis putea să-și aibă sursa sa profundă într-o pasiune pentru vărul său d'Aillane.

— Sora sa este încîntătoare ; nu ați văzut-o niciodată ?

— Niciodată. Nu e încă la mănăstire ?

— Da, la Angers. Se spune că e frumoasă ca un înger. Cum v-ați simți dv. cînd ați reuși să cu-

fundați în mizerie o fată de condiție bună, care putea avea dreptul la o căsătorie onorabilă și la o viață după rangul și educația sa ? Aceasta e marea disperare care îl așteaptă pe tatăl ei. Dar să vedem, spuneți-mi ce căi ați găsit : căci ați căutat și ați găsit ceva, nu-i așa ?

— Da ! am răspuns după ce am reflectat cum se poate reflecta în timpul unei febre, am găsit o soluție.

IV

NEMURITOAREA

Dînd această speranță de succes, m-am înfricoșat eu însumi. Dar nu mai era nici un mijloc de a da înapoi. Frumoasa mea clientă mă copleșea cu întrebări.

— Ei bine, doamnă, i-am spus eu, trebuie să găsim un mijloc de a face să vorbească oracolul, fără a juca rolul de impostori; dar trebuie să-mi dați detalii care îmi lipsesc asupra aparițiilor al căror teatru trebuie să fie castelul.

— Vreți să vedeți vechile hîrtii din care am scos extrasul meu? strigă ea cu bucurie. Le am aici.

Deschise o mobilă a cărei cheie o avea și îmi arătă o scriere destul de lungă, cu comentarii scrise la diverse epoci de diverși cronicari, atașați ai capelei castelului, sau ai unei mănăstiri vecine care fusese secularizată sub ultimul rege.

Cum nu eram grăbit să iau un angajament care ar fi scurtat timpul acordat misiunii mele, am amînat lectura acestui fantastic dosar pentru seara tîrziu și m-am lăsat în voia zînei mele. Mă gîndeam că ea arăta o delicată cochetărie, fie că ținea la ideile sale atît încît putea să se compromită puțin pentru a le face să triumfe, fie că rezistența mea excita legitimul său orgoliu de femeie irezistibilă, fie că — și eu m-am oprit cu deliciu la această

ultimă supoziție — simțea pentru mine un sentiment particular.

Fu nevoită să mă părăsească : alte vizite soseau. La cină erau musafiri ; mă prezentă nobililor săi vecini cu o distincție marcată și dovedi față de mine mai multă grijă decît aveam poate dreptul de a aștepta. Unii părură să o găsească prea multă pentru un mic slujitor al robei ca mine și încercară s-o arate. Ea dovedi că nu se teme de critică și arătă atîta vitejie în a mă susține, încît simțeam că devin nebun de fericire.

Atunci cînd rămaserăm singuri, doamna d'Ionis mă întrebă ce doream să fac cu manuscrisele privind aparițiile celor trei doamne verzi. Mintea mea se înfierbîntase, mi se părea că eram iubit și că nu trebuia să mă tem de zeflemisiri. I-am povestit deci cu ingenuitate viziunea pe care o avusesem și cea asemănătoare povestită de abatele Lamyre.

— Iată-mă deci forțat să cred, am adăugat, că există anumite situații în care, fără fervoare și fără șarlatanism și fără superstiție, anumite idei îmbracă imagini care ne înșeală simțurile și vreau să studiez acest fenomen, deja suferit de mine, în relatările înțelepte sau nebunești ale celor la care s-a produs. Nu vă ascund că, în mod contrar obiceiurilor mele, departe de a mă feri de farmecul iluziilor, voi face tot posibilul pentru a le abandona mintea și judecata. Și dacă, în această dispoziție de spirit în întregime poetică, voi reuși să văd și să aud cîteva fantome care să-mi hotărască să mă supun dv., nu voi da înapoi în fața jurămîntului ce ar putea să-mi ceară apoi domnul d'Ionis și mama sa. Nu voi forța să jur că eu cred în revelațiile spiritelor și în apariția morților, căci n-aș putea să fac aceasta ; dar, afirmînd că am auzit voci —

fiindcă azi chiar pot afirma că am văzut umbre — nu voi fi un mincinos ; și puțin mă interesează că aș trece drept lipsit de simț, dacă dv. îmi faceți onoarea de a nu împărtăși această opinie.

Doamna d'Ionis arătă o mare mirare față de ceea ce îi spuneam și îmi puse multe întrebări asupra viziunii mele în camera doamnelor verzi. Ea mă asculta fără a rîde și chiar ea însăși se mira de calmul cu care trecusem prin ciudata aventură.

— Văd, îmi zise ea, că sînteți un spirit foarte curajos. În ceea ce mă privește, în locul dv., mi-ar fi fost frică, mărturisesc. Înainte de a vă permite să reîncepeți această încercare, jurați-mi că nu veți fi nici mai înspăimîntat, nici mai afectat ca prima dată.

— Cred că pot să vă promit, i-am răspuns eu. Mă simt foarte calm și, chiar de-aș vedea un spectacol înspăimîntător, sper să rămîn destul de stăpîn pe mine însumi pentru a nu-l atribui decît propriei mele imaginații.

— Deci în noaptea aceasta vreți să faceți această evocație singulară ?

— Poate, dar vreau mai întîi să citesc totul. Aș vrea de asemenea să parcurg o lucrare privitoare la acest subiect, nu o operă de critică denigratoare, sînt deja bine educat pentru îndoială, ci unul din acele tratate, unde, printre multe copilării, se pot găsi idei ingenioase.

— Ei bine, aveți dreptate, spuse ea, dar nu știu ce lucrare să vă recomand : nu am cercetat deloc asemenea cărți vechi. Dacă vreți, mîine, căutați în bibliotecă.

— Dacă îmi permiteți, voi face acest lucru imediat. Nu este decît ora unsprezece, este momentul cînd toată casa devine calmă și tăcută. Voi veghea

în bibliotecă și, dacă voi reuși să mă exalt puțin, voi fi cu atît mai mult dispus să mă întorc în camera mea pentru a oferi celor trei doamne supeul comemorativ care are virtutea de a le atrage.

— Voi pune să se ducă deci faimosul platou, zise doamna d'Ionis surîzînd, și cred că trebuie să fac un efort pentru a nu mă simți emoționată...

— Oh ! doamnă, și dv. ?

— Ei, Dumnezeule, reluă ea, cine știe ? Noi rîdem de toate, astăzi ; sîntem pentru aceasta mai înțelepți ca odinioară ? Sîntem niște creaturi slabe care se cred puternice : cine știe dacă din această cauză nu am devenit mai materiali decît ar vrea spiritul, iar ceea ce luăm drept luciditate nu este decît o orbire ? Ca și mine, credeți în imortalitatea sufletelor. O separare absolută între ale noastre și cele ce sînt degajate de materie este un lucru atît de clar de conceput încît putem să-l dovedim ?

Ea îmi vorbea astfel de cîteva minute, cu mult spirit și imaginație ; apoi mă părăsi puțin tulburată, rugîndu-mă ca, în caz că mă simt tulburat eu însumi, sau dacă sînt asaltat de idei negre, să nu dau curs proiectului meu. Eram atît de fericit și atît de mișcat de solicitudinea sa, încît mi-am exprimat regretul de a nu avea mai multă frică de bravat pentru a arăta astfel zelul meu.

Mă urcai în camera mea, unde Zéphyrine deja așezase coșul ; Baptiste voia să-l ducă înapoi.

— Lasă-l, i-am spus, pentru că așa e obiceiul casei și du-te la culcare. Nu am nevoie de tine mai mult decît în celelalte seri.

— Dumnezeule, domnule, dacă-mi permiteți, aș petrece noaptea pe un fotoliu în camera dv.

— Și de ce asta, prietene ?

— Pentru că toți spun că revine. Da, da, domnule, am început să-i înțeleg pe servitori. Le este

foarte frică și eu care sînt un bătrîn soldat aș fi mulțumit să le dovedesc că nu sînt atît de prost ca ei.

Am refuzat și l-am lăsat să aranjeze cuvertura, în timp ce coboram în bibliotecă, după ce îi spusesem să nu mă aștepte.

Am parcurs această imensă sală înainte de a mă așeza la lucru și m-am încuiat cu grijă, de teama de a nu fi deranjat de vreun valet curios sau pus pe glume. Apoi am aprins un candelabru de argint cu mai multe brațe și am început să studiez fantasticul dosar al doamnelor verzi.

Aparițiile frecvente, observate și povestite cu detalii, ale celor trei doamne verzi, domnișoarele d'Ionis, coincideau cu totul cu ceea ce văzusem și cu ceea ce abatele îmi povestise. Dar nici el, nici eu nu avusesem încrederea sau curajul să punem întrebări fantomelor. Alții o făcuseră, spuneau cronicarii, și le fusese dat să vadă pe cele trei fecioare nu sub aparența de nori de abur verde, ci în toată strălucirea tinereții și frumuseții lor; nu toate odată, ci cîte una, în timp ce celelalte două stăteau departe. Atunci, defuncta frumusețe răspundea la toate întrebările serioase și decente ce i se adresau. Ea dădea sfaturi judicioase. Ea arăta comorile ascunse celor care erau capabili să le folosească. Ea indica ce nenorociri pot fi evitate, ce greșeli se pot repara, vorbind în numele cerului și al îngerilor; în sfîrșit, era o putere binefăcătoare pentru cei care o consultau cu intenții bune și pioase. Nu era rea și amenințătoare decît cu libertinii și necredincioșii. Manuscrisul spunea: „Unei intenții rele și batjocoritoare, răspundeau cu mari pedepse, și cei care le aveau din dorința de răutate și din vană curiozitate puteau să se aștepte la lucruri înfricoșătoare, că se vor căi amarnic de a le fi căutat".

Fără a explica aceste lucruri înfricoșătoare, manuscrisul dădea formula invocației și tot ritualul de urmat, cu o atît de mare seriozitate și cu o atît de naivă bună credință, încît mă lăsam purtat de el. Apariția lua în imaginația mea culori atît de minunate, care mă încîntau și mă făceau să doresc, nu să mă tem de a fi cîștigat și convins. Nu mă simțeam deloc întristat și înspăimîntat de ideea de a vedea mergînd și de a auzi vorbind morții. Din contra, mă exaltam în vise elyseene și vedeam o Beatrice răsărind în razele imperiului meu oniric.

— Și de ce n-aș avea acest vis, spunea vocea mea interioară, fiindcă am avut deja prologul viziunii ? Teroarea prostească m-a convins, devenind nedemn și incapabil de a fi inițiat și a înainta în revelațiile swedenborgiste, în care cred spirite excelente și de care nu am avut dreptate să-mi bat joc altădată. Mă voi întoarce în vechime cu plăcere, căci aceasta este mai agreabil și mai sănătos pentru sufletul unui poet decît înghețata negație a secolului nostru. Dacă voi trece drept nebun, sau voi deveni, ce importanță are ! voi trăi într-o sferă ideală și voi fi poate mai fericit decît toți înțelepții de pe pămînt.

Îmi vorbeam astfel mie însumi, cu capul în mîini. Era aproape ora două dimineața și cea mai profundă liniște domnea în castel și în împrejurimi, cînd o muzică suavă și încîntătoare, care părea că pornește din rotondă, mă smulse din visarea mea. Am ridicat capul și am dat mai în spate sfeșnicul plasat în fața mea, pentru a vedea de la cine, de unde venea această grațioasă muzică. Dar cele patru lumînări care luminau deplin masa mea de lucru nu erau suficiente pentru a mă face să disting profunzimea sălii, cu atît mai puțin rotonda ce se afla dincolo de ea.

M-am îndreptat imediat spre rotondă și nemaifiind stînjenit de o altă lumină, distingeam părțile superioare ale frumosului grup de la fîntînă, luminate din plin de lună printr-una dintre ferestrele bolții. Restul sălii circulare era în umbră. Pentru a mă asigura că sînt singur, am deschis oblonul ușii mari cu vitralii care dădeau spre parter și am văzut că, într-adevăr, nu era nimeni. Muzica păru să scadă și se pierdea pe măsură ce mă îndepărtam, aproape că nu o mai auzeam. Am trecut în cealaltă galerie, pustie de asemenea, dar unde sunetele care mă încîntaseră se făcură din nou auzite foarte distinct, ca și cum ar fi plecat, de astă dată, din spatele meu.

M-am oprit fără să mă întorc, pentru a le asculta. Erau suave și tînguitoare și nu formau nici o combinație melodică inteligibilă. Era mai curînd o suită de acorduri vagi, foarte misterioase, formate ca din hazard, la niște instrumente pe care îmi era imposibil să le numesc, căci timbrul lor nu semăna cu nimic din ceea ce îmi era cunoscut. Ansamblul lor era plăcut, deși foarte melancolic.

Am revenit, asigurîndu-mă că aceste voci, dacă puteam să le numesc astfel, plecau din scoica cu salamandre și sirene a fîntînii, creșteau sau scădeau în intensitate după cum apa, care devenise intermitentă, se aduna sau scădea în cupele rotunde ale fîntînii.

Nu am considerat nimic fantastic aici, deoarece auzisem vorbindu-se de aceste jerbe de apă italiene care produc, prin mijlocirea aerului comprimat de apă, orgi hidraulice mai mult sau mai puțin reușite. Acestea din jurul meu erau foarte blînde și armonioase, poate pentru că nu compuneau nici o melodie definită, suspinînd doar acorduri armonice, așa cum fac harpele eoliene.

Mi-am amintit că doamna d'Ionis îmi vorbise de această muzică, spunîndu-mi că adesea se pornea singură, timp de cîteva clipe doar.

Această explicație nu m-a împiedicat să urmez cursul reveriilor mele poetice. Eram recunoscător față de capricioasa fîntînă care voia să cînte numai pentru mine, într-o noapte atît de frumoasă și în mijlocul unei tăceri atît de profunde.

Văzută în clar de lună, era de un efect minunat. Părea că varsă, în trestiile proaspete de pe marginile sale, o ploaie de diamante verzi. Salamandrele, imobile în mișcările lor tumultoase, aveau ceva înfricoșător, și plînsetele lor ce mureau în zgomotul cascadelor le făceau să pară disperate de a-și simți sufletele violente înlănțuite în corpuri de marmoră. Ai fi zis că e o scenă din viața păgînă pietrificată prin gestul suveran al nereidei.

Mi-am adus aminte atunci de un fel de spaimă pe care această nimfă mi-o provocase în plină zi, prin calmul său superb în mijlocul acestor monștri dezlănțuiți.

Un suflet impasibil poate să exprime frumusețea adevărată? gîndeam eu; și dacă această creatură de marmoră ar fi însuflețită, pe cît este de magnifică, nu ar provoca frica, prin aerul de supremă indiferență care o face prea îndepărtată în superioritatea ei desăvîrșită de ființele din rasa noastră umană?

O priveam cu atenție în reflexele lunii care scălda umerii ei albi și contura capul delicat deasupra unui gît avîntat și puternic. Nu puteam să-i disting trăsăturile, căci era plasată la o anumită înălțime; dar atitudinea sa degajată se desena în linii strălucind de o grație incomparabilă.

— Iată ideea ce mi-aș putea face despre doamna în verde, căci desigur...

Brusc, am încetat să-mi continui raționamentele. Mi se păru că văd statuia mișcînd.

Am crezut că trecea un nor peste lună și producea această iluzie ; nu, nu era o iluzie. Dar nu statuia se mișca, ci o formă care se ridica în spatele ei, sau lîngă ea, și care îmi apărea foarte asemănătoare ca și cum un reflex al sufletului s-ar fi detașat din acest corp de marmoră și l-ar fi părăsit pentru a veni către mine.

M-am îndoit o clipă asupra mărturiei propriilor ochi ; dar totul deveni atît de distinct, atît de evident, încît am fost imediat convins că văd o ființă reală și că nu mai încercam nici un sentiment de frică, nici chiar de mare surpriză.

Imaginea vie a nereidei cobora pe planurile inegale ale monumentului. Mișcările sale aveau o ușurință și o grație ideale. Nu era mai înaltă decît o femeie reală, deși eleganța proporțiilor sale îi conserva acel secret al frumuseții excepționale care mă înspăimîntase la statuie ; dar nu simțeam nici urmă de spaimă și admirația mea se învecina cu extazul. Am întins brațele pentru a o prinde, căci mi se părea că va zbura drept spre mine, peste o pantă de cinci sau șase picioare * care ne separa încă.

Mă înșelam. Ea se așeză pe marginea pietrei și îmi făcu semn să mă îndepărtez.

M-am supus și am văzut-o așezîndu-se pe un delfin de marmoră, care începu să scoată sunete stridente. Imediat, toate aceste voci hidraulice crescură ca o furtună și formară un concert cu adevărat diabolic în jurul ei.

Începeam să-mi simt nervii întinși, cînd o lumină verzuie, care părea a fi un clar de lună mai

* picior, unitate de măsură veche (0,324 m)

strălucitor, țîșni de undeva, aratîndu-mi clar trăsăturile nereidei vii, atît de asemănătoare cu cele ale statuii, încît am avut nevoie să o privesc din nou pentru a mă asigura că ea nu părăsise soclul său de piatră.

Atunci, fără a încerca să-mi explic nimic, fără a dori să înțeleg, mă îmbătam, într-o admirație pierdută, cu frumusețea supranaturală a apariției. Efectul pe care ea îl produse asupra mea fu absolut, nu am avut nici un gînd să mă apropii pentru a mă asigura de imaterialitatea ei, cum făcusem atunci cînd se produsese în cameră. Dacă aș fi gîndit astfel fără să-mi dau seama, teama de a o face să dispară printr-o curiozitate îndrăzneață m-ar fi reținut în mod sigur.

Cum să nu fiu stăpînit de dorința de a-mi desfăta ochii ? Era nereida sublimă, dar cu ochii vii, cu ochi luminoși, de o gingășie fascinantă, și cu brațele goale, cu contururi ale pielii transparente, cu mișcări moi ca ale copiilor. Această fiică a eterului părea să aibă cinsprezece ani cel mult. Ea exprima puritatea adolescenței prin formele sale suave, în timp ce obrazul i se lumina cu seducțiile femeii ajunse la înflorirea sufletului.

Înfățișarea ei era stranie, ca a nereidei : o rochie sau tunică în valuri, făcută din nu știu ce țesătură minunată ai cărei plii păreau a fi plini de apă, o diademă cizelată cu o grijă delicată și valuri de perle ce alunecau după buclele unui păr splendid, cu acel amestec de lux singular și capriciu fericit care caracterizează gustul renașterii ; un contrast încîntător și bizar între veșmîntul foarte simplu, care își găsea bogăția numai în aranjamentul său aerian și lucrătura minuțioasă a bijuteriilor sau prețiozitățile drăgălașe din pieptănătură.

Aș fi privit-o, cred, toată viața fără a dori să-i vorbesc. Nu mi-am dat seama cînd a început liniștea care a succedat vacarmul fîntînii. Nu știu dacă o contemplam de o clipă sau de o oră. Mi se părea că o vedeam dintotdeauna și o cunoșteam dintotdeauna : poate trăiam un secol într-o clipă.

Ea îmi vorbi prima. Auzeam și nu înțelegeam, căci timbrul de argint al vocii sale era supranatural ca și frumusețea sa. O ascultam ca pe o muzică, fără a căuta un sens determinat în cuvintele sale.

În sfîrșit, am făcut un efort pentru a mă desprinde din această beție : am auzit că mă întreba dacă o văd. Nu știu ce am răspuns, căci adăugă :

— Sub ce aparență mă vezi ?

Abia atunci am remarcat că mă tutuia. Am înțeles să-i răspund la fel ; dacă mi-ar fi vorbit ca regină, eu i-aș fi vorbit ca unei Divinități.

— Te văd, i-am spus, ca pe o ființă de care nimic de pe pămînt nu se poate apropia.

Mi se păru că s-a înroșit ; căci ochii mi se obișnuiseră cu lumina verde ca marea în care apărea scăldată. O vedeam albă ca un crin, cu proaspetele culori ale tinereții pe obraji. Avu un surîs melancolic care o făcea și mai suavă.

— Ce vezi tu în mine extraordinar ? mi se adresă Ea.

— Frumusețea, am răspuns. Eram prea emoționat pentru a spune mai mult.

— Frumusețea mea, reluă Ea, în tine se produce, nu există prin ea însăși sub o formă pe care să o poți aprecia. Nu este aici decît gîndul meu. Vorbește-mi ca unui suflet și nu ca unei femei. Ce sfat voiai să-mi ceri ?

— Nu-mi amintesc.

— De unde această uitare ?

— Din prezența ta.

— Încearcă să-ți amintești.

— Nu, nu vreau.

— Atunci, adio !

— Nu ! nu ! am strigat apropiindu-mă ca pentru a o reține, dar oprindu-mă cu spaimă, căci lumina păli brusc și apariția părea că se șterge. În numele cerului, rămîi ! Sînt supus și nevinovat în dragostea mea.

— Care dragoste ? întrebă ea redevenind strălucitoare.

— Care dragoste ? Nu știu, nu mai știu ! Am vorbit de dragoste ? Da, îmi amintesc. Iubeam ieri o femeie, voiam să-i plac, să-i îndeplinesc voința cu riscul de a-mi trăda datoria. Dacă sînteți o esență pură, cum cred eu, știți toate acestea. Trebuie să vă mai explic ?

— Nu ; știu faptele care interesează posteritatea familiei al cărui nume l-am purtat. Dar eu nu sînt Divinitatea, eu nu citesc în suflete. Nu știam că iubești...

— Nu iubesc pe nimeni ! La această oră nu iubesc pe pămînt și vreau să mor dacă, într-o altă parte a lumii, aș putea să vă urmez !

— Vorbești în delir. Pentru a fi fericit în moarte, trebuie să fi fost pur în viață. Tu ai o datorie grea de îndeplinit și de aceea m-ai chemat. Îndeplinește-ți datoria sau nu mă vei mai revedea.

— Care este această datorie ? Vorbiți ; nu vreau decît să mă supun.

— Această datorie, răspunse nereida aplecîndu-se spre mine și vorbindu-mi atît de încet, încît cu greu îi distingeam vocea din murmurul fîntînii, este de a te supune tatălui tău. Apoi vei spune femeii generoase care vrea să se sacrifice că aceia pe care îi

plînge o vor binecuvînta mereu, dar că nu vor să accepte sacrificiul său. Cunosc gîndurile lor, deoarece m-au chemat și m-au consultat. Știu că luptă pentru onoarea lor, dar și că nu sînt înspăimîntați de ceea ce oamenii numesc sărăcie. Nu există sărăcie pentru sufletele mîndre. Spune deci celei ce mîine te va întreba toate acestea și nu ceda dragostei ce ți-o inspiră pînă la a-ți trăda familia.

— Mă voi supune, jur! Și, acum, spuneți-mi ceva despre secretul vieții eterne. Unde este sufletul? Ce facultăți noi capătă în aceste schimbări?

— Nu pot să-ți răspund decît atît... Moartea nu există: nimic nu moare. Dar lucrurile din altă viață sînt cu totul diferite de aceea ce se imaginează în lumea unde ești tu. Nu-ți voi spune mai mult, nu mă întreba.

— Spuneți-mi, cel puțin, dacă vă voi revedea în acea altă viață.

— Nu știu.

— Și în aceasta?

— Da, dacă meriți.

— Voi merita! Spuneți-mi încă... Fiindcă puteți conduce și sfătui pe cei ce trăiesc în lumea aceasta, nu puteți să-i plîngeți?

— Pot.

— Și să-i iubiți?

— Îi iubesc pe toți ca pe niște frați printre care am trăit.

— Iubiți-l pe unul mai mult decît pe ceilalți. Va înfăptui miracole de curaj și de virtute pentru a vă rechema.

— Să le înfăptuiască și mă va găsi în gîndurile sale. Adio!

— Așteptați, oh! Dumnezeule, așteptați! Se crede că dați, ca gaj al protecției voastre și ca mijloc de a vă evoca din nou, un inel magic celor care

nu v-au ofensat. Este adevărat? mi-l veți da?

— Numai spiritele grosolane pot crede în magie. Nu vei crede în magie, tu care vorbești de viața eternă și cauți adevărul. Prin ce mijloc un suflet, care comunică cu tine fără ajutorul realității, ar putea să-ți dea un obiect material și palpabil!

—Totuși, văd pe degetul dv. o podoabă strălucitoare.

— Nu pot să văd ceea ce văd ochii tăi. Ce crezi tu că vezi?

— Un inel cu smarald în formă de stea.

— E straniu că-l vezi, zise după un moment de liniște, operațiile involuntare ale gîndirii umane și conexiunile visurilor cu anumite fapte trecute închid mistere providențiale. Cunoașterea acestor lucruri inexplicabile nu aparțin decît celui care știe cauza tuturor lucrurilor și rațiunea lor. Mina pe care crezi că o vezi nu există decît în mintea ta, ce a rămas din mine în mormînt ți-ar produce oroare, dar poate mă vezi așa cum am fost pe pămînt. Spune-mi cum mă vezi tu.

Nu știu ce descriere entuziastă i-am făcut asupra ei înseși. Ea păru că ascultă cu atenție și îmi zise:

— Dacă semăn cu statuia de aici, nu trebuie să te miri, căci i-am servit drept model. Tu trezești în mine amintirea stearsă a ceea ce am fost și mi-amintesc a fi purtat și bijuteriile despre care îmi vorbești. Inelul, pe care crezi că-l vezi, l-am pierdut într-o cameră a castelului pe care l-am locuit de mult; a căzut între două pietre sub vatra căminului. Trebuia să pun să se ridice piatra a doua zi; dar, a doua zi, eram moartă. Poate îl vei regăsi dacă îl vei căuta. În acest caz, ți-l dăruiesc în amintirea mea și a jurămîntului ce ai făcut de a mi te supune. Iată ziua, adio!

Acest rămas bun îmi provocă o durere cum nu simțisem niciodată ; îmi pierdusem capul și eram gata să mă arunc spre a reține umbra fermecătoare, căci mă apropiasem puțin cîte puțin de ea, încît aș fi putut să prind marginea veșmîntului său, dacă aș fi încercat să o ating : dar nu îndrăzneam. Uitasem, e adevărat, amenințările din legendă împotriva celor care încearcau să comită această profanare ; eram reținut numai de un respect superstițios ; dar un strigăt de deznădejde îmi ieși din piept vibrînd pînă în scoicile marine ale salamandrelor.

Umbra se opri, cuprinsă parcă de milă.

— Ce mai dorești încă ? îmi zise. Iată ziua, nu pot să mai rămîn.

— De ce nu ? Dacă ai vrea !

— Nu trebuie să revăd soarele acestui pămînt. Locuiesc în lumina eternă a unei lumi sublime.

— Du-mă în această lume ! nu vreau să mai rămîn aici ; nu voi mai rămîne, jur, dacă trebuie să nu te mai revăd.

— Mă vei vedea, fii liniștit, spuse ea. Așteaptă clipa cînd o vei merita și, pînă atunci, nu mă evoca. Îți interzic. Voi veghea asupra ta ca o providență invizibilă, și în ziua cînd sufletul îți va fi la fel de pur ca o rază a dimineții, voi apare în întîmpinarea dorinței tale de taină. Supune-te !

— Supune-te ! repetă o voce gravă ce răsună la dreapta mea.

M-am întors și am văzut una din acele fantome din cameră, din timpul primei apariții.

— Supune-te ! repetă ca un ecou o voce asemănătoare, la stînga mea.

Și am văzut a doua fantomă.

N-am simțit nici o emoție, deși aceste două spectre aveau, în înălțimea taliei lor și în timbrul vocii profunde, ceva lugubru. Dar ce mă interesa pe mine dacă văd sau aud lucruri înfricoșătoare? Nimic nu putea să mă smulgă din reveria în care mă cufundasem. Nici nu m-am oprit cu privirea pe aceste umbre accesorii, căutam din ochi frumusețea mea cerească. Vai! ea dispăruse, nu mai vedeam decît imobila nereidă a fîntînii cu atitudinea ei impasibilă și cu tonurile reci ale marmorei în reflexele albăstrii ale dimineții. Nu știu ce au făcut surorile ei, nu le-am văzut plecînd. Mă învîrteam în jurul fîntînii ca un nebun. Credeam că am fost adormit și mă amețeam în vîrtejurile propriilor idei, în speranța de a nu mă trezi.

Dar îmi amintii de inelul promis; am urcat în camera mea unde l-am găsit pe Baptiste, care îmi vorbi, fără ca eu să înțeleg ce anume. Mi se păru tulburat, pesemne din cauza expresiei feței mele, dar nu l-am întrebat. Am căutat vatra și am remarcat repede două pietre dislocate. Am încercat să le ridic. Era imposibil fără unelte necesare.

Baptiste mă credea probabil nebun și, încercînd automat să mă ajute, întrebă:

— Domnul a pierdut oare ceva?

— Da, mi-a căzut, ieri, aici, un inel.

— Un inel?... Domnul nu poartă inel, nu l-am văzut...

— N-are importanță. Trebuie să-l găsim.

Baptiste luă un cuțit, lărgi crăpătura pietrei, îndepărtă cenușa și cimentul ce o umpleau și, lucrînd înainte pentru a mă satisface, mă întrebă cum era făcut acest inel, cu aerul cu care m-ar fi întrebat ce am visat.

— Era un inel de aur cu o stea din smarald masiv, am răspuns cu aplomb și certitudine.

El nu se îndoi și, detașînd o vergea din grătare, o îndoi ca la un croșet și scoase inelul, pe care mi-l prezentă surîzînd. Gîndea, desigur, fără a îndrăzni să spună, că era un dar de la doamna d'Ionis.

În ceea ce mă privește, abia l-am privit, atît de sigur eram că într-adevăr era inelul a cărui umbră o privisem. Mi l-am pus pe degetul mic, fără să mă îndoiesc că ar fi aparținut sărmanei domnișoare d'Ionis și că am văzut spectrul acestei minunate frumuseți.

Baptiste se purtă cu multă discreție. Convins că avusesem o foarte frumoasă aventură, căci mă așteptase în zadar toată noaptea, mă părăsi după ce i-am promis că mă voi culca.

Sigur că nu mă gîndeam la așa ceva. M-am așezat la masă, de pe care Baptiste luase faimosul supeu cu trei pîini și, dorind să mă cufund din nou în beția viziunii mele, temîndu-mă să nu uit ceva, am început să scriu o relatare fidelă. Am rămas în această agitație amestecată cu extazul pînă după răsăritul soarelui. Am ațipit un moment, cu coatele pe masă, și am crezut că refac visul : dar acesta fugi repede și Baptiste veni să mă smulgă solitudinii în care aș fi vrut să-mi sfîrșesc viața de acum înainte.

Nu am coborît decît în momentul în care trebuia să se așeze toată lumea la masă. Nu m-am întrebat cum voi povesti despre viziunea nopții ; mă gîndeam acum, făcînd pe comeseanul, deși nu mîncam, căci, nesimțindu-mă obosit sau bolnav, simțeam un dezgust de neînvins pentru funcțiile vieții animale.

Contesa văduvă, care nu vedea prea bine, nu observă tulburarea mea. Am răspuns la întrebările ei obișnuite cu nepăsarea din zilele precedente, dar, de

data aceasta, fără să joc nici o comedie și cu preocuparea unui poet care e întrebat fără rost asupra subiectului poemului său și care răspunde cu ironie lucruri evazive pentru a scăpa de investigațiile brutale. Nu știu dacă doamna d'Ionis o fost neliniștită sau mirată de a mă vedea astfel. Nu o priveam, nu o vedeam. Înțelegeam cu greu ce-mi spunea, în tot timpul cît dură această constrîngere chinuitoare a dejunului.

În sfîrșit, m-am regăsit singur în bibliotecă, așteptînd-o ca în zilele celelalte, dar fără nici o nerăbdare. Departe de aceasta, simțeam o vie satisfacție de a mă cufunda în visurile mele. Era un timp admirabil : soarele îmbrățișa arborii și terenurile în floare, dincolo de masele mari de umbre transparente pe care le proiecta arhitectura castelului pe primele planuri ale grădinii. Mergeam de la un capăt la altul al acestei vaste săli, oprindu-mă de fiecare dată în fața fîntînii. Ferestrele și perdelele erau închise din cauza căldurii. Aceste perdele erau de un albastru plăcut pe care eu îl vedeam verzui și, în crepusculul artificial în care regăseam ceva din viziunea nopții, mă simțeam incredibil de bine și de o veselie delirantă.

Vorbeam tare și rîdeam fără să știu de ce, cînd am simțit că brațul îmi era strîns destul de brusc. M-am întors și am văzut pe doamna d'Ionis, care intrase fără să știu.

— Ei ! răspunde-mi ! privește-mă, cel puțin ! îmi spunea ea cu oarecare neliniște. Știi că mă faci să-mi fie frică și că nu știu ce să mai gîndesc despre toate acestea ?

— Dv. ați vrut-o, i-am răspuns, m-am jucat cu rațiunea mea : sînt nebun acum. Dar nu vă faceți nici un reproș, sînt mult mai fericit așa și nu vreau deloc să mă vindec.

— Deci, reluă ea examinîndu-mă cu neliniște, această apariție nu este o poveste ridicolă : cel puțin credeți... ați văzut-o producîndu-se ?

— Mai bine decît vă văd în acest moment !

— Nu luați acest ton de orgoliu : eu nu mă îndoiesc de adevărul cuvintetlor dv. Povestiți-mi acum liniștit...

— Nu ! Nimic ! Niciodată ! vă rog să nu mă întrebați. Nu pot, nu vreau să răspund.

— Într-adevăr, societatea spectrelor nu vă stimulează, dragă domnule, și mă faceți să cred că vi s-au spus lucruri foarte flatante, căci iată-vă mîndru și discret ca un iubit fericit !

— Ah ! ce spuneți, doamnă ! am strigat. Nu este posibilă o iubire între două ființe aparținînd unor lumi diferite, separate de abisul morții... Dar dv. nu știți despre ce vorbiți, dv. nu credeți în nimic, vă bateți joc de toate acestea !

Eram atît de aspru, încît doamna d'Ionis se simți jignită.

— Există un lucru de care nu-mi bat joc, zise ea repede, este procesul meu și fiindcă mi-ați promis, cu onoarea, să consultați un oracol misterios și să vă conformați ordinelor sale...

— Da, i-am răspuns luîndu-i mîna cu o familiaritate foarte deplasată, dar foarte calmă, de care ea nu se ofensă, într-atît înțelegea starea mea sufletească. Da, doamnă, iertați-mi tulburarea și uitarea. Din devotament pentru dv., am jucat un joc periculos și vă datorez, cel puțin, un rezultat și un răspuns. Mi-a fost indicat să mă supun intențiilor tatălui meu și să vă las să cîștigați procesul.

Fie că se aștepta la acest răspuns, fie că se îndoia de luciditatea mea, doamna d'Ionis nu arătă nici surpriză, nici o atitudine contrară. Ea se mulțumi

să ridice din umeri și scuturîndu-mi brațul ca pentru a mă trezi :

— Bietul meu copil, îmi spuse, ați visat și nimic mai mult. Am împărtășit o clipă exaltarea, am sperat cel puțin că ea vă va conduce spre delicatețea și echitatea care vă caracterizează spiritul. Dar nu știu ce scrupule exagerate, sau ce obiceiuri de supunere pasivă față de tatăl dv., v-au făcut să auziți cuvintele himerice. Lăsați aceste iluzii. Nu a fost nici un spectru și nici voci misterioase ; v-ați aprins mintea cu lectura vechiului manuscris și cu poveștile abatelui Lamyre. Vă voi explica ce s-a întîmplat.

Ea îmi vorbi mult timp ; dar făceam eforturi zadarnice de a o asculta și de a înțelege. Mi se părea că vorbește o limbă necunoscută. Cînd văzu că nimic nu ajungea din urechile mele la mintea mea, ea se neliniști serios, îmi luă încheietura pentru a vedea dacă am febră, mă întrebă dacă mă durea capul, mă rugă să mă duc să mă odihnesc. Am înțeles că îmi permitea să fiu singur și am alergat cu bucurie să mă arunc pe pat, nu pentru că aș fi resimțit cea mai mică oboseală, dar pentru că îmi imaginam din nou să revăd celesta frumusețe a nemuritoarei mele.

Nu știu cum s-a petrecut restul zilei. A doua zi dimineață, văd pe Baptiste mergînd în cameră pe vîrful picioarelor...

— Ce faci acolo, prietene ? îl întreb.

— Vă veghez, dragul meu domn, răspunse el. În sfîrșit, ați dormit două ore. Vă simțiți mai bine, nu-i așa ?

— Mă simt foarte bine. Am fost deci bolnav !

— Ați avut un acces de febră ieri seară, care a durat o parte a nopții. Este desigur efectul căldurii, dacă nu vă gîndiți niciodată să vă puneți pălăria cînd mergeți în grădină ! Deși doamna, mama dv., așa v-a recomandat mereu !

Zéphyrine intră, se informă despre mine cu mult interes, rugîndu-mă să iau „încă“ o lingură din siropul calmant.

— Fie, am spus, deşi nu am nici o idee asupra acestui medicament : un oaspete bolnav este incomod şi nu vreau decît să mă vindec cît mai repede.

Medicamentul îmi făcu în mod sigur foarte bine, căci am adormit din nou şi am visat nemuritoarea apariţie. Cînd am deschis ochii, am văzut lîngă patul meu o apariţie care m-ar fi fermecat cu o zi în urmă, dar care m-a contrariat ca un reproş inoportun. Era doamna d'Ionis, care venea ea însăşi să se informeze asupra mea şi să supravegheze îngrijirile ce mi se dădeau. Ea îmi vorbi cu prietenie şi îmi arătă un interes deosebit. I-am mulţumit cît am ştiut mai bine şi am asigurat-o că mă simţeam foarte bine.

Atunci apăru figura gravă a unui medic, care îmi examină pulsul şi limba, îmi prescrise odihnă şi zise doamnei d'Ionis :

—Nu-i nimic. Nu-l lăsaţi să citească, să scrie şi să vorbească pînă mîine şi va putea să plece acasă poimîine.

Rămas singur cu Baptiste, încep să-l descos.

— Dumnezeule, domnule, îmi zise el, mi-e foarte greu să vă răspund. Se pare că apartamentul unde aţi fost găzduit e bîntuit de stafii...

— Camera unde eram ? Unde sînt acum ?

Privii în jurul meu şi, ieşind din starea de toropeală, am recunoscut în sfîrşit că nu mai eram în camera doamnelor verzi, ci în alt apartament din castel.

— Pentru mine, domnule, reluă Baptiste, care era un spirit foarte pozitiv, n-a fost nimic, am dormit în acea cameră şi n-am văzut nimic. Nu cred în aceste istorii. Dar, cînd v-am auzit cum vă frămîntaţi în timpul febrei, vorbind de o frumoasă doamnă care există şi nu există, care a murit şi e vie... ce

știu eu ce ați mai spus ! era atît de frumos uneori, că aș fi vrut să reţin sau să știu să scriu pentru a însemna totul, dar vă făcea atît de rău, încît am luat hotărîrea să vă aduc aici, unde vă simţiţi mai bine. Vedeţi dv., domnule, toate acestea pornesc din faptul că faceţi prea multe versuri. Domnul, tatăl dv., bine spunea că asta deranjează ideile ! Aţi face mai bine dacă v-aţi gîndi numai la dosarele dv.

— Ai dreptate întru totul, dragul meu Baptiste, am răspuns, voi încerca să urmez sfatul tău. Mi se pare, într-adevăr, că am avut un acces de nebunie.

— De nebunie ! O, nu, domnule, nu ! Aţi delirat în timpul febrei, asta poate să i se întîmple oricui : dar bine că s-a terminat şi dacă vreţi să luaţi puţină supă de pui, vă veţi simţi la fel de bine ca înainte.

M-am resemnat la supa de pui, deşi aş fi dorit ceva mai hrănitor pentru a mă pune repede pe picioare. Mă simţeam copleşit de oboseală. Puţin cîte puţin, forţele îmi reveniră şi mi s-a permis să iau o masă de seară uşoară. A doua zi, doamna d'Ionis reveni să mă vadă. Mă sculasem şi mă simţeam foarte bine. I-am vorbit cu bun simţ despre ceea ce mi se întîmplase, fără totuşi să-i dau vreun detaliu. O luasem razna, fusesem nebun ; îmi era ruşine şi o rugam să păstreze secretul ; eram pierdut ca avocat dacă mi se făcea în ţinut o reputaţie de vizionar ; tatăl meu ar fi foarte afectat.

— Nu vă temeţi, îmi răspunse ea. Răspund de discreţia oamenilor mei ; asiguraţi-vă de tăcerea valetului dv. şi această aventură nu va ieşi de aici. De altfel, chiar dacă s-ar povesti cîte ceva, noi ştim cu toţii că aţi avut un acces de febră şi că spiritele superstiţioase l-au interpretat după credulitatea lor. În fond, ar fi adevărul. V-aţi insolat puţin venind aici călare într-o zi prea însorită. Aţi fost puţin bolnav

apoi noaptea. Iar în zilele următoare, v-am turmentat noi cu acest nenorocit de proces, și, pentru a vă aduce la părerea mea, nu am dat înapoi de la nimic !

Ea se opri și spuse, schimbînd tonul :

— Vă amintiți ce v-am spus alaltăieri, în bibliotecă ?

— Mărturisesc că nu am înțeles, eram în timpul...

— Febrei ? Desigur, îmi dau seama !

— Ați putea să-mi repetați, acum, cînd mintea mi-e întreagă ceea ce mi-ați povestit în legătură cu apariția ?

— Oare memoria dv. a păstrat amintirea acestei apariții ? îmi răspunse ea cu un ton de conversație, dar examinîndu-mă cu un fel de neliniște.

— Nu, am răspuns, ceva foarte confuz ; ca un vis de care ai în sfîrșit conștiință și pe care nu te gîndești să-l reîntîlnești.

Minteam cu aplomb ; doamna d'Ionis fu înșelată și am văzut că mintea la rîndul ei, pretinzînd a nu-mi fi vorbit în bibliotecă decît de efectul manuscrisului, pentru a se acuza de a mi-l fi dat într-un moment în care eram deja agitat. Era evident pentru mine că ea îmi spusese, înspăimîntată de starea mea mintală, lucruri pe care acum îi părea bine că nu le auzisem ; dar nu știam ce putea fi. Ea mă vedea liniștit, mă credea vindecat. Vorbeam cu siguranță despre viziunea mea, ca despre un acces de febră puternică. Mă rugă să nu mă mai gîndesc deloc, să nu mă mai frămînt din această cauză.

— Să nu vă credeți mai slab decît alții, adăugă. Nu poate fi cineva care să nu fi delirat niciodată în viață. Mai rămîneți două sau trei zile cu noi ; orice ar spune medicul, nu vreau să vă trimit, slab și palid, la părinți. Să nu mai vorbim de proces, e inu-

til : voi merge să vorbesc cu tatăl dv., fără a vă obosi mai mult.

Seara, eram cu adevărat vindecat. Am încercat să pătrund în camera mea, dar era încuiată. M-am hazardat să cer cheia de la Zéphyrine, care răspunse că a dat-o doamnei d'Ionis. Nu doreau să mai găzduiască pe nimeni acolo pînă cînd legenda, recent dezgropată, nu va fi din nou uitată.

Am pretins că am lăsat ceva în cameră. Trebuiră să cedeze : Zéphyrine se duse după cheie și merse cu mine. Căutam peste tot, fără a vrea să spun ce anume. Am privit în cămin și am văzut, pe pietrele desfăcute, zgîrieturile proaspete pe care le făcuse Baptiste cu cuțitul. Dar ce dovedea aceasta, dacă nu că, în nebunia mea, pusesem să caute un obiect care nu exista decît în amintirea unui vis ? Crezusem că am găsit un inel și l-am pus pe deget. Nu mai era, nu fusese fără îndoială niciodată acolo !

Nu îndrăzneam să-l întreb pe Baptiste ceva asupra acestui fapt. Nu am fost lăsat singur nici o clipă în camera aparițiilor care fu încuiată imediat ce am ieșit de acolo. Am simțit că nimic nu mă mai reținea la castelul d'Ionis, deci am plecat a doua zi dimineața, fără să anunț, spre a scăpa de a fi condus cu trăsura, cum mă amenințaseră.

Calul și aerul proaspăt mă făcură să-mi revin cu totul. Am traversat repede pădurea care înconjura castelul, de teama solicitudinii frumoasei mele gazde. Apoi am încetinit, la două leghe distanță, și am ajuns liniștit la Angers după-amiază.

Figura mea era puțin schimbată. Tatăl meu nu prea și-a dat seama ; dar nimic nu scapă ochiului unei mame și a mea se neliniști. Am reușit să o liniștesc, mîncînd cu poftă. L-am făcut pe Baptiste să jure că nu va spune nimic : el pusese o condiție,

anume că nu va ține jurămîntul dacă iar mă îmbolnăvesc.

De aceea mă păzeam foarte bine ! mă îngrijeam moral și fizic ca un băiat foarte îndrăgostit de conservarea ființei sale. Munceam fără excese, mă plimbam, îndepărtam orice idee lugubră, mă abțineam de la orice lectură excitantă. Rațiunea acestei comportări raționale își avea sursa într-o nebunie încăpățînată, dar liniștită și pentru a spune așa stăpînă pe ea însăși. Voiam să constat în fața propriei mele judecăți că nu fusesem nebun, că nu eram și că nu era nimic mai dovedit în fața ochilor mei decît existența doamnelor verzi. Voiam de asemenea să-mi reașez spiritul în starea de luciditate necesară pentru a păstra secretul și a-l întreține în interiorul meu, ca sursă a vieții mele intelectuale și criteriu al vieții mele morale.

Orice urmă de criză se șterse repede și, văzîndu-mă studios, rezonabil și moderat în orice, ar fi fost imposibil să ghicești că eram sub imperiul unei idei fixe, a unei monomanii bine condiționate.

Trei zile după întoarcerea mea la Angers, tatăl meu mă trimise la Tours pentru altă afacere. Am stat acolo douăzeci și patru de ore și, întorcîndu-mă la noi, am aflat că doamna d'Ionis venise să se înțeleagă cu tatăl meu asupra urmării procesului. Ea părea să cedeze rațiunii pozitive : consimțea să cîștige.

Am fost mulțumit de a nu o fi întîlnit. Era imposibil să spui că asemenea încîntătoare femeie mi-ar fi putut deveni antipatică, dar era sigur că mă temeam mai mult decît doream să mă întîlnesc cu ea. Scepticismul său, de care păruse că se îndepărtează într-o zi pentru a mă copleși cu el a doua zi, făcea asupra mea efectul unei injurii și îmi cauza o suferință inexprimabilă.

După două luni, orice efort aș fi făcut pentru a părea fericit, mama mea își dădu seama de înspăimîntătoarea tristețe ce stăpînea adîncul ființei mele. Toată lumea remarca în mine o mare schimbare în avantajul meu și ea s-a bucurat mai întîi. Conduita mea era de o austeritate completă, conversația mea, gravă și înțeleaptă ca a unui bătrîn magistrat. Fără a fi devot, mă arătam religios. Nu scandalizam prin voltairianism. Judecam cu imparțialitate orice lucru și criticam fără răutate ceea ce nu admiteam. Toate acestea erau evidente și excelente ; dar nu mai aveam gustul vieții și o duceam ca greutate. Nu mai eram tînăr, nu mai cunoșteam nici beția entuziasmului, nici avîntul bucuriei.

Am avut deci timpul, în pofida ocupațiilor multiple, să fac versuri și aș fi avut încă timp în plus, căci nu mai dormeam aproape deloc și nu căutam nici o distracție din acelea care absorb trei sferturi din viața unui tînăr. Nu mă mai gîndeam la dragoste, fugeam de anturaj, nu mai defilam cu tinerii de vîrsta mea sub ochii frumoaselor din ținut. Eram retras, meditativ, auster, foarte blînd cu familia, foarte modest cu toată lumea, puternic în luptele din barou. Treceam drept un băiat desăvîrșit, dar eram profund nefericit.

Nutream, cu un straniu stoicism, o pasiune în afara bunului simț, fără legătură cu viața. Iubeam o umbră ; nu puteam să spun nici măcar : o moartă. Toate cercetările mele nu au avut drept rezultat decît să dovedesc aceasta : domnișoarele d'Ionis nu existaseră niciodată decît în legendă. Povestea lor, plasată de ultimii cronicari în epoca lui Henric al II-lea, era deja o veche cronică nesigură chiar în acea epocă. Nu rămăsese de la ele nici un titlu, nici un nume, nici un ecuson în hîrtiile familiei d'Ionis, hîrtii pe care tatăl meu, în virtutea procesului, le avea toate

în mînă ; nici o piatră tumulară în nici un loc din ținut.

Adoram deci o ficțiune pură, existentă, după toate aparențele, în emanațiile creierului meu. Dar iată unde era imposibil să fiu convins : văzusem și auzisem această minune de frumusețe. Ea exista într-o regiune unde îmi era imposibil să ajung, dar de unde putea să coboare spre mine. Să aprofundez problema acestei existențe indefinite și misterul legăturii care se formase între noi m-ar fi condus la delir. Simțeam, nu voiam să explic nimic, să aprofundez nimic ; trăiam prin credință, care este argumentul lucrurilor care nu apar, o nebunie sublimă, dacă rațiunea nu este decît argumentul a ceea ce apare ca sigur simțurilor noastre.

Nebunia mea nu era atît de puerilă pe cît s-ar putea crede. O cultivam ca pe o facultate superioară și nu-i permiteam să coboare din regiunile unde o plasasem. Nu am încercat nici o nouă invocație, de teamă să nu mă rătăcesc în urmărirea cabalistică a unei himere. Nemuritoarea îmi spusese să devin demn ca ea să rămînă vie în gîndul meu. Nu mi-a promis că va reveni sub forma în care o văzusem. Afirmase că această formă nu există, nu era decît creația sentimentului pentru ea ce se înălța în propriul meu interior. Nu trebuia deci să-mi chinui mintea încercînd să o reproduc, căci creierul meu putea să denatureze și să producă o imagine inferioară. Doream să-mi purific viața și să cultiv în mine comoara conștiinței, în speranța că, la un moment dat, această cerească figură va veni ea însăși în fața mea și îmi va vorbi cu vocea pe care nu am meritat să o aud mult timp.

Sub dominația acestei manii eram pe cale de a deveni un om perfect și este foarte straniu de a fi condus spre înțelepciune de nebunie. Dar era ceva

prea subtil și prea tensionat pentru o natură umană. Această ruptură a sufletului meu de restul ființei și a vieții mele de toate preocupările tinereții mă conducea puțin cîte puțin la desperare, poate la nebunie totală.

Nu ajunsesem încă decît la melancolie și, deși foarte palid și foarte slab, nu eram nici bolnav, nici lipsit de judecată, cînd cauza familiei d'Ionis împotriva familiei d'Aillane intră pe rol. Tatăl meu mă avertiză să-mi pregătească pledoaria, pentru săptămîna următoare. Erau trei luni de cînd părăsisem într-o dimineață de iunie funestul castel d'Ionis.

V

DUELUL

Pe măsură ce studiam această tristă afacere, eu și tatăl meu ne convingeam că era o cauză imposibil de pierdut. Două testamente erau față în față ; unul care, de cinci ani, intrase în deplină executare, era în favoarea domnului d'Aillane. Neputîndu-se ocupa în acel timp de moștenire, el vînduse imobilul pe care-l socotea al său. Celălalt testament, descoperit trei ani după aceea, printr-una din acele întîmplări care fac adesea ca viața să se asemene unui roman, deposeda dintr-o dată pe d'Aillani pentru a îmbogăți pe doamna d'Ionis. Validitatea acestui ultim act era incontestabilă, data, posterioară primei, era clară și precisă. Domnul d'Aillane susținea starea de infantilism a testatorului și presiunea pe care domnul d'Ionis o exercitase asupra lui în ultimele sale zile. Acest ultim argument era destul de real ; dar starea de infantilism nu putea fi constatată în nici un mod acum.

În plus, domnul d'Ionis pretindea, pe drept, că, sub presiunea creditorilor săi, domnul d'Aillane le cedase imobilul sub valoarea lui și reclama o sumă destul de importantă, aceasta fiind ultima rămășiță a averii adversarului său.

Domnul d'Aillane nu spera deloc în succes. Era conștient de fragilitatea cauzei sale, dar ținea să îndepărteze acuzația îndreptată împotriva lui, de a fi cunoscut sau măcar bănuit existența celui de-al doi-

lea testament, de a fi constrîns persoana depozitară a-l ține ascuns timp de trei ani și de a se fi grăbit să vîndă moștenirea pentru a scăpa de consecințele viitorului. Mai era deci, în afară de fondul problemei, discuție și asupra valorii reale a imobilului, exagerată în plus sau micșorată de către cele două părți, în dezbaterile anterioare intervenției tatălui meu în proces.

Discutam cu tatăl meu asupra acestui ultim punct și nu prea eram întru totul de acord, cînd Baptiste ne anunță vizita domnului d'Aillane fiul, căpitan în regimentul ***.

Bernard d'Aillane era un băiat frumos, de vîrsta mea aproape, mîndru, energic și plin de franchețe. El se exprimă foarte politicos, făcînd apel la onoarea noastră ca om care cunoștea rigiditățile onoarei ; dar, către sfîrșitul cuvîntării sale, purtat de energicul său caracter, lăsă să străbată o amenințare foarte clară împotriva mea, în caz că, în pledoarie, aș exprima vreo îndoială asupra perfectei loialități a tatălui său.

Al meu a fost mai atins decît mine de acest ton amenințător și, avocat adevărat, se mînie cu elocință. Vedeam cum dintr-un proiect de conciliere se năștea o ceartă, deci i-am rugat pe cei doi interlocutori să mă asculte și pe mine.

— Permite-mi, tată, am spus, să fac pe domnul d'Aillane să observe că a comis o gravă imprudență și că, dacă nu eram, datorită profesiei mele, de un sînge rece deosebit, mi-ar fi convenit să-i provoc mînia, argumentînd cu orice în favoarea cauzei mele.

— Ce înseamnă aceasta ? strigă tatăl meu, care era cel mai blînd dintre oameni în interiorul său, dar care se lăsa purtat de exercițiul funcțiunii sale. Sper, fiul meu, că vei folosi orice argument și că, dacă ar fi cazul să suspectezi buna credință a adver-

sarilor, nici mustața fină și spada subțire a domnului căpitan d'Aillane, nici mustața stufoasă și spada lată a tatălui său nu te vor reține.

Tînărul d'Aillane era scos din fire și, neputînd să atace un om de vîrsta tatălui meu, era necesar să mă atace. Îmi adresă deci cîteva cuvinte foarte ascuțite pe care le-am lăsat să cadă și, adresîndu-mă tot tatălui meu, am răspuns :

—Aveți perfectă dreptate să credeți că nu mă voi lăsa intimidat, dar trebuie să iert pe domnul d'Aillane pentru a fi avut acest gînd. Dacă mă găseam în aceeași situație ca el și dacă onoarea noastră ar fi în discuție, nu aș fi fost poate mai răbdător și mai înțelept. Îi înțelegem neliniștea și, pentru că putem să-l liniștim, să nu-l lăsăm să se mai frămînte din cauza ei. Am examinat suficient cauza pentru a fi convins de extrema delicatețe a întregii familii d'Aillane și mi-aș face o plăcere și o datorie din a-i adresa omagiile mele.

— Iată tot ce doream, domnule, strigă tînărul domn strîngîndu-mi mîinile. Și acum, cîștigați procesul, nu cerem nimic mai mult !

— O clipă, o clipă ! reluă tatăl meu cu elocința vorbirii la audiență. Nu știu care sînt, în definitiv, ideile tale, fiule, asupra acestei perfecte loialități ; dar, în ceea ce mă privește, dacă găsesc, în istoricul afacerii, împrejurări în care ea îmi apare evidentă, există și altele care îmi lasă îndoieli și te rog să nu te angajezi la nimic înainte de a fi cîntărit toate obiecțiunile pe care tocmai voiam să ți le prezint cînd domnul ne-a acordat onoarea vizitei sale.

— Permite-mi, te rog, tată, am răspuns cu fermitate, să afirm că ușoare aparențe nu sînt suficien-

te pentru a împărtăși aceleași îndoieli. Fără a mai vorbi de reputația domnului conte d'Aillane, am asupra sa și a familiei sale o mărturie...

M-am oprit, gîndind că mărturia sublimei și misterioasei mele prietene nu puteam să o invoc fără a provoca rîsul. Ea era totuși atît de puternică în gîndurile mele, încît nimic pe lume, nici chiar faptele aparente, nu m-ar fi făcut să mă îndoiesc de adevărul ei.

— Stiu despre ce mărturie vorbești, zise tatăl meu. Doamna d'Ionis are multă afecțiune...

— Eu o cunosc foarte puțin pe doamna d'Ionis ! replică energic tînărul d'Aillane.

— Nu e vorba de dv., domnule, reluă tatăl meu surîzînd, eu vorbesc despre contele d'Aillane și de fiica sa.

— Iar eu, tată, am spus la rîndul meu, nu am vrut să vorbesc despre doamna d'Ionis.

— Pot să vă întreb, zise tînărul d'Aillane, care este persoana ce a avut asupra dv. această fericită influență, spre a-i putea fi recunoscător ?

— Îmi permiteți, domnule, să nu vă răspund. E ceva cu totul personal.

Tînărul căpitan îmi ceru scuze pentru indiscreție, salută și se retrase asigurîndu-mă de gratitudinea sa față de procedeele mele onorabile.

L-am urmat pînă la ușa de la stradă, ca pentru a-l conduce. Acolo, el mi-a întins din nou mîna ; dar, de această dată, eu mi-am retras-o și, rugîndu-l să intre un moment în apartamentul meu ce dădea în holul de la intrare, i-am declarat din nou că eram convins de noblețea sentimentelor tatălui său și foarte hotărît să nu aduc cea mai mică învinuire onoarei familiei sale. După care, am spus :

— Acestea stabilite, permiteți-mi să vă cer satisfacție după insulta pe care mi-ați adus, îndoindu-vă

de mîndria și cinstea mea pînă la a mă amenința cu resentimentele dv. Dacă nu am făcut-o în fața tatălui, care părea că dorește aceasta, este deoarece știu că, trecîndu-i mînia, s-ar fi simțit cel mai nenorocit dintre oameni. Am și o mamă foarte blîndă ; ceea ce mă face să vă cer să păstrați secretul asupra explicației pe care o avem aici. Însărcinat cu interesele doamnei d'Ionis, mîine voi pleda cauza sa. Vă rog deci să-mi acordați pentru poimîine, la ieșirea din Palat, întîlnirea pe care v-am solicitat-o.

— Nu, la naiba ! nu va fi așa, strigă tînărul d'Aillane. Nu am nici cea mai mică dorință să omor un băiat care îmi arată atîta simpatie și cinste ! Am greșit, am acționat fără minte, iată-mă gata să vă cer iertare

— Inutil, domnule, căci sînteți iertat dinainte. În profesia mea, sînt expus la ofense, dar ele nu ating pe un om onest ; este necesar totuși să mă bat cu dv.

— Ei, asta-i ! Și de ce naiba, după scuzele pe care vi le prezint ?

— Deoarece aceste scuze sînt intime, în timp ce vizita dv. aici este publică. Iată calul dv. care se agită în fața porții noastre și iată pe soldatul galonat care atrage toate privirile. Știți bine ce este un mic orășel de provincie. Într-o oră, toată lumea va ști că un strălucitor ofițer a venit să amenințe pe un mic avocat ce va pleda împotriva lui și fiți sigur că mîine, cînd voi menaja onoarea dv., spirite răuvoitoare mă vor acuza de-a-mi fi fost teamă de dv. și vor rîde de figura mea supravegheată și amenințată. Mă resemnez la această umilire ; dar, datoria mea împlinită, voi avea o altă datorie care va fi de a dovedi că nu sînt un laș, nedemn de a exersa o profesie onorabilă și capabil să trădeze încrederea clienților săi de teama unei lovituri de sabie. Gîndiți-

vă că sînt foarte tînăr, domnule, și că am de stabilit o reputație, acum ori niciodată.

— Mă faceți să-mi înțeleg greșeala, răspunse d'Aillane. Nu am gîndit asupra gravității acestor fapte și vă datorez scuze publice.

— Va fi prea tîrziu după pledoarie : s-ar putea crede că am cedat de teamă și ar fi prea devreme înainte : s-ar putea crede că vă temeți dv. de revelațiile ce le-aș aduce.

— Atunci, văd că nu este nici un mijloc de a aranja lucrurile și că tot ce pot face pentru dv. este de a vă da satisfacția pe care o doriți. Contați deci pe cuvîntul meu și pe tăcerea mea. Ieșind din Palat, mă veți găsi în locul unde veți dori.

Am stabilit condițiile. Apoi, tînărul ofițer îmi zise, cu un ton afectuos și trist :

— Iată o afacere proastă pentru mine, domnule ! căci dacă din nenorocire v-aș ucide, cred că m-aș omorî și eu după aceea. Nu am să-mi pot ierta greșeala de a pune un om de calitate ca dv. în situația de a-și juca viața. Fie ca rezultatul să nu ajungă prea grav ! Va fi o lecție pentru mine. Dar, pînă atunci, orice s-ar întîmpla, vă asigur de căința mea și vă rog să nu aveți o idee prea rea despre mine. E sigur că sîntem rău educați, noi tinerii de familie ! Uităm că burghezii sînt oameni de spirit, de inimă și de valoare și că e timpul să contăm pe ei. Haideți, să ne strîngem mîinile acum, așteptînd ca mîine să ne tăiem în săbii !

Doamna d'Ionis trebuia să vină a doua zi pentru a asista la dezbateri. Primisem de la ea mai multe scrisori foarte amicale, în care nu mai încerca să mă sustragă de la datoria de avocat și în care se mulțumea să-mi recomande să respect onoarea rudelor sale, care nu putea, spunea ea, să

nu fie recunoscută sau să fie ofensată fără a nu fi ea însăşi acoperită de ruşine. Era uşor de înţeles că ea conta pe prezenţa sa pentru a mă convinge, în cazul în care m-aş fi lăsat purtat de avîntul oratoric.

Se înşela însă, presupunînd că exersa asupra mea vreo putere. Eram guvernat de o influenţă mai înaltă, de o amintire mult mai puternică decît a sa.

Am discutat cu tatăl meu toată seara, făcîndu-l să înţeleagă să mă lase liber de a aprecia cum credeam eu latura morală a procesului. Îmi ură apoi o noapte bună, spunîndu-mi cu un aer uşor ironic :

— Dragul meu copil, fii atent ! Doamna d'Ionis este pentru tine un oracol, ştiu ! Dar tare mi-e teamă să nu ţii sfeşnicul pentru un altul !

Şi, văzîndu-mi mirarea, adăugă :

— Vorbim despre aceasta mai tîrziu. Gîndeşte-te ca mîine să vorbeşti bine şi să faci cinste familiei tale !

În clipa cînd voiam să mă culc, am rămas uimit la vederea unui nod de panglici verzi prinse de perna mea cu un ac. L-am luat şi am simţit că avea înăuntru un inel : era steaua de smarald a cărei amintire nu era acum decît aceea a unui vis. Acest inel misterios exista : îmi era redat !

L-am trecut pe deget şi îl atingeam, de o sută de ori, pentru a mă convinge că nu eram victima unei iluzii : apoi l-am scos şi l-am examinat cu atenţie — ceea ce nu fusesem în stare la castelul d'Ionis — şi am descifrat această deviză în caractere foarte vechi : *Viaţa ta este a mea.*

Era oare o interzicere de a lua cuvîntul la proces ? Nemuritoarea nu voia să-mi permită să o întîlnesc ? Gîndul acesta devenea o durere ; căci

setea de moarte mă cuprinsese deja și speram ca împrejurările să-mi încuviințeze dorința de a mă îndepărta de viață fără revoltă și fără lașitate.

L-am sunat pe Baptiste, pe care-l auzeam mergînd încă prin casă.

— Ascultă, i-am zis, trebuie să-mi spui adevărul, dragul meu ; căci tu ești un om cinstit și drept, iar rațiunea mea e în mîinile tale. Cine a venit aici în seara aceasta ? Cine a adus inelul în camera mea, pe pernă ?

— Ce inel, domnule ? Nu am văzut nici unul.

— Dar, acum, nu-l vezi ? Nu este pe degetul meu ? Nu l-ai văzut deja la castelul d'Ionis ?

— Desigur, domnule, că-l văd și că îl recunosc bine ! Este cel pe care l-ați pierdut acolo și pe care îl scosesem eu dintre pietrele căminului ; dar, vă jur, pe onoarea mea, că nu știu cum a ajuns aici, și că, atunci cînd v-am făcut patul, nu am văzut nimic pe pernă.

— Cel puțin, poate îmi vei spune un lucru despre care n-am îndrăznit să te întreb după acea febră care m-a făcut să-mi pierd rațiunea pentru cîteva ore. Cine mi-a luat inelul la castelul d'Ionis ?

— Iată ceva ce nu știu nici atît, domnule ! Văzînd că nu-l mai aveți pe deget, m-am gîndit că l-ați ascuns pentru a nu compromite...

— Pe cine ? Explică odată !

— Doamne ! domnule, oare nu doamna d'Ionis vi l-a dat ?

— Deloc.

— La urma urmei, domnul nu este dator să-mi spună... Dar ea trebuie să vi-l fi înapoiat.

— Ai văzut pe cineva de la ea venind azi aici ?

— Nu, domnule, pe nimeni. Dar cel care a adus inelul cunoaște oamenii din casă foarte bine !

Văzînd că nu aflu nimic din examenul faptelor reale, l-am concediat pe Baptiste și m-am întors la visările mele. Toate acestea nu puteau fi explicate natural. Acest inel conținea secretul destinului meu. Eram dezolat că va trebui să nu mă supun nemuritoarei mele și eram fericit în același timp imaginîndu-mi că ea ținea promisiunea de a veghea asupra mea.

Nu am închis ochii toată noaptea. Bietul meu cap era bolnav și inima la fel. Trebuia să nu mă supun destinului? Trebuia să sacrific onoarea mea? Mă angajasem prea mult față de d-l d'Aillane pentru a da înapoi. M-am gîndit de cîteva ori la sinucidere pentru a scăpa de supliciul unei existențe pe care nu o înțelegeam. Și apoi mă linișteam la gîndul că această teribilă și delicioasă deviză, VIAȚA TA ESTE A MEA, nu avea sensul pe care i-l atribuiam; și am hotărît să merg mai departe, convingîndu-mă singur că nemuritoarea îmi va apare la locul luptei, dacă voința sa era de a o împiedica.

Dar de ce nu apărea ea însăși pentru a pune capăt chinului meu? O invocam cu o ardoare disperată

— E o încercare prea lungă și grea! îmi spuneam. Îmi voi pierde judecata și viața. Dacă trebuie să trăiesc pentru tine, dacă îți aparțin...

O lovitură puternică de ciocan la ușa casei mă făcu să tresar. Nu se făcuse încă ziuă. Nu eram decît eu treaz în casă. M-am îmbrăcat în grabă. Se auzi o a doua lovitură, apoi a treia, în momentul în care ajunsesem în hol.

Am deschis tremurînd. Nu știu ce legătură putea să stabilească imaginația mea între această vizită nocturnă și subiectul frămîntărilor mele, dar, oricare era vizitatorul, aveam presentimentul unei

soluții. Era o soluție, într-adevăr, deși nu am înțeles dintr-o dată legătura dintre evenimente și deznodămîntul situației mele.

Vizitatorul era un trimis al doamnei d'Ionis, care sosise în goană cu o scrisoare pentru tatăl meu sau pentru mine, la adresă fiind numele amîndorura. În timp ce în casă se sculau pentru a veni să deschidă, am citit ceea ce urmează :

„Opriți procesul. Am primit acum și vă transmit o veste gravă. Domnul d'Ionis nu mai este. Veți avea vestea oficială în cursul zilei".

Am dus scrisoarea tatălui meu.

— Iată o afacere fericită pentru frumoasa noastră clientă, dacă acest ursuz defunct nu-i lasă prea multe datorii ; o afacere fericită de asemenea pentru familia d'Aillane ! Curtea va pierde ocazia unei judecăți și tu pe aceea a unei pledoarii frumoase. Atunci... să dormim deci, fiindcă nu este altceva nimic mai bun de făcut !

Și se întoarse la somn ; dar pe cînd ieșeam din cameră, mă rechemă.

— Dragul meu, zise frecîndu-și ochii, mă gîndesc la un lucru : tu ești îndrăgostit de doamna d'Ionis și, dacă este ruinată...

— Nu, nu, tată ! am strigat, nu sînt îndrăgostit de doamna d'Ionis.

— Dar ai fost ? Acesta-i adevărul ? Aici e cauza acestei schimbări în bine care s-a petrecut în tine. Ambiția talentului... și acea melancolie din cauza căreia se neliniștea mama ta...

— Desigur ! zise mama, care fusese trezită de loviturile în ușă la o oră nepotrivită și care intrase, cu boneta de noapte, în timp ce noi discutam. Fii sincer, dragul meu, o iubești pe această frumoasă doamnă și chiar cred că ești iubit. Ei bine, mărturisește părinților tăi...

— Mărturisesc, am răspuns îmbrățișînd-o. Am fost îndrăgostit de doamna d'Ionis timp de două zile, dar m-am vindecat a treia zi.

— Pe onoare ? întrebă tatăl meu.

— Pe onoare !

— Și motivul acestei schimbări ?

— Nu mă întreba, nu pot să răspund.

— Eu îl știu, zise tatăl meu rîzînd și căscînd în același timp : adevărul e că doamna d'Ionis și acest frumos văr care nu o cunoaște... Dar nu este timpul să vorbim ca niște cumetre. E de-abia ora cinci și deoarece fiul meu nu mai suferă și nu mai pledează azi, vreau să dorm în voie.

Eliberat de neliniștea duelului, m-am odihnit puțin. În timpul zilei, decesul domnului d'Ionis, întîmplat la Viena cu cincisprezece zile înainte (veștile ajungeau cu greu în aceste timpuri), a fost publicat în oraș și procesul oprit în vederea unei viitoare tranzacții între cele două părți.

Seara am primit vizita tînărului d'Aillane. El dorea să-și prezinte scuzele în prezența tatălui meu și de data aceasta le-am acceptat cu plăcere. În pofida aerului grav cu care vorbea de moartea domnului d'Ionis, am observat că își ascundea cu greu bucuria.

Apoi acceptă invitația noastră la masa de seară ; după care mă urmă în camera mea.

— Dragul meu prieten, îmi spuse el, căci trebuie să-mi permiți să te numesc astfel, vreau să-mi deschid inima, care îmi e plină de bucurie. Cred că nu mă consideri atît de interesat încît să mă bucur grozav de sfîrșitul procesului. Secretul bucuriei mele...

— Nu e nevoie să mi-l spui, i-am răspuns, noi îl știm, l-am ghicit deja !

— Şi de ce n-aş vorbi despre el cu cineva care îmi inspiră stimă şi afecţiune ? Să nu crezi că eşti un necunoscut pentru mine. De trei luni informez despre tot ce faci şi despre toate succesele pe...

— Pe cine ? am tresărit eu.

— Pe o persoană care se interesează cum nu-ţi închipui ! Doamna d'Ionis. A fost foarte neliniştită din cauza ta după vizita la castel. Atît de mult încît devenisem gelos. Ea m-a liniştit, povestindu-mi că ai fost bolnav greu timp de douăzeci şi patru de ore.

— Atunci, am zis cu puţină neliniştе, cum între voi nu sînt secrete, ea ţi-a destăinuit şi cauza acestor ore de delir...

— Da, nu fi neliniştit, ea mi-a povestit tot, fără ca vreunul dintre noi să aibă vreun gînd de ironie. Din contra, doamna d'Ionis îşi amintea că te-a încurajat să-ţi antrenezi spiritul în anumite idei de la care poţi primi prea multă emoţie. Ceea ce ştiu, este că, jurîndu-mă că nu cred în zînele verzi, nu aş avea curajul să le evoc. Mai mult chiar, dacă mi-ar fi apărut, desigur că aş fi sfărîmat totul în cameră ; pe cînd tu, persoana pe care am provocat-o ieri atît de nesăbuit, îmi apari în ceea ce priveşte lucrurile supranaturale, mult mai îndrăzneţ decît aş putea eu să-mi închipui.

Acest băiat inimos, avînd atunci un concediu, reveni să mă vadă în zilele următoare şi în curînd am fost intim legaţi. Nu putea încă să apară la castelul d'Ionis, şi aştepta cu nerăbdare ca frumoasa şi draga lui vară să-i permită vizita, după primele zile de doliu consacrate convenienţelor. Ar fi vrut să stea într-un oraş mai apropiat de reşedinţa ei ; dar ea îi interzise, neavînd încredere în prudenţa unui logodnic atît de îndrăgostit.

Spunea de altfel că are niște afaceri la Angers, deși nu știa bine care, și nu părea să se ocupe de ele, căci își petrecea tot timpul cu mine. El îmi povesti despre dragostea dintre el și doamna d'Ionis. Erau destinați unul pentru altul și se iubeau din copilărie. Caroline fusese sacrificată ambiției și dusă la mănăstire pentru a rupe intimitatea lor. Ei se revăzuseră în secret înainte și după căsătoria cu domnul d'Ionis. Tînărul căpitan nu-mi ascundea acest lucru, relațiile dintre ei rămînînd mereu pure.

— Dacă ar fi fost altfel — spunea el — nu m-ai vedea încrezător și atît de deschis în confidențe.

Expansivitatea sa, pe care mi-am interzis mai întîi să o împărtășesc, reuși să mă cîștige. El făcea parte dintre acele caractere deschise și drepte față de care nu puteai să simți ceva împotrivă. Te întreba despre tot cu insistență și găsea mijlocul de a proceda astfel fără a părea curios sau inoportun. Simțeai că îl interesează și că dorea să-i vadă pe cei pe care-i iubea tot atît de fericiți ca el însuși.

I-am povestit toate întîmplările mele de la castel ; i-am destăinuit chiar strania pasiune de care eram dominat. El mă ascultă foarte serios și mă asigură că nu găsea nimic ridicol în dragostea mea. În loc de a încerca să mă îndepărteze de ea, mă sfătui să urmez calea ce îmi alesesem, de a deveni un om de merit.

— Cînd vei deveni astfel, îmi spunea, dacă totuși nu ai ajuns deja acolo, sau se va ivi în viața ta un miracol, sau spiritul tău va recunoaște că s-a rătăcit urmărind o frumoasă himeră ; poate o realitate mai dulce o va înlocui, și virtuțile, ca și talentele cultivate pînă atunci nu-și vor pierde prețul inestimabil.

— Niciodată, i-am răspuns, niciodată nu voi iubi decît pe cea care mi-a apărut în vis.

Și, pentru a-i arăta cît de absorbite îmi erau toate gîndurile de această prezență, l-am lăsat să citească toate versurile ce le scrisesem sub puterea acestei pasiuni exclusive. Le citi și le reciti cu naivul entuziasm al prieteniei. După părerea sa, m-aș fi crezut un mare poet. Curînd, el știa pe de rost cele mai bune piese și mi le recita cu foc, în plimbările noastre la bătrînul castel d'Angers și în încîntătoarele împrejurimi ale orașului. Am rezistat dorinței și stăruinței sale de a le tipări.

Puteam să fac versuri pentru plăcerea și pentru inima mea, dar nu trebuia să caut renumele de poet. În acel timp și în lumea în care trăiam, ar fi însemnat discreditarea profesiei mele.

În sfîrșit, veni ziua în care a fost permis accesul la castelul d'Ionis. Caroline nu ieșise de trei luni de cînd era văduvă. Prietenul meu a primit o scrisoare, din care mi-a citit post-scriptumul. Eram invitat să-l însoțesc, în termenii cei mai politicoși și mai afectuoși.

VI

ÎN LUMINĂ

Am sosit în plină zi de decembrie. Pămîntul era acoperit de zăpadă și soarele se ascundea în norii violeți de o culoare superbă, dar cu un aspect melancolic. Nu voiam să supăr cu prezența mea primele efuziuni ale inimilor celor doi iubiți, deci

l-am rugat pe Bernard să meargă puțin înainte, în apropierea castelului. Aveam, de altfel, nevoie să mă regăsesc singur cu gîndurile mele în primele momente. Revedeam, nu fără o vie emoție, aceste locuri unde, timp de trei zile, trăisem secole.

Am aruncat frîul calului lui Baptiste, care se duse la grajduri, și am intrat singur prin una din portițele parcului.

Acest frumos loc, fără flori și verdeață, avea un puternic caracter personal. Întunecații brazi își scuturau zăpada deasupra capului meu și crengile bătrînilor tei încărcați de promoroacă desenau arcade strălucitoare pe alei. Arcadele unei catedrale fantastice, oferind toate capriciile unei arhitecturi necunoscute și fantaste.

Am regăsit primăvara în rotonda bibliotecii. Fusese izolată de galeriile alăturate, cu panouri de geamuri, ca o seră. Apa fîntînii murmura mereu printre florile exotice de o frumusețe rară ; această apă curgătoare, în timp ce afară toate apele dormeau înlănțuite sub gheață, era minunată de văzut și de auzit.

Nu-mi era prea ușor de a mă hotărî să privesc nereida. Am găsit-o mai puțin frumoasă decît amintirea rămasă de la cea ale cărei trăsături le amintea. Apoi, puțin cîte puțin, am început să o admir și să o îndrăgesc, cum îndrăgești un portret care îți amintește ceva esențial sau cîteva trăsături ale persoanei iubite. Sensibilitatea mea era de atît de mult timp stăpînită, dar și surescitată, încît am simțit lacrimile, așezîndu-mă fără putere și copleșit, pe locul în care văzusem pe aceea pe care nu puteam s-o mai revăd.

Un zgomot de rochie de mătase mă făcu să ridic capul și am văzut în fața mea o femeie înaltă,

foarte subțire, dar cu aerul cel mai grațios, care mă privea cu solicitudine. Am gîndit o clipă la apariția mea de vis ; dar noaptea ce cuprindea totul rapid nu-mi permitea să disting bine figura ei și, de altfel, o femeie în rochie pe cercuri și cu volane seamănă atît de puțin cu o nimfă din Renaștere, încît, apărîndu-mă de orice iluzie, m-am ridicat pentru a o saluta ca pe o simplă muritoare.

Ea mă salută de asemenea, ezită o clipă înainte de a-mi adresa un cuvînt, apoi se hotărî, iar eu am tresărit la sunetul vocii sale ce făcea să vibreze toată ființa mea. Era vocea de argint, vocea fără asemănare a divinității mele. De aceea am rămas mut și incapabil să scot un cuvînt. Ca odinioară în fața zînei mele nemuritoare, eram amețit, mi-era imposibil să înțeleg ce îmi spunea.

Păru foarte încurcată de tăcerea mea și am făcut un efort de a ieși din acest ridicol extaz. Ea mă întreba dacă nu eram domul Just Nivières.

— Da, doamnă, i-am răspuns în sfîrșit. Vă rog să-mi iertați preocuparea nepotrivită. Eram puțin indispus, chiar ațipisem.

— Nu, răspunse ea cu o plăcută blîndețe, dv. aveți lacrimi în ochi. Aceasta m-a atras aici, din galerie, unde așteptam semnalul sosirii fratelui meu.

— Fratele dv...

— Da, prietenul dv., Bernard d'Aillane.

— Deci, sînteți domnișoara d'Aillane ?

— Félicie d'Aillane și, îndrăznesc să spun, prietena dv. de asemenea, deși nu mă cunoașteți încă și vă văd acum pentru prima oară. Dar stima și prețuirea fratelui meu și tot ce ne-a scris despre dv. mi-a transmis o simpatie reală. Cu tristețe și cu neliniște v-am auzit suspinînd. Dumnezeule ! sper că nu s-a întîmplat ceva în familia dv. ; dacă ar fi

fost ceva rău pentru părinții dv., nu ați fi venit aici !...

— Nu, am răspuns, sînt liniștit în privința tuturor persoanelor pe care le iubesc și tristețea personală ce simțeam adineaori se risipește la sunetul vocii dv. și a blîndelor cuvinte ce-mi adresează. Dar cum se face că, avînd o astfel de soră, Bernard nu mi-a vorbit niciodată de dv. ?

— Bernard e absorbit de o afecțiune de care nu sînt geloasă și pe care o înțeleg bine, căci doamna d'Ionis este o soră pentru mine. Dar nu ați venit cu el și cum se face că vă găsesc singur aici, fără ca nimeni să vă fi anunțat ?

— Bernard a mers înainte...

— Ah ! înțeleg. Ei bine, să-i lăsăm împreună încă puțin ; au atîtea lucruri să-și spună și dragostea lor este atît de nobilă, atît de pură și atît de veche ! Dar veniți lîngă căminul din bibliotecă, aici este puțin cam răcoare.

Am înțeles că nu găsea convenabil să rămînă în întuneric cu mine și am urmat-o cu regret. Mă temeam să-i văd fața, căci vocea sa mă cufunda într-o iluzie puternică ; ca și cum nemuritoarea din vis mi-ar fi vorbit în limba obișnuită despre amănunte din lumea muritorilor.

În bibliotecă era și foc și lumină : am putut să-i văd trăsăturile, care erau admirabile și îmi aminteau confuz cele pe care le credeam bine fixate în memoria mea. Dar, pe măsură ce o examinam, cu atenția pe care respectul îmi permitea, simțeam că aceste trei imagini, a nereidei, a fantomei și a domnișoarei d'Aillane, se confundau în mintea mea, fără a-mi fi posibil să le izolez pentru a le admira separat. Era același tip, eram sigur ; dar nu puteam să constat diferențele și observam cu spaimă incertitudinea memoriei mele în privința sublimei

apariţii. Gîndisem prea mult la ea, crezusem prea mult că o revăd, nu mi-o mai puteam reprezenta dincoace de norii visului.

Şi apoi, după cîteva clipe, am simţit această nelinişte estompîndu-se, pentru a nu mai vedea decît pe domnişoara d'Aillane, frumoasă ca o pură şi elegantă nimfă a Dianei, la fel de afectuoasă faţă de mine ca un copil care are încredere într-o figură simpatică lui. Era în ea o castitate ce strălucea ca o rază, o încredere adorabilă fără nici o urmă de cochetărie ; nimic din purtarea rezervată a unei fiice de nobili vorbind unui burghez. Părea că sînt o rudă, un prieten din copilărie pe care îl revedea după o despărţire de cîţiva ani. Privirea ei limpede nu avea focul din cea a doamnei d'Ionis. Era o lumină senină ca a stelelor. Impresionabil şi nervos cum devenisem ca urmare a atîtor veghi exaltate, mă simţeam întinerit, odihnit, împrospătat sub această binefăcătoare influenţă.

Îmi vorbea fără artă şi pretenţii, dar cu o distincţie naturală şi o cinste a judecăţii care ajătau o educaţie morală deasupra celei considerate atunci ca suficientă pentru femeile de rangul său. Nu avea nici o prejudecată şi cu o angelică bună credinţă şi chiar cu o anumită pasiune de copil generos accepta cuceririle spiritului filozofic ce ne antrena pe toţi, chiar fără voia noastră, spre o eră nouă.

Dar, peste toate, avea farmecul irezistibil al blîndeţii, care m-a subjugat fără a dori să mă apăr, fără să mă gîndesc că făcusem, în sufletul meu şi în secret, un fel de jurămînt care mă consacra cultului idealului de neatins.

Ea îmi vorbea despre necazurile şi bucuriile familiei sale, despre rolul pe care îl jucasem în peri-

peţiile din ultimul timp, despre recunoştinţa pe care credea că mi-o datorează pentru felul în care am vorbit lui Bernard despre onoarea tatălui lor.

— Ştiţi toate aceste lucruri ? am întrebat, îndoios. Ştiţi cît mă costa datoria de a lupta împotriva dv. !

— Ştiu totul, îmi spuse ea, chiar şi despre duelul pe care trebuia să-l aveţi cu fratele meu. Vai ! greşeala era de partea lui ; dar el este dintre aceia care devin mai buni după o greşeală ; de atunci vă apreciază şi vă stimează atît de mult. Însuşi tatăl meu întîrzie, din cauza afacerilor de la Paris, dé a vă asigura că vă priveşte de acum ca pe unul din copiii săi ; dar va fi în curînd aici. Îl veţi iubi şi dv., sînt sigură : este un om de spirit, cu un caracter la înălţimea spiritului său.

Cum vorbea astfel, un zgomot de trăsură şi lătratul cîinilor afară o făcură să sară de pe scaun.

Am urmat-o, ameţit şi îmbătat. Îmi dăduse sfeşnicul în mînă şi alerga în faţa mea, atît de zveltă şi suplă, încît nici un sculptor nu ar fi putut concepe un ideal mai pur, de nimfă sau zeiţă. Mă obişnuisem să văd acest ideal costumat la moda timpului. Toaleta sa, de altfel, era delicios de simplă şi plină de gust, iar eu am vrut să văd încă o apropiere simbolică în culoarea rochiei sale de mătase, ce era de un alb mat, cu reflexe de verde deschis.

— Iată pe domnul Nivières, zise ea arătîndu-mă tatălui său, care imediat m-a îmbrăţişat cu efuziune.

— Ah ! ah ! răspunse el cu un ton ce mi se păru singular şi care m-ar fi tulburat, dacă nu ar fi venit spre mine întinzîndu-mi mîinile cu cordialitate : nu vă miraţi de plăcerea ce am de a vă vedea în sfîrşit ; sînteţi prietenul fiului meu, al meu în consecinţă şi, prin el, cunosc valoarea dv.

Doamna d'Ionis şi Bernard alergară — am găsit pe Caroline înfrumuseţată de fericire. Cîteva momente mai tîrziu, eram cu toţii reuniţi în jurul mesei, cu abatele de Lamyre, care sosise în cursul dimineţii şi buna Zéphyrine, care închisese ochii bătrînei văduve d'Ionis cu cîteva săptămîni înainte şi care purta doliul, ca toate persoanele din casă. D'Aillanii, nefiind rude cu familia d'Ionis decît prin alianţă, se dispensaseră de o formalitate care, din partea lor, nu ar fi părut decît un act de ipocrizie.

Masa nu a fost zgomotoasă. Trebuia să nu se afişeze bucurie sau expansiune în faţa servitorilor şi doamna d'Ionis simţea atît de bine convenienţele situaţiei, încît era calmă fără efort şi menţinea pe oaspeţii săi în aceeaşi stare. Cel mai dificil de adus la gravitate era abatele de Lamyre. El nu putea să renunţe la obiceiul de a murmura două sau trei versuri de cuplet, ca rezumat filozofic al conversaţiei.

Împotriva acestei constrîngeri a convenienţelor, bucuria şi dragostea se simţeau în aerul casei, în care nimeni nu putea să regrete pe d-l d'Ionis şi unde îngustimea de spirit şi banalitatea contesei văduve lăsaseră foarte puţin gol. Se respira acum un parfum de speranţă şi de delicată tandreţe ce mă pătrundea şi de care mă miram că nu mă întristează, pe mine, care mă logodisem cu solitudinea.

E adevărat că, de la legătura mea cu Bernard, mergeam cu paşi mari spre vindecare. Caracterul său plin de iniţiativă mă smulsese, cu sau fără voie, din tristeţea cu care mă obişnuisem. Încredinţîndu-i secretul meu, mă sustrăgeam de la funesta tendinţă care mă ducea spre detaşarea de orice lucru din lume.

— Un secret fără confident e o boală mortală, îmi spusese el.

El mă ascultase divagînd, fără a părea că observă nebunia mea : cînd părea că o împărtășește, cînd îmi prezenta îndoieli care mă cîștigau. Ajunsesem să cred, în cea mai mare parte a timpului, că, în afara inexplicabilului inel, imaginația mea crease totul în aventurile mele fantastice.

În domnul d'Aillane tatăl găseam toată superioritatea inimii și a spiritului prezentă la copiii săi. El îmi arăta o simpatie căreia îi răspundeam din tot sufletul.

Ne-am despărțit cît mai tîrziu posibil. Cînd a sunat miezul nopții și cînd doamna d'Ionis a dat semnalul pentru salutul de noapte, am avut un sentiment de durere, ca și cum aș fi căzut dintr-un vis plăcut în realitatea întunecată. Era atît de mult timp de cînd răsturnasem în mine noțiunea vieții, luînd viața drept vis și visul drept trezire, încît această spaimă de a mă regăsi singur era, în proprii mei ochi, un fel de stare ciudată, care îmi dezorienta toată ființa.

Nu aș fi acceptat desigur ideea că puteam să iubesc ; dar e sigur că, fără a mă crede îndrăgostit de domnișoara d'Aillane, simțeam pentru ea o prietenie extraordinară. Nu încetasem să o privesc pe furiș în momentele cînd nu vorbea cu mine și cu cît mă inițiam mai mult în frumusețea puțin stranie a liniilor, cu atît mă convingeam că resimțeam efectul produs asupra mea de fantoma adorată ; era o fascinație mai dulce, care mă liniștea moral, mă făcea să mă simt bine. Această fizionomie luminoasă inspira o încredere absolută : era ceva arzînd liniștit ca în credință.

Bernard, care nu avea mai multă poftă de a dormi decît mine, discută cu mine pînă la ora două

dimineața. Eram găzduiți în aceeași cameră amîndoi, nu cea a doamnelor fantastice, nici cea în care stătusem bolnav, ci una veselă, decorată după gustul lui Boucher, cu imagini din cele mai trandafirii și mai surîzătoare. Nu mai era vorba de doamne verzi, ca și cum niciodată nu s-ar fi auzit de ele.

Bernard, tot povestindu-mi despre draga sa Caroline, mă întrebă și despre opinia ce îmi făcusem despre draga sa Félicie. Nu știam mai întîi cum să-i răspund. Mă temeam să nu spun prea mult sau prea puțin. Am răspuns întrebîndu-l la rîndul meu de ce îmi vorbise atît de puțin despre sora sa.

— E posibil, i-am spus, ca tu să n-o iubești tot atît cît te iubește ea ?

— Aș fi, îmi răspunse, un animal ciudat dacă nu mi-aș adora sora. Dar erai atît de preocupat de anumite idei, încît nu m-ai fi ascultat dacă ți-aș fi lăudat-o. Și apoi, în situația în care eram și în care sîntem din nefericire încă, eu și sora mea, nu ar fi deloc frumos să am aerul de a face vreo propunere.

— Și dacă mi-ai fi făcut o asemenea onoare ?

— Ah ! există ceva singular de care eram gata de multe ori să-ți vorbesc și acel ceva l-ai remarcat deja cu siguranță : asemănarea uimitoare a Félicieі cu nereida lui Jean Goujon, de care ai fost îndrăgostit pînă la a-i împrumuta trăsăturile apariției tale.

— Nu mă înșelam deci ! am strigat, domnișoara d'Aillane seamănă, în frumusețe, cu această statuie ?

— În frumusețe !... mulțumesc pentru ea ! Dar vezi, această asemănare te impresionează : iată de ce m-am abținut să ți-o prezint înainte.

— Înțeleg că ți-era teamă de a-mi sugera niște pretenții... pe care nu le pot avea !

— Mi-era teamă de a nu te îndrăgosti de o tînără persoană care nu putea avea pretenții ; iată de ce îmi era teamă. Atît timp cît situația averii doamnei d'Ionis nu va fi cunoscută, trebuie să ne considerăm ca ruinați. Tatăl tău și al meu se tem ca soțul ei să nu fi cheltuit tot și că, numind-o legatara sa, să nu fi făcut cea mai proastă glumă. În acest caz, nu vom putea accepta niciodată mica avere pe care vrea să ne-o cedeze și la care drepturile noastre sînt contestabile, cum știi de altfel. Desigur că mă voi căsători cu ea, fiindcă ne iubim, dar fără a consimți ca ea să-mi recunoască, prin contract, vreo avere. Atunci sora mea, fără nici o dotă, căci soția mea nu ar fi destul de bogată pentru a i-o face, iar Félicie nu ar accepta ca ea să se strîmtoreze, s-a hotărît să meargă la mănăstire.

— Călugăriță ? Ea ? Niciodată ! Bernard, nu trebuie să consimți la un asemenea sacrificiu !

— De ce, dragul meu ? îmi zise cu un sentiment de tristețe și de mîndrie. Sora mea a fost crescută în această idee și chiar ea a arătat întotdeauna o preferință spre o anumită retragere și solitudine.

— Să nu gîndești așa ! E imposibil ca o persoană atît de desăvîrșită să nu consimtă la a face fericit un om ; e și mai imposibil să nu se găsească un om care să-i implore această fericire !

— Nu spun că nu va putea fi astfel ! Este o problemă de viitor, cu atît mai mult cu cît, dacă doamna d'Ionis rămîne cu puțină avere, voi fi fericit să o las să facă o dotă surorii mele, modestă, dar suficientă pentru gusturile sale. Numai că, noi nu știm încă nimic, iar în orice caz, ar fi fost nepotrivit să spun : „Am o soră încîntătoare, întrupează idealul tău..." Ar fi însemnat să-ți trimit pe cap o fată mult prea mîndră pentru a consimți vreodată să intre într-o familie mai bogată decît

ea, datorită exaltării unui poet tînăr. Deci, raționamentul pe care l-am făcut, îl mai fac și acum și te rog, dragul meu prieten, să nu te lași copleșit de asemănarea surorii mele cu nereida.

Am păstrat o clipă tăcerea, apoi, simțind că această recomandare mă tulbura mai mult decît m-aș fi așteptat, l-am întrebat cu o sinceritate bruscă :

— Atunci, dragul meu Bernard, de ce oare m-ai adus aici ?

— Pentru că o credeam plecată pe sora mea. Ea trebuia să se întîlnească, la Tours, cu tatăl meu, care nu trebuia să vină aici decît peste două săptămîni Evenimentele au contrariat previziunile mele, dar nu sînt neliniștit pentru sora mea, avînd de-a face cu un om ca tine.

— Ești la fel de liniștit și pentru mine, Bernard ? i-am replicat pe un ton de repros.

— Da, îmi răspunse cu puțină emoție. Sînt liniștit, pentru că vei avea puterea să-ți spui : O fată inimoasă și nobilă are dreptul de a vrea să fie îndrăgită de un om a cărui inimă să fie liberă și ar fi dezamăgită să descopere, într-o zi, că nu-și datorează alegerea decît unei asemănări.

Am înțeles atît de bine acest răspuns, încît nu am mai adăugat nimic și am hotărît să nu o mai privesc mult pe domnișoara d'Aillane, de teama de a nu mă înșela nebunește eu însumi. Am luat chiar hotărîrea de a pleca. Simțeam că deveneam din ce în ce mai îndrăgostit, pierdut de îndrăgostit, de domnișoara d'Aillane, că visul nereidei se ștergea în fața ei, că Bernard observa acestea cu neliniște.

Mi-am luat rămas bun, pretinzînd că tatăl meu nu-mi dăduse decît douăzeci și patru de ore de

libertate. Eram hotărît să-mi deschid inima în fața părinților mei și să le cer consimțămîntul de a-mi oferi sufletul și viața domnișoarei d'Aillane. Am făcut-o cu cea mai mare sinceritate. Povestirea suferințelor mele făcu să rîdă pe tată și să plîngă pe mamă. Totuși, cînd am înfățișat starea de desperare în care căzusem și care mă făcea să gîndesc cu voluptate la sinucidere, tatăl meu redeveni serios și exclamă privind spre mama :

— Astfel, iată un copil care a fost maniac sub ochii noștri, iar noi nu ne-am dat seama ! Și tu gîndeai, draga mea, că el ne ascundea flacăra pentru frumoasa d'Ionis care e atît de vie, în timp ce el se consuma pentru frumoasa d'Ionis care e moartă, dacă va fi existat vreodată ! Într-adevăr, se petrec lucruri ciudate în capetele poeților și aveam eu multă dreptate de la început, să mă feresc de această înșelătoare poezie. Haidem să mulțumim din inimă frumoasei d'Aillane care se aseamănă cu nereida și care a vindecat pe fiul nostru ! Trebuie să o iei în căsătorie numaidecît și să-i ceri mîna repede și înainte de a ști dacă va avea o dotă ; căci, dacă ea va avea una, se va considera prea mare doamnă pentru a se căsători cu un avocat. De ce naiba doamna d'Ionis nu mi-a încredințat grija elucidării averii sale ? Am fi știut la ce să ne așteptăm, în timp ce acest bătrîn procuror de la Paris nu va sfîrși în șase luni. Oare se muncește la Paris ? Se face politică și se neglijează afacerile !

A doua zi, eu și tatăl meu ne-am întors la Ionis. Cererea noastră fu supusă domnului d'Aillane, care începu prin a mă îmbrățișa ; după care întinse mîna tatălui meu și spuse direct, cavalerește :

— Da, și mulțumesc !

Am sărit să-l îmbrățișez, dar el adăugă :

— Așteptați totuși să consimtă și fiica mea, căci

vreau să fie fericită. În ceea ce mă privește, v-o dau fără a ști dacă ea va fi destul de bogată pentru a o accepta, pentru că, dacă va fi, sînt hotărît să vă consider tot atît de nobil pentru ea. Riscați totul pentru tot. Ei bine, voi face la fel și nu voi rămîne mai prejos de exemplul pe care mi-l dați. Nu aveți prejudecata banilor ; nu voi avea nici eu prejudecăți de noblețe. Iată-ne deci de acord. Aveți cuvîntul meu, eu îl am pe al vostru. Numai că doresc ca fiica mea să hotărască : deci lăsați-l, dragă domnule Nivières, pe fiul dv. să o cucerească el însuși, căci dragostea lui e proaspătă și el trebuie să inspire încrederea. În ce privește caracterul și talentul său, le cunoaștem și nu pot fi obiecții de această parte.

Mi s-a permis deci să fiu nelipsit de la castelul d'Ionis ; acesta a fost cel mai frumos timp al existenței mele de pînă atunci.

Iubeam, în condițiile vieții obișnuite, o ființă mai presus de viața obișnuită : un înger de bunătate, de blîndețe, de inteligență, de frumusețe ideală. Ea se exprima cu simplitate asupra stimei și simpatiei sale pentru mine ; dar, cînd vorbeam de dragoste, arăta o anumită îndoială.

— Nu vă înșelați, spunea. Nu ați iubit înaintea mea, și mai mult decît pe mine, o necunoscută pe care fratele meu nu a vrut niciodată să o numească ?

Într-o zi îmi zise :

— Nu purtați pe deget un inel care e un talisman pentru dv. ? dacă v-aș cere să-l aruncați în fîntînă, v-ați supune ?

— Nu ! am strigat, nu mă voi despărți de el, fiindcă dv. mi l-ați dat.

— Eu ! ce spuneți ?

— Da, dv. ! nu-mi ascundeți acest lucru. Dv. ați jucat rolul doamnei în verde pentru a satisface pe doamna d'Ionis, care voia să se ruineze și care

credea să găsească în mine persoana demnă de credință de la care soțul său cerea o mărturie. Dv., cedînd fanteziei sale pînă la a apare sub un aspect fantastic, mi-ați arătat care mi-e datoria, după delicatețea și mîndria sufletului ce aveți.

— Ei bine, da, eu sînt! răspunse ea. Din cauza mea ați fost aproape de nebunie, iar eu am fost cuprinsă de remușcări cînd am aflat, tîrziu, cît ați suferit din această aventură romanescă. Vi s-a jucat, prima dată, o scenă de fantasmagorie unde nu aveam nici un rol. Văzîndu-vă atît de curajos, mai curajos decît abatele de Lamyre, căreia i se jucase o scenă asemănătoare, Caroline imaginä un regal pentru dv.: să vă încînte cu o apariție ce nu avea nimic înspăimîntător. Mă găseam aici în secret, căci contesa văduvă nu mă putea suferi. Caroline, frapată de asemănarea mea cu nimfa fîntînii, își imaginä să mă coafeze și să mă îmbrace ca ea, pentru a face un oracol, care nu a fost conform dorinței sale, dar pe care l-ați ascultat întru totul, neuitînd nici o clipă de grija pentru onoarea noastră. Am plecat a doua zi dimineața; m-au lăsat să ignor că ați fost grav bolnav aici, ca urmare a acestei apariții. Cînd v-ați certat cu Bernard, eram la Angers și eu v-am trimis inelul pe care l-ați găsit în camera dv. Totul a fost inventat de doamna d'Ionis care avea două inele identice, foarte vechi și care imaginase romanul nostru. Ea vi l-a luat apoi cît ați avut febră, din teama de a vă vedea prea exaltat din cauza acestei aparențe de realitate și preferînd să vă lase să credeți că ați visat.

— Și nu am crezut! niciodată! Dar cum ați reluat acest inel care nu era al dv.?

— Caroline mi l-a dat, zise roșind, pentru că îl găseam nespus de frumos!

Apoi adăugă :

— Cînd Bernard v-a devenit apropiat, am aflat în sfîrșit prin ce tristețe și ce virtute ați meritat să revedeți apariția de vis. Am hotărît atunci să devin sora și prietena dv., pentru a repara, prin afecțiunea întregii mele vieți, imprudența în care mă lăsasem antrenată și să-mi răscumpăr astfel suferința ce v-am pricinuit. Nu mă așteptam să vă plac la fel de mult la lumina zilei, ca în clar de lună. Și dacă este așa, să știți că nu ați fost singurul ce a suferit !...

— Ei bine, să știți... continuă ea roșind mai mult și coborînd vocea, deși eram singuri în apropierea fîntînii, să știți că am fost pedepsită pentru îndrăzneala mea. Eram, atunci, o copilă cuminte și veselă. Am știut foarte bine să-mi joc rolul și cele două surori — Bernard și abatele de Lamyre, care ne ascultau în spatele acestor pietre, au găsit că am pus în acest rol o gravitate de care nu mă credeau în stare. Adevărul este că văzîndu-vă și ascultîndu-vă, am fost prinsă eu însămi de nu știu ce amețeală ireală. Mai întîi, mi-am imaginat că eram în mod real o moartă. Destinată mănăstirii, vă vorbeam ca separată deja de lumea celor vii. Convingerea rolului meu mă cîștiga cu totul. Simțeam că mă interesez tot mai mult de dv. Mă invocați cu o pasiune ce mă tulbura pînă în adîncul sufletului. Dacă dv. îmi vedeați bine figura, și eu o vedeam pe a dv... și cînd m-am întors la mănăstire, m-a cuprins teama de jurămintele ce trebuia să fac ; am simțit că, jucîndu-mă să vă răpesc libertatea, o dădusem și o pierdusem pe a mea...

Vorbindu-mi astfel, se însufleți se. Timiditatea și pudoarea primei mărturisiri lăsau locul încrederii entuziaste. Îmi cuprinse fruntea cu frumoasele ei brațe suple, șoptindu-mi :

— Ți-am promis că mă vei revedea ! Mă simțeam nenorocită făcîndu-ți această promisiune pe care o credeam înșelătoare și totuși, ceva divin, o voce a Providenței îmi spunea la ureche : „Speră, fiindcă iubești !“

Am fost uniți luna următoare.

Lichidarea averii doamnei d'Ionis devenită doamna d'Aillane, nu era elucidată, cînd a izbucnit Revoluția, care a pus capăt oricărei contestații din partea creditorilor fostului soț, pînă la un nou ordin. După Teroare, ea se găsea într-o situație bună, dar nu opulentă : am avut deci bucuria și orgoliul de a fi singurul sprijin al soției mele. Frumosul castel d'Ionis a fost vîndut, pămînturile împărțite. Niște țărani, rătăciți într-un patriotism nu prea luminat, sfărîmaseră fîntîna, crezînd că era baia unei regine.

Într-o zi, mi-a fost adus capul și un braț al nereidei, pe care le-am cumpărat imediat și pe care le păstrez ca pe ceva foarte prețios. Ceea ce nimeni nu a putut să sfărîme a fost fericirea mea de familie ; ceea ce a străbătut întotdeauna, inalterabilă și pură, furtunile politice a fost dragostea mea pentru cea mai frumoasă și mai minunată dintre femei.

POSTFAȚĂ

ROMANUL REGIONALIST ÎNTRE IDILIC ȘI FANTASTIC

Împreună cu subtilul dicton despre adevăr, putem afirma, din perspectiva timpului și fără a cădea în eroare: George Sand este unică, dar înfățișările (operei) sale sînt multiple. Personalitate conturată în linii de forță în romantismul Franței secolului al XIX-lea, George Sand (1804—1876) a uimit și scandalizat pe contemporani, marcînd trăsăturile literaturii franceze din perioada amintită.

Timpul a estompat conflictele și pasiunile, așternînd vălul uitării peste viață și operă, acel văl ușor însă, care se poate ridica sub luminile altui secol, pentru a elibera parfumul trecutelor vremi, dar și pentru a transfoca spre prezent valorile imperisabile. Cunoaștem (deși nu mai citim) pe autoarea pasionată care povestește, explică, se explică, se aprinde din propriul foc, care cere dreptul la iubire și la independența sentimentelor în Indiana, Lélia, Ea și el *(1832—1837), în acel torent romanesc declamatoriu al unui lirism specific tinereții romantismului. Cunoaștem pe George Sand ce se ridică împotriva prejudecăților și prejudiciilor sociale de pe poziții socialist-umanitare în* Morarul din Angibault *(1845).*

Cunoaștem, și încă citim cu plăcere, romanele cîmpenești, regionaliste, al căror gen îl inaugurează în literatura franceză, de la Mlaștina diavolului *(1846),* François, copilul cîmpului *(1847),* Mica Fadette *(1848) la renumiții* Maeștri cîntăreți *(1853).*

Paginile acestei cărți sugerează o nouă înfățișare a scriitoarei. Preocuparea pentru fantastic, chiar continuînd descrie-

rile regionaliste, completează portretul, evidențiind trăsături puțin observate, așa cum apar alte valori într-o pictură pe care cade o lumină nouă. Exaltarea romantică manifestată de atîtea ori — și criticată — în excesele imaginației sau în prolixitatea expresiei se transformă în pasiune constantă. Naturalețea și spontaneitatea (ce ajunseseră tot de atîtea ori să ignore ortografia!) se manifestă ca trăsături echilibrate ale stilului. Din această perioadă datează corespondența cu Flaubert a scriitoarei fascinate de truda nesfîrșită a unui titan al stilului, de chinul învrșunat de a degaja din marmora brută a inspirației perfecțiunea formei.

Retrasă la Nohant, atinsă de blînda aripă a vîrstei meditației, George Sand se apleacă asupra vieții ținutului Berry și asupra locuitorului său ancestral — țăranul —, asupra istoriei, legendelor și frumuseților ce le descoperă doar intimii acestui ținut. Le descoperă prin înțelegerea, simpatia, tandrețea prin care se apropie de toate aspectele, locurile, întîmplările, fie ele simple sau monotone, fie grandioase sau mitice.

Scriitoarea observă, comentează, analizează, situîndu-se pe una din pozițiile cele mai progresiste și mai avansate ale timpului său. Din legendă în legendă, ajunge la un veritabil studiu al fantasticului rustic: mitul George Sand vrea să aprofundeze misterele vechilor povești, dar cu mijloacele istoricului și ale analistului. Romantismul sandian, a cărui forță imaginativă este recunoscută, se simte răsfățat pe acest domeniu.

Continuînd genul romanului regionalist doar parțial, înfățișînd burghezia în ascensiune în idilică alianță cu nobletea, Doamnele verzi *se situează pe același teren al studiului de fantastic. Rezolvarea domestic-realită din final nu reușește să acopere farmecul unor descrieri în care poezia și imaginația „fantastă" se amestecă în doze inefabile. Suficiente însă pentru a încînta pe cititor. Acum, la sfîrșitul altui secol, al XX-lea, parfumul vetro ușor desuet concurează, uneori, calculatorul.*

Delicatele, diafanele Doamne verzi *ne apar ca o variațiune, cu lucrătura spumoasă de dantelă, pe tema fantasticului. În gama minoră, poate, dar fin armonizată prin notele de umor mergînd de la ironic la sarcasticul bine lestat cu note de critică socială. Astfel, George Sand asigură polifonia lucrării : în roman nu se aude doar vocea celui care își cîntă povestea de iubire. O lectură sensibilă va descoperi atît părțile agreabile sau elegante, cît și accentele profunde.*

IULIA MARIA RACLARU

„Iubesc tot ce caracterizează un anume loc : zgomotul roților de trăsură și strigătele muncitorilor, la Paris ; cîntecele miilor de păsări, la țară ; mișcarea bărcilor pe ape. Iubesc și liniștea adîncă, tot ce este în jurul meu, oriunde aș fi...".

George Sand

„Nimeni nu a crezut mai mult, mai profund decît ea în bucuria vieții și în armonia ființei cu natura".

Paul Bourget

ISBN 973-37-0025-8

LEI 7,25